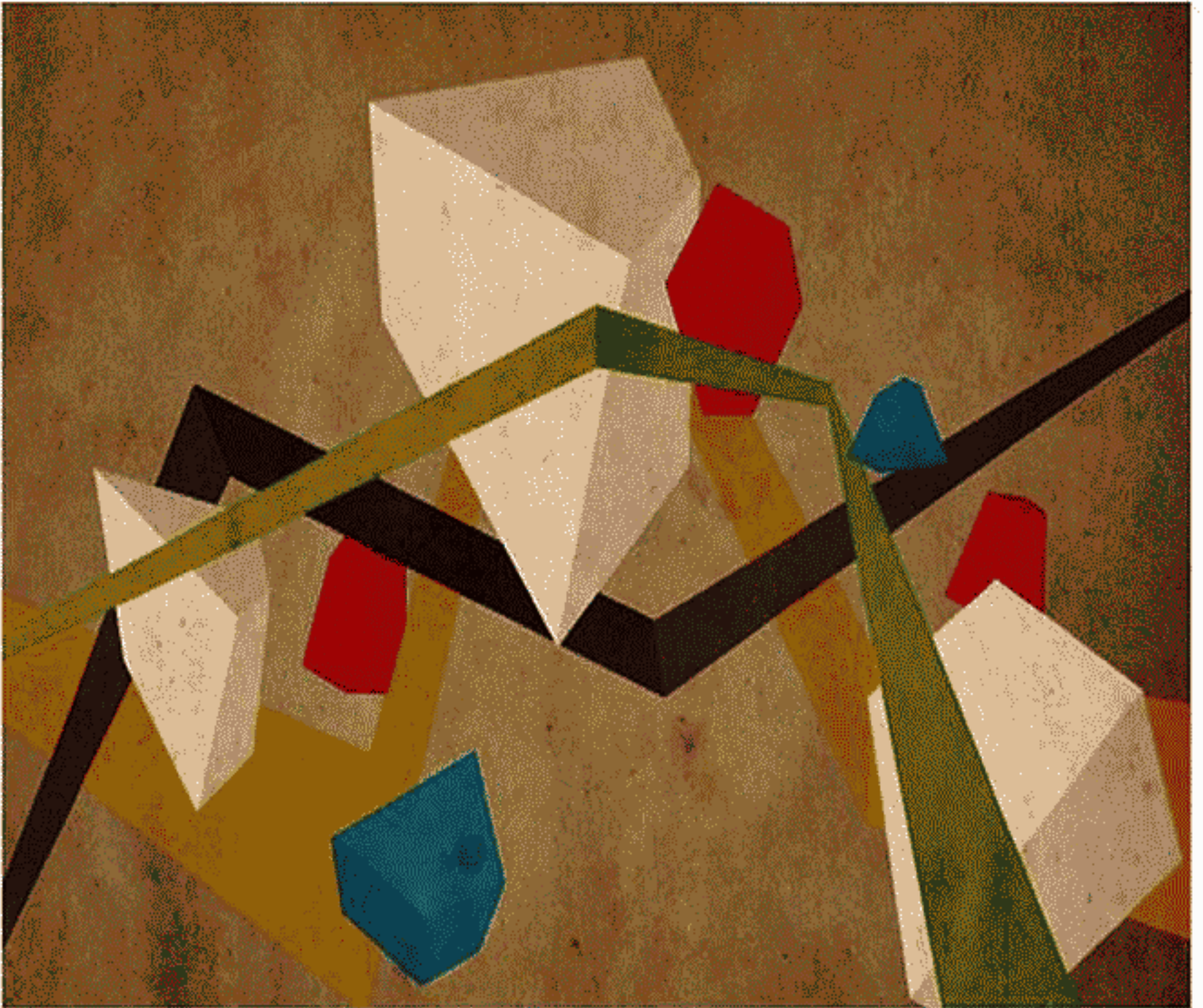

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

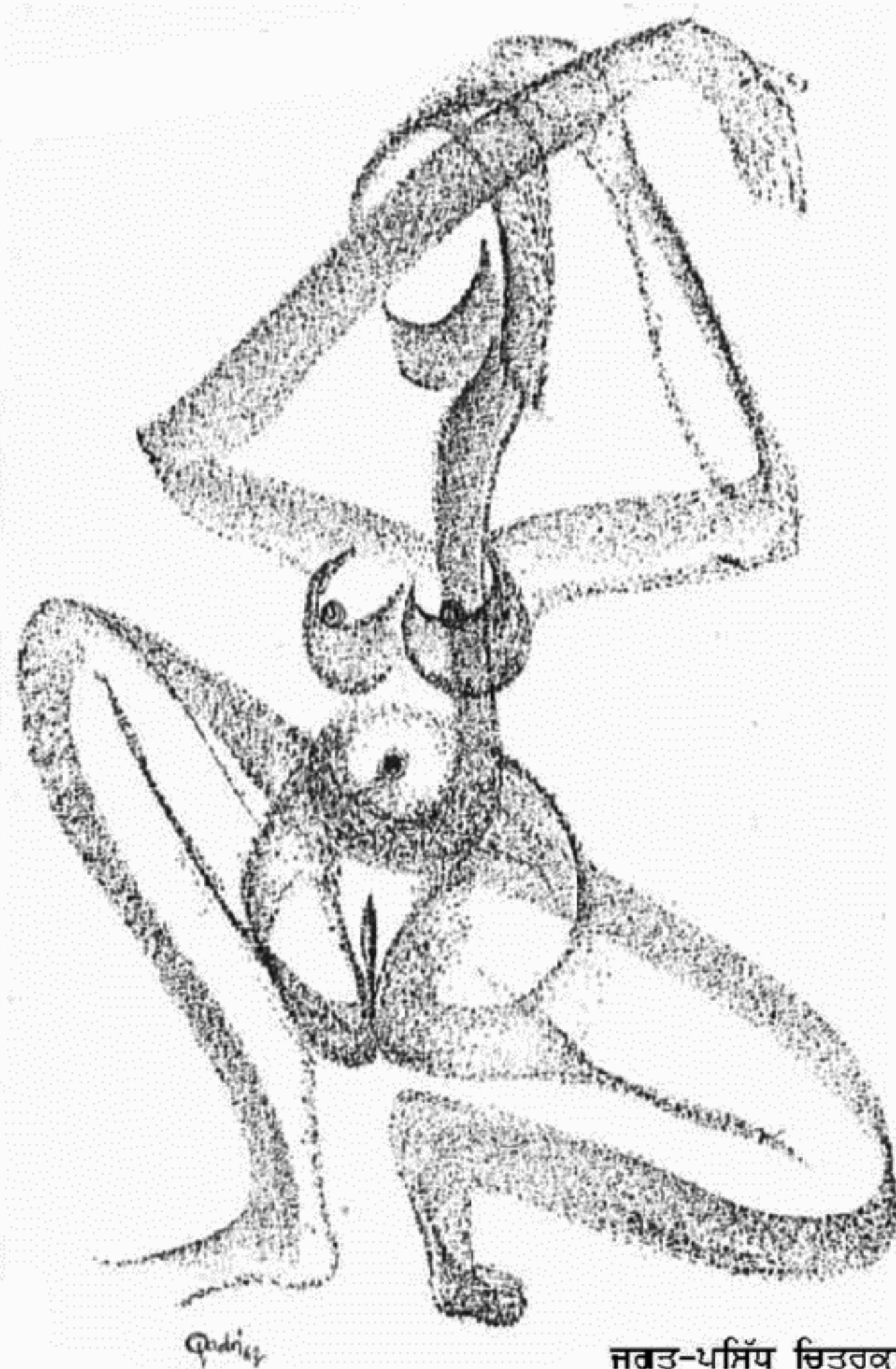
ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : 2015

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

(ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : 2015)

ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਤਰਕਾਰ
ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ ਦਾ
ਇਕ ਕਲਾਸਿਕ ਨਰਨ-ਚਿੱਤਰ (Nude)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ

- ਕਵਿਤਾ** : ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ, ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ, ਬਿੰਦੂ, ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ, ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ, ਜਲ ਭਰਮ-ਜਲ, ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਧੱਬੇ, ਸੀਮਾਂ ਆਕਾਸ਼, ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ, ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼, ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ, ਗੰਢਾਂ, ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ, ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ, ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ, ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ, ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ, ਨਿਹੇਂਦ ਦਾ ਗੀਤ
- ਸਮੁੱਚੀ ਕਵਿਤਾ** : ਅਕੱਥ-ਕਥਾ, ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ, 1955-66 (ਭਾਰਤ), ਵਣ-ਵਾਣੀ, ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ, 1967-74 (ਕੀਨੀਆ), ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ, ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ 1975-86 (ਕੈਨੇਡਾ), ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ, ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ, 1986-2003 (ਕੈਨੇਡਾ), ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਸੈਂਚੀ ਪੰਜਵੀਂ, 2003-2014 (ਕੈਨੇਡਾ)
- ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ** : ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ, ਚੌਕ ਨਾਟਕ, ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ, ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ, ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ ('ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ', 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਤੇ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ'), ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ, ਮਥੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ, ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ
- ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਟਕ** : ਮੰਚ ਨਾਟਕ (1974-1990), ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-1 (1974-1983)
ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-2 (1984-1987), ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-3 (1990-2005),
ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-4 (2008-2010)
- ਤ੍ਰੈਲੜੀ ਨਾਟਕ** : ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ (1974-1983),
ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ
- ਕਹਾਣੀ** : ਚਰਾਵੀ, ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ, ਕੋਨ ਪ੍ਰਤੀਕੋਨ, ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ, ਜਿੱਥੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਾਪੂ, ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ
- ਸਮੁੱਚੀ ਕਹਾਣੀ** : ਅਘਰਵਾਸੀ (1955-1984), ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ (1955-2005)
- ਚਰਚਤ ਕਹਾਣੀ**: ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ (1955-1989)
- ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਕਹਾਣੀ** : ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000), ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਇਸਤਰੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਸੰਗ), ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ-2 (ਬ੍ਰਹਮੰਡਕ ਸਰੋਕਾਰ)
- ਸਫਰਨਾਮਾ** : ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼
- ਵਾਰਤਕ** : ਮੇਰੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਐਟਸੈਟਰਾ-2, ਐਟਸੈਟਰਾ-3, ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ, ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਤ (ਸਾਹਿਤਿਕ ਸੁੈ ਜੀਵਨੀ), ਐਟਸੈਟਰਾ-4
- ਸਮੀਖਿਆ** : ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਦਰਪਨ, ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ-ਲੋਕ, ਐਟਸੈਟਰਾ-1, ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ
- ਸੰਪਾਦਨ** : ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ, ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ (ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ), ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2
Wind Song (Poetry), Wind Song-2 (Poetry)
- ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ** : Restless Soul (Poetry), Cosmic Symphony (Short Stories)
- ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲ** : The Rebel Sound (Poetry)
- ਸਾਂਝੀਆਂ** : The Voices of Dissent (Poetry), Green Snow (Poetry)
- ਹਿੰਦੀ** : ਅੰਧੇਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਔਰ ਆਗ (ਕਹਾਣੀਆਂ), ਸੂਰਜ ਕਾ ਤਕੀਆ (ਕਵਿਤਾ)।
- ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)**
- ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ** : ਗੰਢਾਂ, ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ, ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ
- ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ** : ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਚੋਗ (1974-89)
- ਚੋਣਵੀਂ ਕਹਾਣੀ** : ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000)
- ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਟਕ** : ਮੰਚ ਨਾਟਕ (1974-1990), **ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ** : ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

(ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : 2015)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ

ਪਲੇਈਅਰ ਗਾਰਡਨ ਮਾਰਕਿਟ,
ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿੱਲੀ-110 006

AAPO APNE DARYA

A verse-play/kaar-naatak written by Ravinder Ravi

Written by : **Ravinder Ravi (R. S. Gill)**

© Ravinder Ravi

116 - 3530 Kalum Street

Terrace, B.C., Canada V8G 2P2

Telephone : (250) 635 4455

E-mail: ravi37@telus.net and r.ravi@live.ca

My Website/blog : www.ravinder-ravi.com

Art : K.S. Manupuria, (India), Sohan Qadri (Denmark)
and Donna Caplette (Canada)

Photographs : Bikram Sandhu (UK), Punjabi University (Patiala), Manch Rang
Manch (Amritsar) & Adakar Manch (Regd., Mohali) Photographers

Typesetting : Kuldeep Singh (India) (M. 9811544085)

ਰੂਪਕਾਰ : ਕੇ. ਐੱਸ. ਮਾਨੂਪੁਰੀਆ (ਭਾਰਤ), ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ (ਡੈਨਮਾਰਕ)
ਅਤੇ ਡੋਨਾ ਕੈਪਲੈਟ (ਕੈਨੇਡਾ)

ਫੋਟੋ : ਬਿਕਰਮ ਸੰਧੂ (ਯੂ.ਕੇ.), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪਟਿਆਲਾ),
ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਤੇ ਅਦਾਕਾਰ ਮੰਚ (ਰਜਿ., ਮੋਹਾਲੀ) ਫੋਟੋਗਰਾਫਰ

ਟਾਈਪਸੈਟਿੰਗ : ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਭਾਰਤ) (ਮੋ. 9811544085)

First Edition : 2015

ISBN 978-81-7116-000-0

PRICE : Rs. 000.00

Published by :

NATIONAL BOOK SHOP

Pleasure Garden Market, Chandni Chowk, Delhi-110006

Ph. : 011-23264342, 9891996919, 9811337763

Email: nbs.bookstore@gmail.com

ਪ੍ਰਿੰਟਰ

ਬੀ. ਕੇ. ਆਫਸੈੱਟ ਦਿੱਲੀ-110032

ਆਪਣੇ 11 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ
ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ,
ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਹੀਰ), ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ,
ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ,
ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ
ਦੇ ਨਾਂ

ਤਰਤੀਬ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਬਿਓਰਾ	0
ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ : ਆਦਿ-ਸ਼ਬਦ -ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ	0

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ : ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪਾਤਰ

- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-1 : ਐਕਸ਼ਨ ਕੋਰਸ - ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-2 : ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜੱਗਿਆਸੂ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-3 : ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਕਵੀ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-4 : ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ, ਮਾਂ, ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜੱਗਿਆਸੂ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-5 : ਨੇਤਾ, ਦੱਲਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-6 : ਦੱਲਾ, ਗਸ਼ਤੀ ਤੇ ਨੇਤਾ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-7 : ਬਿਰਧ ਘਰ - ਪਿਤਾ, ਪੁੱਤਰ, ਬਾਬਾ, ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜੱਗਿਆਸੂ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-8 : ਪਿਤਾ ਤੇ ਕੁੜੀ-1
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-9 : ਪਿਤਾ, ਕੁੜੀ-2 ਤੇ ਪੁੱਤਰ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-10 : ਕੋਡਾ - ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚ : ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ	ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ, ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ, ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ, ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ

ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਚੌਕ ਨਾਟਕ, ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ
ਦੀ, ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ, ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ,
ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ, ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ,
ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ, ਰੁਕੇ ਹੋਏ
ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ
ਅਖਬਾਰੀ ਰੀਵਿਊ

ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ, ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ, ਮਖੌਟੇ
ਤੇ ਹਾਦਸੇ, ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ, ਰੁਕੇ
ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ

ਅੰਤਿਕਾ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਫੁਟਕਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 7 ਵੀਡੀਓ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ	
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਐੱਮ.ਫਿਲ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਤੇ ਐੱਮ.ਏ. ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ	0
ਇਆਪਾ (I.A.P.A.A.) ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪੁਰਸਕਾਰ	0

ਪੁਸਤਕ ਦਰਸ਼ਨ

ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ	ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ ਤੇ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ	ਨਿਰੰਜਣ ਬੋਹਾ	0
ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ 'ਬੀਮ-ਵਿਗਿਆਨਕ' ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ	ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	0

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਓਰਾ

ਜਨਮ	: ਮਾਰਚ 8, 1937, ਸਿਆਲਕੋਟ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)
ਜਨਮ-ਮਿਤੀ	: ਸਰਕਾਰੀ ਰੀਕਾਰਡ ਵਿਚ ਮਾਰਚ 8, 1938 ਦਰਜ ਹੈ
ਪਿਤਾ	: ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ
ਮਾਤਾ	: ਚਰਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਪਤਨੀ	: ਕਸ਼ਮੀਰ ਕੌਰ
ਪੁੱਤਰ	: ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਲ ਅਤੇ ਸਹਿਜਪਾਲ
ਨੂੰਹਾਂ	: ਪਲਬਿੰਦਰ ਤੇ ਮਨਵੀਨ
ਪੋਤਰੀਆਂ	: ਮਨਪ੍ਰੀਯਾ ਤੇ ਮੋਹਨਾਮ
ਪੋਤਰੇ	: ਈਮਾਨ, ਕੁਰਬਾਨ ਤੇ ਸਾਗਰ
ਵਿੱਦਿਆ	: ਐਮ. ਏ., ਬੀ. ਏ. (ਆਨਰਜ਼), ਬੀ. ਟੀ.
ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ	: ਜਗਤਪੁਰ (ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ)

ਰਵੀ ਨੇ ਮੁੱਢਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਬੋਰਡ ਦਾ ਵਜ਼ੀਫਾ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਰੇ ਕਾਲਜ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। 1947 ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਉਪਰੰਤ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਸਿਆਲਕੋਟ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ, ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਜਗਤਪੁਰ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆ ਵੱਸਿਆ। ਏਥੋਂ ਡੇਢ ਕੁ ਮੀਲ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਸਰਹਾਲ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ, 1952 ਵਿਚ, ਮੈਟ੍ਰਿਕੁਲੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ ਵਿਚ ਐਫ. ਐਸ. ਸੀ. (ਮੈਡੀਕਲ) ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ

ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਇਸ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਰਵੀ ਐਮ. ਬੀ. ਬੀ. ਐਸ. ਕਰਕੇ ਡਾਕਟਰ ਬਣੇ। ਪਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮੈਡੀਕਲ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਫ. ਐਸ. ਸੀ. 'ਚੋਂ ਦੋ ਕੁ ਵਾਰ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਕੇ, 1955 ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਦੋਆਬਾ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਜੇ. ਬੀ. ਟੀ. (ਜੂਨੀਅਰ ਬੇਸਿਕ ਟੀਚਰਜ਼ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ) ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। 14 ਮਈ, 1956 ਨੂੰ, ਜੇ. ਬੀ. ਟੀ. ਪਾਸ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਜਗਤਪੁਰ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ 8 ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਏਥੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਗਿਆਨੀ, ਬੀ. ਏ., ਐਮ. ਏ. ਅਤੇ ਬੀ. ਟੀ. ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ 6 ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਮਾਡਲ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅਤੇ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਤਲਵਣ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਗੌਰਮੈਂਟ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਅਧਿਆਪਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲਗਭਗ ਦਸ ਸਾਲ ਅਧਿਆਪਨ ਉਪਰੰਤ ਜਨਵਰੀ 1967 ਵਿਚ ਕੀਨੀਆਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਗਲੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਕੀਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਯੂਰਪ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਅਫਰੀਕਾ ਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ਾਰਟਨ ਕੀਤਾ।

1974 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਮੱਧ ਪੂਰਬ, ਯੂਰਪ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਗਰਦੌਰੀ ਕਰਦਾ, ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਿਆ। ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ (ਬੀ. ਸੀ.) ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੰਤਰਾਲੇ ਤੋਂ ਉਸ ਨੇ 1975 ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਟੀਚਿੰਗ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੀ. ਸੀ. ਕਾਲਜ ਆਫ ਟੀਚਰਜ਼ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ (Hunting) ਦਾ ਡਿਪਲੋਮਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਏਥੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਾਹਿਤ-ਰਚਨਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਉਪਰੰਤ ਡਿਸਟ੍ਰਿਕਟ ਰੀਸੋਰਸ ਸੈਂਟਰ ਦਾ ਕੋਆਰਡੀਨੇਟਰ ਬਣ ਕੇ ਉਹ ਖੋਜ-ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਤੰਬਰ, 1991 ਤੋਂ 30 ਜੂਨ, 2003 ਤਕ, ਉਸ ਨੇ ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਕੁਲਵਕਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਟ੍ਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਮੂਵਮੈਂਟ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। 1 ਜਲਾਈ, 2003 ਤੋਂ ਉਹ ਅਧਿਆਪਨ ਦੇ ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੇਵਾ-ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਕੁਲਵਕਤੀ ਲੇਖਕ ਬਣ ਗਿਆ।

ਰਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪਰਵਾਸੀ ਲੇਖਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ ਨੇ, 1980 ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ

ਸਨਮਾਨਿਆ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ “ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” (1983) ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ‘ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ’ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। 1992 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ, 1993 ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਅਨ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ਡੈਨਮਾਰਕ) ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਤੇ 1994 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ (ਅਮਰੀਕਾ) ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ 2000 ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਹਿਸਦੀ (ਮਿਲੇਨੀਅਮ) ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਅਤੇ 2001 ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। ਜੂਨ, 2003 ਵਿਚ ਨਿਸਗਾ ਸਕੂਲ-ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਕੂਲ ਬੋਰਡ ਨੇ ਅਤੇ ਜਨਵਰੀ, 2004 ਵਿਚ ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਭਿਨੰਦਨ ਕੀਤਾ। 22 ਅਗਸਤ, 2004 ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਯੂ. ਐਸ. ਏ. ਨੇ ਤੇ 2005 ਵਿਚ ਇੰਡੋ ਕਨੇਡੀਅਨ ਕਲਚਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ਕੈਨੇਡਾ) ਨੇ ਰਵੀ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਦੇਣ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਆ।

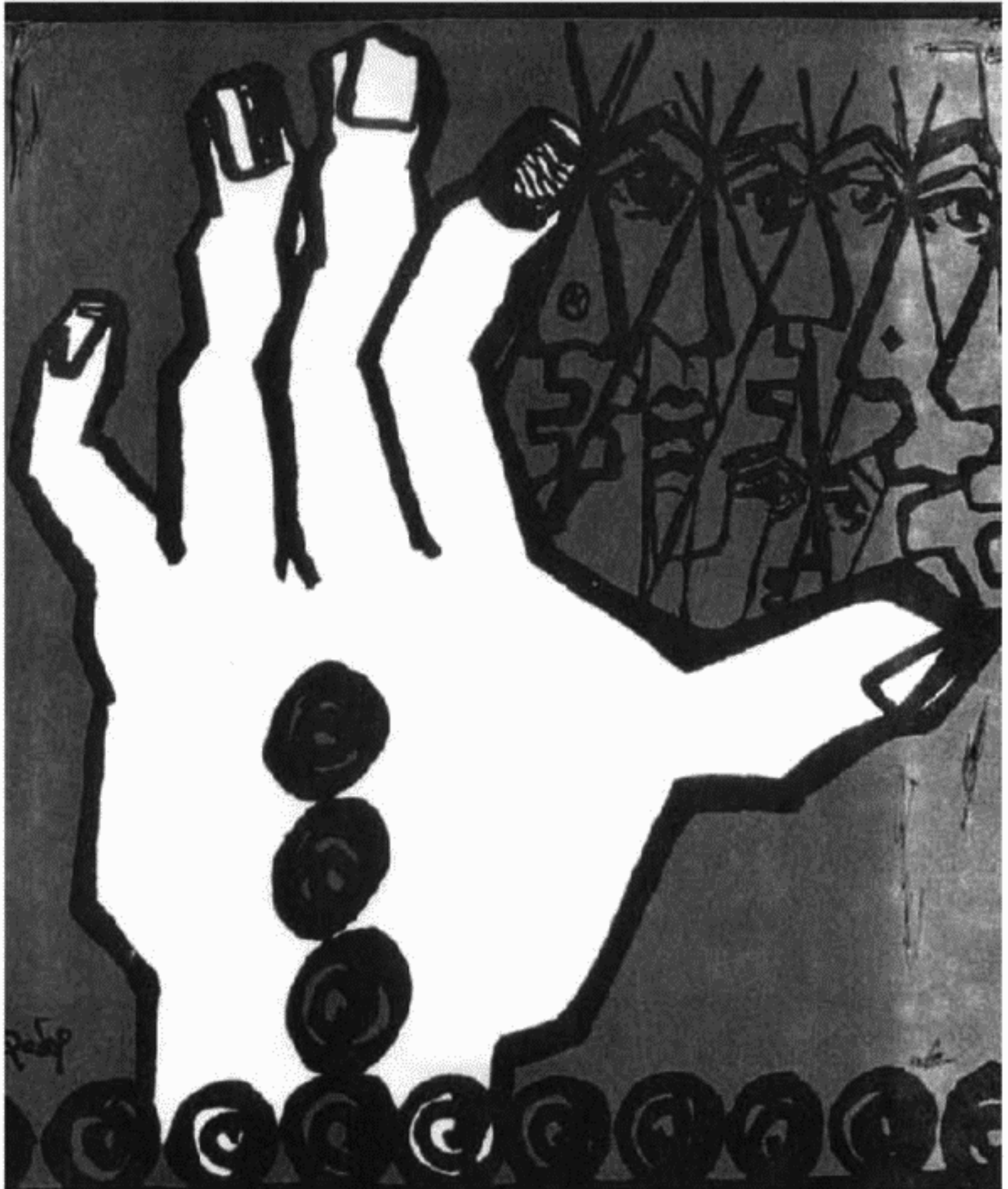
22 ਜਨਵਰੀ, 2006 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ “ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ” ਨੇ “ਜੀਵਨ-ਕਾਲ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ-ਪੁਰਸਕਾਰ” ਨਾਲ, “ਵਰਲਡ ਇਨਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਐਂਡ ਹੈਰੀਟੇਜ” ਨੇ “ਤਮਗਾ-ਏ-ਹੁਸਨ-ਏ-ਕਾਰਕਰਦਗੀ” ਨਾਲ, “ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ” ਨੇ “ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ” ਨਾਲ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ “ਸ਼ਾਲ” ਨਾਲ ਅਭਿਨੰਦਤ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ:) ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਜਗਤਪੁਰ (ਰਜਿ:) ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਉਚੇਚਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ। ਸਾਲ 2006 ਵਿਚ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਵੈਨਕੂਵਰ (ਕੈਨੇਡਾ) ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੌ ਸਾਲਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਦਿਵਸ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਰਵੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀਆਂ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਲਈ “ਵਿਲੱਖਣ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ-ਪੁਰਸਕਾਰ” ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। 2007 ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲਿਸਟਰ (ਇੰਗਲੈਂਡ), ਸਿਪਸਾ ਤੇ ਅਦਾਰਾ ਵੀਯਨਜ਼ ਆਫ ਪੰਜਾਬ ਟੀ.ਵੀ., ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ ਨੇ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ। 2008 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ‘ਪਰਵਾਸੀ ਮੀਡੀਆ ਗਰੁੱਪ’ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ “ਸਰਬ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ” ਭੇਟ ਕੀਤਾ। 2011 ਵਿਚ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ (ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ) ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ “ਨਾਟ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ” ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ “ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ (UBC)”, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ “ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ) ਸਰੀ, ਕੈਨੇਡਾ” ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ “ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ” ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ। ਸਾਲ 2012 ਵਿਚ “ਅਰਪਨ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ”,

ਕੈਲਗਰੀ (ਅਲਬਰਟਾ, ਕੈਨੇਡਾ) ਨੇ ਰਵੀ ਨੂੰ “ਇਕਬਾਲ ਅਰਪਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ” ਨਾਲ ਅਭਿਨੰਦਤ ਕੀਤਾ। 2013 ਵਿਚ “ਪੰਜਾਬੀ ਆਰਸੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕਲੱਬ (ਕੈਨੇਡਾ)” ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ’ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਇਆਪਾ ਦਾ ਮੋਢੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਹੈ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੱਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗ਼ੈਰ-ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕ ਹੈ—ਜਿਸਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਕਾਇਦੇ ਆਜ਼ਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਵਿਚ ਐਮ. ਏ. ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਉੱਤੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਡਰਾਮੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, ਡਾ. ਨਿਗਹਤ ਖੁਰਸ਼ੀਦ ਨਾਰੂ ਨੇ, 2009 ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ, ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ। ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨੇ “ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਥੀਮ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ”, ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ, ਆਪਣਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2008 ਵਿਚ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਭਾਰਤ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਕੇ, ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ 2014 ਵਿਚ ਛਪੀ। ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ ਨੇ “ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ-ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਸਾਰ”, ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2013 ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਪੁਸਤਕ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ, 12 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁਣ ਤਕ 11, ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਚਿੱਤਰਕਾਰ ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ ਵਲੋਂ ਮੇਰੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ-ਸੰਕ੍ਰਮਿਤ :
“ਮੰਚ ਨਾਟਕ” (1993) ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਟਾਈਟਲ ਕਵਰ-ਡੀਜ਼ਾਈਨ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ : ਆਰੰਭਕ ਸ਼ਬਦ

“ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ”, 2015 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ, ਮੇਰਾ ਤੇਰਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ, ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ, ਪੱਤਰ ਤੈਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ ਹਨ। ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ ਹਨ, ਦਾਇਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲੇ, ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਅਤੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਵਹਿਣ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ।

“ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ” ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੀ, ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਾਮ ਜਾਂ ਸ਼ੀਰਸ਼ਕ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਹੈ, ਜੁ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ, ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਗਤੀ ਨੂੰ, ਇਕ ਇਕਾਈ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਕੜਦਾ ਤੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ ‘ਕੋਡਾ’¹ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਸਮੇਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੇਂ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਦੇ, ਬਾਰ ਬਾਰ, ਮੇਰੇ ਚਿੰਤਨ-ਮੰਥਨ ਵਿਚ ਉੱਭਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ :

1. ਚਿੰਤਨ, ਦਰਸ਼ਨ, ਨੀਤੀ
2. ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਤਣਾਓ ਤੇ ਸਹਿਹੋਂਦ

---

1. ਕੋਡਾ : ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼, ਸਾਰ-ਅੰਸ਼ : CODA : Concluding part of the play

3. ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪਾੜਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਅੰਤਰਕਿਰਿਆ
4. ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਕਾਲਾ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰ, ਟੱਬਰੀਕਰਨ
5. ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ, ਤਸਕਰੀ
6. ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਤਿਥੀ-ਮੁਕਤ¹ ਹੋਣ ਵਲ ਝੁਕਾਅ
7. ਪਰਵਾਰਕ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਵਿਭਾਜਨ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਪਰ ਛਿਣ-ਭੰਗਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਾਇਆਕਲਪ
8. ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਖ ਸੰਬੰਧਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਮੀਕਰਨ
9. ਦੇਹ-ਵਿਓਪਾਰ
10. ਇਨਸਾਨੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਮੌਤ ਦਾ ਹੱਕ², ਤਰਸਮਾਰ³
12. ਅਪਰਾਥ-ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ, ਮਨੋਗੁੰਝਲਾਂ
11. ਉਲਾਰ ਕਾਮ-ਪਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਬਲਾਤਾਕਾਰ, ਗੈਂਗ-ਰੇਪ
13. ਅਜੋਕਾ ਸਮਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤ - ਆਦਿ

ਏਥੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦੇ ਹਨ :

1. ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦਰ ਵਿਚ ਅਟਕੀ ਹੋਈ,
ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਹੈ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੀ।
ਕੁਝ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਮਹਿਕਾਂ ਦੀ,
ਕੁਝ ਮਘਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਦੀ।
2. ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਆਏ,
ਇਹ ਬਸਤੀ ਸੀ ਪਰ ਯਾਰਾਂ ਦੀ।
3. ਹੁਣ ਘਰ ਹੈ ਪਰ ਘਰ-ਵਾਸ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਹੈ ਘਰ-ਮਾਰਾਂ ਦੀ।
4. ਰਸਤੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ
ਚਸਮੇਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁੱਟਦੇ।

---

1. ਤਿਥੀ-ਮੁਕਤ : ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੀ, Outdated

2. ਮੌਤ ਦਾ ਹੱਕ : Right to die

3. ਤਰਸ-ਮਾਰ : Mercy Killing, Doctor assisted suicide

5. ਪਤੀ ਹੱਥੋਂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਰੇਪ,
ਘਰ ਦੀ ਕੈਸੀ ਲੈਂਡ-ਸਕੇਪ ?
6. ਨੱਚਣ ਗਾਉਣ 'ਚ ਯੁਵਕ ਡੁੱਬ ਗਏ,
ਕਾਮ-ਖੇਡ 'ਚ ਨੱਕ ਤਕ ਖੁੱਭ ਗਏ।
ਕਾਮ ਹੀ ਕੀ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ?
7. ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਜੀਵਨ,
ਟੁਕੜੇ, ਟੁਕੜੇ ਹੈ ਵਿਵਹਾਰ।
8. ਕੋਈ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਅੱਜ ਤਕ,
ਅੰਤਮ ਹੱਲ ਤੇ ਅੰਤਮ ਰਾਹ।
ਸਦਾ-ਵਿਕਾਸ ਅਵਸਥਾ ਅੰਦਰ,
ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਸਭ, ਸਭ ਸ਼ਾਹਰਾਹ।
9. ਪਿੰਡੋਂ ਗਏ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ,
ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੱਭਦੇ ਪਏ ਇਕੱਲ।
'ਝੀਲ ਦਾ ਕੰਢਾ', 'ਵਣ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ',
ਕਹਿਣ : "ਮਨਾਂ ਏਥੋਂ ਭੱਜ ਚੱਲ।"
10. ਕਾਮ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਕ ਸਿੱਧਾ,
ਸੌਖਾ, ਸਸਤਾ, ਰਸਤਾ ਵਿਆਹ।
ਘਰ ਦੀ ਕੁਕੜੀ ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ,
ਜਦ ਦਿਲ ਕੀਤਾ, ਲਈਏ ਢਾਹ।
11. ਬਰਖਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ,
ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ ਬਸ ਕਾਮ ਜਿਹਾ।
ਬੀ ਪੁੰਗਰਨ ਤੇ ਮੌਲੇ ਧਰਤੀ,
ਧਰਤੀ-ਨਾਂ, ਮਾਂ-ਨਾਮ ਜਿਹਾ।
12. ਪਸ਼ੂ-ਕਰਮ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਮਨ-ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨ ਸੰਭੋਗ।

ਬਲਾਤਕਾਰ ਤੇ ਗੈਂਗ-ਰੇਪ ਵੀ,
ਕਾਮ-ਭੁੱਖ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਰੋਗ।

13. ਜਿੱਥੇ ਬੁੱਢੀ ਸੋਚ ਖੜੋਵੇ,
ਉੱਥੋਂ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਸੰਤਾਨ।
14. ਬੀ 'ਚੋਂ ਜੰਮਦਾ ਹਰ ਰੁੱਖ ਵਣ ਦਾ,
ਜੰਮ ਕੇ ਲੱਭਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਹ।
ਬੁੱਢੜੇ ਰੁੱਖ ਨੇ ਸੜ ਸੁੱਕ ਜਾਣਾ,
ਰਸਤਾ ਨਵਾਂ ਨਾ ਸਕੇ ਵਿਖਾ।
15. ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ,
ਕੱਲੇ ਰੁੱਖ ਤੇ ਕੱਲੇ ਤਾਰੇ।
16. ਤੁਰ ਫਿਰ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਸਾਰੇ,
ਨਵੀਂ ਨਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਜ਼ਾਰੇ।
ਕਿਹੜਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਬੱਝਾ ਏਥੇ ?
ਘੁੰਮਦੀ ਧਰਤੀ, ਟੁੱਟਦੇ ਤਾਰੇ।
17. ਬਰਖਾ-ਰੁੱਤ ਦੇ ਡੱਡੂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਆਪਣਾ ਰਾਗ ਅਲਾਵੇਂ।
18. ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ 'ਨੇਰੂ ਵਿਚ ਤੂੰ,
ਖਾਲੀ ਤੇਰੀ ਕਮਾਨ।
ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਤਰਸੇਵੇਂ 'ਚੋਂ,
ਉਪਜੀ ਫਿਰ ਸੰਤਾਨ।
19. ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੁਰ ਕੱਢੀ ਤੂੰ ਤੇ
ਦੂਜੀ ਦੀ ਨਾ ਜਾਣੀ।
ਨਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤਨ ਦਾ ਹਾਣੀ,
ਨਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਹਾਣੀ।

20. ਕਾਮ 'ਚ ਕੋਈ ਵਾਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਨਾ ਆਸ਼ਾਵਾਦ।
ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਭੁੱਲ-ਭੁਲੱਈਆਂ,
ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ।
21. ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਮਾਨਵ ਹੈ ਕੱਲਾ,
ਪੰਡਤ, ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਝੱਲਾ।
22. ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਬੋਤਲਾਂ ਦੇ ਕੇ,
ਵੋਟਰਾਂ ਦੇ ਜੱਸ ਖੱਟਦੇ ਹੋ।
ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਬਾਣੀਏ ਪੂਰੇ,
ਪੁੱਤ ਫੇਰ ਵੀ ਜੱਟ ਦੇ ਹੋ।
23. ਕੀ ਸਿਆਸਤ ਵੀ ਉਸ ਲਈ,
ਕੰਜਰੀ ਦਾ ਕੋਠਾ ਹੈ ?
ਦੱਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ ?
24. ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਕੈਸਾ ਇਨਸਾਨ!
ਅਧੂਰਾ ਰੱਬ, ਪੂਰਾ ਸ਼ੈਤਾਨ !!!
25. ਨਰਕ ਹੈ ਇਹ, ਇਹ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਆਪੇ ਦਾ ਜਦ ਪਤਾ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ।
ਤਰਸ-ਮਾਰ¹ ਇਲਾਜ ਏਸ ਦਾ,
ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਸਹਾਰਾ ਇਸ ਦਾ।
ਸੁੱਕੀ ਨਦੀ 'ਚ ਸੋਕਾ ਵੱਸਦਾ,
ਉੱਜੜਿਆ ਹਰ ਕਿਨਾਰਾ ਇਸ ਦਾ।
26. ਛਿਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ ?
ਬੇ-ਬੰਧਨ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਚੋਗਾਂ,
ਅੱਜ ਦਾ ਪੰਛੀ ਰੱਜ, ਰੱਜ ਮਾਣੇ।

---

1. ਤਰਸ-ਮਾਰ : Mercy Killing, Doctor assisted suicide

27. ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਲਾਇਸੈਂਸ ਕਾਮ ਦਾ,
ਤਿਥੀ-ਮੁਕਤ ਰਿਵਾਜ ਤੇਰਾ।
ਸ਼ਾਦੀ ਬਿਨ ਬੱਚੇ ਪਏ ਜੰਮਣ,
ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਸਮਾਜ ਤੇਰਾ।
28. ਫੱਟੀ ਅਤੇ ਸਲੇਟ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ,
ਇਹ ਬੁੱਢੜਾ ਦੱਸੋ ਕੀ ਜਾਣੇ ?
ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ,
ਨਸਲਾਂ ਬਦਲਣ ਅੱਜ ਮਸ਼ੀਨਾਂ !
29. ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੰਡੀ ਹੋਈ,
ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮੋਹ, ਕਾਮ ਮੇਰਾ।
ਟੁਕੜਾ, ਟੁਕੜਾ ਚੁਗਦੀ ਫਿਰਦੀ,
ਜਿਸ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਨਾਮ ਮੇਰਾ।
...
ਭਟਕਣ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਹੈ ਭਟਕਣ,
ਭਟਕਣ ਹੀ ਹੈ ਨਾਮ ਮੇਰਾ !!!
30. ਪੱਤਾ, ਪੱਤਾ ਬਿਰਖ,
ਪਾਣੀਏਂ ਕਿਰੇ ਪਿਆ।
ਹਰ ਪੱਤਰ ਦਾ
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ ਦਰਿਆ।

ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ”, ਮੈਂ, ਕੀਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, 1973 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ। 1974 ਵਿਚ ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 1976 ਵਿਚ, ਇਹ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗਕਰਮੀਂ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

“ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ” ਸਮੇਤ ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ 13 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ 11 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ, ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ (ਹੀਰ), ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ, ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਵਰਗੇ ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ :

1. ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ (1964)
2. ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ (1983)
3. ਚੌਕ ਨਾਟਕ (1984)
4. ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ (1984)
5. ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ (1987)
6. ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ (1990) : ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ (1989), ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ (1990), ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ (1990)
7. ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ (2005)
8. ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ (2009)
9. ਚੱਕਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ (2010)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ-ਸਾਲ ਬਰੈਕਟਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ” ਭਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

2015 ਵਿਚ, “ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ” ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨਾਲ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕੀ ਸਫਰ ਦੇ 42 ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪੂਰੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1976 ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋਏ, ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦੇ, ਥੀਏਟਰੀਕਲ ਸਫਰ ਦੇ ਵੀ, 2013 ਤਕ, 37 ਸਾਲ ਪੂਰੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

“ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ” ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਵੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਕ੍ਰਿਪਟ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁਝਾਅ ਜਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤੇ ਵੀਡੀਓ, ਟੀ.ਵੀ. ਤਕਨੀਕ ਜਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਯੁਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੀ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਢੁਕਵੇਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ, ਡੀਜ਼ਾਈਨਿੰਗ, ਮੰਚ-ਸੱਜਾ, ਚੱਲ-ਚਿਤਰਾਂ, ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਤੇ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੰਚਨ ਲਈ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਵੀ, ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ, ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ।

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਮੇਰੀ ਲਿਖਤੀ ਆਗਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਆਪੋਣ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ : ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੂਲ ਪਾਠ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਫਲਸਫੀ
ਜਗਿਆਸੂ
ਕਵੀ
ਪੁੱਤਰ
ਪਿਤਾ
ਮਾਂ
ਬਾਬਾ
ਕੁੜੀ-1
ਕੁੜੀ-2
ਨੇਤਾ
ਦੱਲਾ
ਗਸ਼ਤੀ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-ਕ੍ਰਮ ਅਤੇ ਪਾਤਰ

- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-1 : ਐਕਸ਼ਨ ਕੋਰਸ - ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-2 : ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-3 : ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਕਵੀ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-4 : ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ, ਮਾਂ, ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-5 : ਨੇਤਾ, ਦੱਲਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-6 : ਦੱਲਾ, ਗਸ਼ਤੀ ਤੇ ਨੇਤਾ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-7 : ਬਿਰਧ ਘਰ - ਪਿਤਾ, ਪੁੱਤਰ, ਬਾਬਾ, ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-8 : ਪਿਤਾ ਤੇ ਕੁੜੀ-1
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-9 : ਪਿਤਾ, ਕੁੜੀ-2 ਤੇ ਪੁੱਤਰ
- ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-10 : ਕੋਡਾ - ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-1

ਆਰੰਭਕ ਐਕਸ਼ਨ ਕੋਰਸ
ਕੋਰਸ ਦੇ ਪਾਤਰ

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਨੂੰ 'ਐਕਸ਼ਨ ਕੋਰਸ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਮੁਕੰਮਲ ਅਨੁਰਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਸੁਣਾਈ
ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੁਰ ਉੱਚੇ, ਨੀਵੇਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੰਚ ਦੇ ਅੱਧੇ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ 'ਕੋਰਸ' ਦੇ
'ਐਕਸ਼ਨ ਪਾਤਰ' ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ ਵਿਚ ਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ, ਨਿਵੇਕਲੀਆਂ
ਅਭਿਨਯ-ਮੁਦਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਮਾਈਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ
ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਝਾਇਆ ਕਾਰਜ।

ਸੰਗੀਤ ਇਕ ਛਣਕੇ ਨਾਲ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੰਚ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅੱਧ
ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਦਾ ਗਾਇਨ
ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਕੋਰਸ-ਪਾਤਰ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੋਰਸ ਦੇ ਇਹ ਪਾਤਰ ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ
'ਐਕਸ਼ਨ ਪਾਤਰ' ਅਭਿਨਯ। ਢੁੱਕਵੇਂ ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ (Visulas) ਵਰਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ
ਹਨ। ਮੰਚ-ਸੱਜਾ ਤੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨਿੰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਉਸਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦਰ ਵਿਚ ਅਟਕੀ ਹੋਈ,
ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਹੈ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੀ।
ਕੁਝ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ, ਕੁਝ ਮਹਿਕਾਂ ਦੀ,
ਕੁਝ ਮਘਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਦੀ।

-ਵਕਫਾ-

ਅਸੀਂ ਖਿੜਕੀ ਸਾਂ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸਾਂ,
ਅਸੀਂ ਰਾਹ ਵੀ ਸਾਂ, ਦਿਸ਼ਾ ਵੀ ਸਾਂ।
ਅਸੀਂ ਅੰਬਰ ਵੀ ਸਾਂ, ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਸਾਂ,
ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਆਪ ਖਲਾਅ ਵੀ ਸਾਂ।

ਪੱਤਝੜ ਵਿਚ ਝੜਦੇ ਸਨ ਸੱਭੇ,
ਕਰ ਕਰਕੇ ਗੱਲ ਬਹਾਰਾਂ ਦੀ।

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,
ਕੋਰਸ-ਗੀਤ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਰਸ ਦੇ 'ਐਕਸ਼ਨ ਪਾਤਰ' ਲਗਾਤਾਰ ਅਭਿਨਯ
ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। -

ਵੱਡੇ ਗਏ ਕੰਧਾਂ ਬਣ ਬਣ ਕਿਉਂ ?
ਪੈਗੰਬਰ ਸਾਂ, ਗੁਮਰਾਹ ਵੀ ਸਾਂ।
ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਖੇੜਾ ਸਾਂ,
ਗਮੀਆਂ ਵਿਚ ਮਚਦੀ ਆਹ ਵੀ ਸਾਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਇਹ ਪੰਛੀ ਖੰਭ ਤੁੜਵਾ ਬੈਠਾ,
ਗਿਣਤੀ ਕਰ ਕਰਕੇ ਡਾਰਾਂ ਦੀ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਵਕਫਾ-

- 'ਕੋਰਸ-ਗੀਤ' ਤੇ 'ਕੋਰਸ-ਐਕਸ਼ਨ' ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। -

ਇਕ ਰਸਤਾ ਸਭ ਦਾ ਰਸਤਾ ਸੀ,
ਇਕ ਚਿੰਤਨ ਸਭ ਵਿਚ ਜਗਦਾ ਸੀ।
ਇਕ ਰੱਬ ਸੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਇਕ,
ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ ਸਭ ਸੌਖਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।
ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਆਏ,
ਇਹ ਬਸਤੀ ਸੀ ਪਰ ਯਾਰਾਂ ਦੀ !

-ਵਕਫਾ-

ਹੁਣ ਤਰਕ ਜੀਭ ਦਾ ਛਾਲਾ ਹੈ
ਤੇ ਕਿਉਂ ? ਕਿਵੇਂ ? ਦੀ ਬੋਲੀ।
ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਤੀਲੇ ਬਿਖਰ ਗਏ
ਤੇ ਭਟਕਣ ਨੇ ਜਿੰਦ ਰੋਲੀ ਹੈ !

-ਵਕਫਾ-

ਹੁਣ ਘਰ ਹੈ, ਪਰ ਘਰ-ਵਾਸ ਨਹੀਂ,
ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਹੈ ਘਰ-ਮਾਰਾਂ ਦੀ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਵਕਫੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕੋਰਸ-ਗੀਤ ਤੇ ਕੋਰਸ-ਐਕਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। -

ਸਭ ਤਾਣਾ ਬਾਣਾ ਉਲਝ ਗਿਆ,
ਇਹ ਜੀਵਨ ਗੋਰਖ-ਧੰਦਾ ਹੈ।
ਭਾਅ ਘੱਟ ਚੜ੍ਹਦਾ ਤੇ ਵਧ ਡਿਗਦਾ,
ਇਸ ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਿਚ ਮੰਦਾ ਹੈ !

-ਵਕਫਾ-

ਤੁਲ, ਤੁਲ ਕੇ ਵਿਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ,
ਰੁੱਤ ਲੁੱਟ ਦੇ ਹੀ ਬਿਓਪਾਰਾਂ ਦੀ !

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇਸ ਗੀਤ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਮੁੱਢਲੇ ਬੋਲ ਮੁੜ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਐਕਸ਼ਨ ਕਾਰਜ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। -

ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹੋਏ ਦਰ ਵਿਚ ਅਟਕੀ ਹੋਈ,
ਇਹ ਵਿਥਿਆ ਹੈ ਦੀਵਾਰਾਂ ਦੀ।
ਕੁਝ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ, ਕੁਝ ਮਹਿਕਾਂ ਦੀ,
ਕੁਝ ਮਘਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਦੀ।

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-2

ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜੱਗਿਆਸੂ

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨੁਰਾ ਹੈ। ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੋ ਰਹੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ “ਫਲਸਫੀ” ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ “ਕਵੀ” ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ ਤਰੱਨਮ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। “ਜੱਗਿਆਸੂ” ਉਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਫਲਸਫੀ

ਨਾ ਅਸੀਂ ਸੱਜੇ¹, ਨਾ ਅਸੀਂ ਖੱਬੇ²,
 ਮੱਧ-ਮਾਰਗ³ ਨਾ ਭਾਵੇ।
 ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਅਨੂਠੀ,
 ਮਾਰਗ ਆਪ ਬਣਾਵੇ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ-

-ਵਕਫਾ-

ਸੂਰਜ ਤੂੰ ਹੈ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿਹੜਾ
 ਕਿੰਵ ਡੁੱਬਣਾ ? ਕਿੰਵ ਚੜ੍ਹਨਾ ?
 ਕਿੱਥੇ ਧੁੱਪ ? ਤੇ ਕਿੱਥੇ ‘ਲੁਕ ਛੁਪ’ ?
 ਕਿੱਥੇ ਤੁਰਨਾ ? ਕਿੱਥੇ ਖੜ੍ਹਨਾ ?
 ਸੂਰਜ ਤਾਂ ਇਕ ਥਿਰ ਸੱਚਾਈ,
 ਸਭ ਨੂੰ ਹੀ ਰੁਸ਼ਨਾਵੇ !

-ਵਕਫਾ-

1., 2., 3. ‘ਸੱਜੇ’, ‘ਖੱਬੇ’ ਤੇ ‘ਮੱਧ ਮਾਰਗ’ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ Right, Left ਤੇ Reformist ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨਾ ਅਸੀਂ ਸੱਜੇ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਖੱਬੇ,
ਮੱਧ-ਮਾਰਗ ਨਾ ਭਾਵੇ।
ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜੋਤ ਅਨੂਠੀ,
ਮਾਰਗ ਆਪ ਬਣਾਵੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਕਿਸ ਰਸਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋ ?
'ਸੱਜੇ', 'ਖੱਬੇ' ਮਰ ਖਪ ਗਏ ਤੇ
'ਸੋਧਵਾਦ'¹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸੂਲੀ,
ਆਪ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

-ਵਕਫਾ-

ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣ, ਸੁਣ,
ਜਨਤਾ, ਨੇਤਾ ਉੱਜੜ ਗਏ ਤੇ
ਸਾਰੇ ਮਾਰਗ ਕਿੱਧਰ ਗਏ ?

ਫਲਸਫੀ

ਰਸਤੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਪਰ
ਚਸਮੇਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਫੁੱਟਦੇ।
ਪਰਬਤ, ਜੰਗਲ ਚੀਰ ਕੇ ਲੰਘਦੇ,
ਹਰ ਔਕੁੜ ਨੂੰ ਪੈਰੀਂ ਸੁੱਟਦੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਆਪਣਾ ਗੀਤ ਬਨਾਵਣ ਆਪੇ,
ਆਪਣੀ ਧੁਨ ਵਿਚ, ਆਪ ਹੀ ਗਾਉਂਦੇ।
ਆਪਣੇ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਲੋਅ ਅੰਦਰ,
ਭੂਤ, ਭਵਿਖਤ ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀ,

---

1. ਸੋਧਵਾਦ - ਸੋਧਵਾਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ।

ਸੋਝੀ ਦੇ, ਪਹਿਚਾਣ ਕਰਾਉਂਦੇ।
ਆਪੇ ਨੱਚਦੇ, ਆਪੇ ਗਾਉਂਦੇ।

-ਫਲਸਫੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਨੱਚਦਾ, ਗਾਉਂਦਾ,
ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ। -

-ਵਕਫਾ-

ਜੱਗਿਆਸੁ

ਨੱਚਣ, ਗਾਉਣ 'ਚ ਯੁਵਕ ਡੁੱਬ ਗਏ,
ਕਾਮ-ਖੇਡ 'ਚ ਨੱਕ ਤਕ ਖੁੱਭ ਗਏ।
ਕਾਮ ਹੀ ਕੀ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ???

-ਅਲਗਾਵ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਫਲਸਫੀ 'ਮਨਬਚਨੀ' ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਫਲਸਫੀ

ਪਤੀ ਹੱਥੋਂ ਪਤਨੀ ਦਾ ਰੇਪ,
ਘਰ ਦੀ ਕੈਸੀ ਲੈਂਡਸਕੇਪ ?

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਕਫੇ
ਬਾਅਦ, "ਫਲਸਫੀ" ਆਪਣੀ ਮਨਬਚਨੀ ਜਾਰੀ ਰਖਦਾ ਹੈ। -

ਮਿੱਤਰ-ਕੁੜੀਆਂ, ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡੇ,
ਚੁੰਮੀਆਂ ਲੈਂਦੇ, ਚੁੰਢੀਆਂ ਵੱਢਣ,
ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ ਵਿਛਾ ਕੇ,
ਖੇਡਣ ਨਿੱਤ ਕਾਮ ਦੀ ਖੇਡ !

-ਵਕਫਾ-

ਪਲ, ਛਿਣ ਯਾਰੀ, ਫੇਰ ਅਜਨਬੀ,
ਹਰ ਬਾਜ਼ੀ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਜੇਡ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

ਜੱਗਿਆਸੁ

ਬਾਜ਼ੀ ਖੇਡ, ਖੇਡ ਕੇ ਉੱਜੜੇ,
ਟੁੱਟੇ, ਬਿਖਰੇ ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ।
ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਬੀਤੇ ਜੀਵਨ,
ਟੁਕੜੇ, ਟੁਕੜੇ ਹੈ ਵਿਵਹਾਰ।
ਡਾਢੀ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਸਾਡੀ,
ਕੀ ਹੈ ਹੱਥ ਤੇ ਕੀ ਸੁਧਾਰ ?

ਫਲਸਫੀ

ਸਮਾਂ ਹੀ ਵੱਡਾ ਵੈਦ ਰਿਹਾ ਹੈ।

-ਵਕਫਾ-

ਸਮਾਂ ਪੈਣ 'ਤੇ ...

... ..

ਬਣ ਸਮੱਸਿਆ, ਆਪਣਾ ਹੱਲ।

-ਵਕਫਾ-

ਬਣੇ ਸਮੱਸਿਆ ਆਦਤ ਸਾਡੀ,
ਜੀਵਨ-ਸ਼ੈਲੀ, ਰਸਮ, ਰਿਵਾਜ।

-ਵਕਫਾ-

ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਬਣ ਵਿਚਰੇ,
ਸਿਰਜੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਮਾਜ !

-ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਕਫਾ-

ਕੋਈ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਅੱਜ ਤਕ,
ਅੰਤਿਮ ਹੱਲ ਤੇ ਅੰਤਿਮ ਰਾਹ।
ਸਦਾ-ਵਿਕਾਸ ਅਵਸਥਾ ਅੰਦਰ,
ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਸਭ, ਹਰ ਸ਼ਾਹਰਾਹ !!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।-

-ਵਕਫਾ-

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਗੁੰਝਲ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਕੱਢੋ।
ਛੱਡੋ ਸ਼ਬਦੀ ਕਲਾਬਾਜ਼ੀਆਂ,
ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਭ ਨਖਰੇ ਛੱਡੋ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫੇ ਉਪ੍ਰੰਤ ਫਲਸਫੀ ਆਪਣੀ ਰੌਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ
'ਮਨਬਚਨੀ' ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।-

ਗੰਦ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਗੰਦ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ,
ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ।
ਬੀਚ-ਵਾਸ¹ ਵਿਚ ਹੌਲੀ, ਹੌਲੀ,
ਮਰਦਾ ਸਾਗਰ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ-

ਪਿੰਡੋਂ ਗਏ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ,
ਸ਼ਹਿਰੀ ਲੱਭਦੇ ਪਏ ਇਕੱਲ।
'ਝੀਲ ਦਾ ਕੰਢਾ', 'ਵਣ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ'
ਕਹਿਣ : "ਮਨਾਂ ! ਏਥੋਂ ਭੱਜ ਚੱਲ।"

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।-

-ਵਕਫਾ-

-ਫਲਸਫੀ ਆਪਣੀ ਮਨਬਚਨੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।-

ਸਮੱਸਿਆ, ਲੜੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਦੀ,
ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੱਲ !

-ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ, ਸੰਵਾਦ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।-

ਇਕ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਮੱਸਿਆ,
ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਖੁਦ ਆਪਣਾ ਹੱਲ !

'ਫਲਸਫੀ' ਤੇ 'ਜੱਗਿਆਸੂ' ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ ਇਕੱਠਿਆਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ :

---

1. ਬੀਚ-ਵਾਸ - ਬੀਚ ਜਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਬਸੇਰਾ।

ਸਮੱਸਿਆ, ਲੜੀ ਨਿਰੰਤਰ ਚੱਲਦੀ,
ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੱਲ।
ਇਕ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਮੱਸਿਆ,
ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਖੁਦ ਆਪਣਾ ਹੱਲ !!!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।-

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-3

ਪੁੱਤਰ, ਕਵੀ

ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਉੱਭਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨੁਰਾ ਹੈ : ਸਪਾਟ ਲਾਈਟ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਮਸਤ 'ਕਵੀ' ਉੱਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ 'ਪੁੱਤਰ' ਉੱਤੇ। 'ਪੁੱਤਰ' ਦੇ ਬੋਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਪੁੱਤਰ', 'ਕਵੀ' ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਤ ਹੈ।

ਪੁੱਤਰ

ਕਵਿਤਾ ਤੇਰੀ ਸਮਝਣੀ ਔਖੀ,
ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਕਲ,
ਸੰਗਤ ਤੇਰੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ !

-ਵਕਫਾ-

ਬਾਗੀ ਸੈਂ ਤੂੰ ਜਨਮ-ਸਮੇਂ ਤੋਂ,
ਰੀਤਾਂ, ਬੰਧਨ, ਸਭ ਤੂੰ ਤੋੜੇ।
ਸੱਤ-ਰੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੱਠ ਵਿਚ ਫੜਕੇ,

... ..

... ਕੀਤੇ ਪੂਰੇ ...

... ..

ਜੁ ਜੁ ਸਨ ਤੂੰ ਸੁਫਨੇ ਜੋੜੇ !

-ਵਕਫਾ-

ਜੀਵਨ ਦਾ ਤੂੰ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਇਆ,
ਮਾਣੇ ਤੇ ਜੀਵੇ ਰੰਗ ਸਾਰੇ।

ਕਵੀ

ਜੀ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਾਇਆ।
ਦਿਨ ਵਿਚ ਵੀ ਮੈਂ ਪਕੜੇ ਤਾਰੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਸ਼ਬਦ-ਕਲਾ ਦੇ ਵਿਚ ਸਮਾਵਣ,
ਪਿੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਸਗਲ ਨਜਾਰੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਪੁੱਤਰ

ਪਰਬਤ ਦੀ ਚੋਟੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ,
ਪੌਣਾਂ ਵੀ ਤੂੰ ਅੱਗੇ ਲਾਈਆਂ।

ਕਵੀ

ਛਿਣ ਵਿਚ ਬੱਦਲ, ਛਿਣ ਵਿਚ ਸਾਗਰ,
ਛਿਣ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।
ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿੰਤੂ, ਜੱਗਿਆਸਾ,
ਖੋਜ, ਪਰਖ, ਚਿੰਤਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ।

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ 4 ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਵਕਫਾ-

-ਕਵੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਅੱਗੇ, ਪਿੱਛੇ, ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਬੜੇ ਹੀ
ਫਲਸਫਾਨਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। -

ਗੁੰਝਲਾਂ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ,
ਆਪ ਬੜਾ ਹੈ ਗੁੰਝਲਦਾਰ !
ਕੱਲ੍ਹ, ਹੁਣ, ਭਲਕ 'ਚ ਜੀਵੇ ਕੀਕੂੰ,
ਤਿੰਨ ਸਮਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਾਹਸਵਰ !!!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ-

-ਵਕਫਾ-

ਪੁੱਤਰ

ਯਾਦ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਤਕ, ਅੰਕਲ !
ਕਾਵਿ ਤੇਰੇ ਦੇ ਬੋਲ ਇਹ ਸੱਚੇ !

-‘ਪੁੱਤਰ’, ‘ਕਵੀ’ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।-

ਤ੍ਰੀਮਤ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ,
ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਭਾਲਦਾ ਫਿਰਦਾਂ।
ਗੁਨਾਹ ਕਹਿਕੇ ਜੇ ਨਿੰਦਣਾ,
ਨਿੰਦ ਲਵੋ ਇਹ ਅਮਲ ਕਰਤਾਰੀ
ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਆਦਮ,
ਫਿਰ ਅੰਜੀਰਾਂ ਖਾਣ ਚੱਲਿਆ ਹੈ !!!

-ਵਕਫਾ-

-ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਕਵੀ ਵੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ
ਕਾਵਿ-ਪੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਗੁਣਗੁਣਾਉਂਦਾ, ਅਭਿਨਯ ਕਰਦਾ ਹੈ।-

-ਵਕਫਾ-

ਕਵੀ

ਕਾਦਰ, ਕੁਦਰਤ, ਆਦਮ, ਹੱਵਾ,
ਅਹੱਲਿਆ, ਇੰਦਰ, ਮਿਰਜ਼ਾ, ਸਾਹਿਬਾਂ-
ਕਾਮ ਦੇ ਹੀ ਇਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੇ ਸਾਰੇ !

-ਵਕਫਾ-

ਫੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਰ, ਮਾਦਾ ਹਨ !

-ਵਕਫਾ-

ਭੋਗ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਫੁੱਲ ਨਾ ਫਲੇ।
ਅਗਲੀ ਨਸਲ ਦਾ ਬੀਜ ਨਾ ਜੰਮੇਂ,
ਜੀਵਨ-ਤੋਰ, ਕਾਮ 'ਚੋਂ ਚੱਲੇ !

-ਵਕਫਾ-

ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਮੁਰਸ਼ਦ, ਚੇਲੇ !
ਕਾਮ 'ਚ ਹੋਏ ਸਭ ਦੇ ਮੇਲੇ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ-

-ਵਕਫਾ-

ਪੁੱਤਰ

ਇੰਞ ਜਾਪਦਾ ਅੰਕਲ ਜੀਕੂੰ
ਕਾਮ ਦਾ ਹੀ ਇਹ ਸਗਲ ਪਾਸਾਰਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ ਮੇਰਾ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ
ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਚਾਹੇ ???

ਕਵੀ

ਕਾਮ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਕ ਸਿੱਧਾ,
ਸੌਖਾ, ਸਸਤਾ, ਰਸਤਾ ਵਿਆਹ।
ਘਰ ਦੀ ਕੁਕੜੀ ਦਾਲ ਬਰਾਬਰ,
ਜਦ ਦਿਲ ਕੀਤਾ, ਲਈਏ ਢਾਹ !!!

-ਵਕਫਾ-

ਪਸ਼ੂ-ਕਰਮ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ,
ਮਨ-ਮੇਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨ ਸੰਭੋਗ !

-ਵਕਫਾ-

ਬਲਾਤਕਾਰ ਤੇ ਗੈਂਗ-ਰੇਪ ਵੀ,
ਕਾਮ-ਭੁੱਖ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਰੋਗ !

-ਵਕਫਾ-

ਉਲਟੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਉਲਟੀ ਸੋਚ,
ਉਲਟੇ ਮਨ ਨੂੰ, ਉਲਟੇ ਰੋਗ !

-ਵਕਫਾ-

ਪੁੱਤਰ

ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ, ਅੱਜ ਦੇ ਮੁੱਲ।
ਕਾਮ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ।

ਕਵੀ

ਕਾਮ-ਕਥਾ, ਇਕ ਆਦਿ-ਕਹਾਣੀ।
ਇਹ ਵੀ ਜੀਵਨ ਜੇਡ ਸਿਆਣੀ।

-ਵਕਫਾ-

ਇੰਦਰਦੇਵ, ਅਨੇਕ ਇੰਦਰੀਆਂ,
ਧਰਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇ।
ਬੱਦਲ ਗੜ੍ਹਕੇ, ਲਿਸ਼ਕਾਂ ਮਾਰੇ,
ਇੰਦਰ, ਬਰਖਾ ਵਿਚੋਂ ਡੁੱਲ੍ਹੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਇੰਦਰ ਦੇਵ ਜਦੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇ,
ਧਰਤੀ, ਅੰਬਰ ਦਵੇ ਮਿਲਾ !
ਬਰਖਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ,
ਵੀ ਤਾਂ ਹੈ ਬਸ ਕਾਮ ਜਿਹਾ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਤਪਸ ਮਿਟਾਵੇ, ਠੰਡਾਂ ਪਾਵੇ,
ਇਹ ਮਸਤੀ ਦੇ ਜਾਮ ਜਿਹਾ।
ਬੀ ਪੁੰਗਰਨ ਤੇ ਮੌਲੇ ਧਰਤੀ,
ਧਰਤੀ-ਨਾਂ, ਮਾਂ-ਨਾਮ ਜਿਹਾ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ 4 ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਵਕਫਾ-

ਪੁੱਤਰ

ਗੱਲ ਤੇਰੀ, ਸੌ 'ਚੋਂ ਸੌ ਪੈਸਾ,
ਤੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਘੱਟ ਨਾ ਤੋਲੇਂ।

ਜੈਸਾ ਜੀਵਨ, ਜੀਵਿਆ ਅੰਕਲ,
ਐਸਾ ਹੀ ਕਵਿਤਾ 'ਚੋਂ ਬੋਲੇਂ !

-ਵਕਫਾ-

ਮੈਂ ਵੀ ਐਸਾ ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲਾ,
ਰਾਹ ਆਪਣਾ, ਜੁ ਆਪ ਬਣਾਵੇ।
ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਇਕ-ਰਸੀ ਤਾਂ,
ਅੰਕਲ ਮੈਨੂੰ ਮੂਲ ਨਾ ਭਾਵੇ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ 4 ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।-

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-4

ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ, ਮਾਂ, ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜੱਗਿਆਸੁ

ਮੰਚ ਦਾ ਅਨੁਰਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ, ਸਪਾਟ ਲਾਈਟਾਂ ਦੀ ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਜੱਗ-ਬੁੱਝ ਤੋਂ
ਬਾਦ, ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਪਲਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ 'ਪੁੱਤਰ' ਤੇ 'ਪਿਤਾ' ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ
ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁੱਤਰ

ਬੁੱਢਿਆ, ਹੁਣ ਨਾ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰ,
ਤੇਰੀਆਂ ਟੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਾਨ।
ਖੁਦ ਹੀ ਖੁਦ ਨਾਲ ਸਿੰਗ ਫਸਾਵੇਂ,
ਖੁਦ ਹੀ ਹੋਵੇਂ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ।

ਪਿਤਾ

ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਸਮਝਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹਾਂ।
ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਵਿਖਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹਾਂ।
ਆਪੇ ਵਿਚ ਤੂੰ ਹੈਂ ਗਲਤਾਨ,
ਤੂੰ ਹੀ ਤੇਰਾ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ-

-ਵਕਫਾ-

ਥਿੰਦੇ ਘੜੇ 'ਚ ਜਲ ਨਹੀਂ ਰਚਦਾ,
ਤੂੰ ਹੈਂ ਥਲ, ਨਹੀਂ ਨਖਲਿਸਤਾਨ !

ਪੁੱਤਰ

ਮੇਰੇ ਦੁਆਲੇ ਕਾਰ ਹੈ ਮੇਰੀ,
ਮੈਂ ਤਕ ਪੁੱਜਣਾ ਨਹੀਂ ਅਸਾਨ।

ਜਿੱਥੇ ਬੁੱਢੀ ਸੋਚ ਖੜੋਵੇ,
ਉੱਥੋਂ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਸੰਤਾਨ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ-

-ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਨਾ ਤੂੰ ਤੁਰਿਆ, ਨਾ ਤੂੰ ਖੜਿਆ,
ਆਪਣੇ ਚਿੱਕੜ, ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਤੂੰ,
ਆਪੇ ਫਸਿਆ, ਆਪੇ ਅੜਿਆ।

ਪੁੱਤਰ

ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਮਧਾਣੀ ਨਾ ਪਾ,
ਮੂਤਰ 'ਚੋਂ ਮੱਛੀਆਂ ਨਾ ਫੜ।
ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੁਦ ਸਮਝਾ,
ਆਪਣਾ ਖੁਦ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ।

-ਵਕਫਾ-

ਬੀ 'ਚੋਂ ਜੰਮਦਾ ਹਰ ਰੁੱਖ ਵਣ ਦਾ,
ਜੰਮਕੇ ਲੱਭਦਾ ਆਪਣਾ ਰਾਹ !
ਬੁੱਢੇ ਰੁੱਖ ਨੇ ਸੜ ਸੁੱਕ ਜਾਣਾ,
ਰਸਤਾ ਨਵਾਂ ਲਾ ਸਕੇ ਵਿਖਾ !

-ਵਕਫਾ-

ਰੁੱਖ ਤੋਂ ਟੁੱਟਦੇ ਬੀਜ ਤੇ ਟੁੱਟਦੇ,
ਓਸ ਰੁੱਖ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਾਰੇ।
ਧਰਤੀ ਤੇ ਅਸਮਾਨ 'ਚ ਹੁੰਦੇ,
ਕੱਲੇ ਰੁੱਖ ਤੇ ਕੱਲੇ ਤਾਰੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਸਗਲ ਧਿਆਨ।
ਆਪਾ ਹੁੰਦਾ, ਸਗਲ ਜਹਾਨ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਉੱਲੂ ਸਦਾ ਵੀਰਾਨੀ ਮੰਗੇ,
ਮੂਰਖ ਕਰਦਾ ਖੁਦ ਨਾਲ ਛੱਲ।
ਰੋਲ ਕੀ ਜਾਣੇ ਭਾਅ ਚੌਲਾਂ ਦਾ ?
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਤੂੰ ਕਰ ਨਾ ਗੱਲ।

-ਵਕਫਾ-

“ਮੈਂ” ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ “ਮੈਂ” 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਦਾ,
ਸੋਚ ਤੇਰੀ ਤੇ ਤੇਰਾ ਚਿੰਤਨ।

-ਵਕਫਾ-

ਆਪ ਰਿੜਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ
ਕਰ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੁਣ ਮੰਥਨ !!!

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

-ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਅਣਗੌਲੀ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੇ ਹੀ ਰੌ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ, ਪਿਤਾ ਨੂੰ
ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। -

ਪੁੱਤਰ

ਤੇਰਾ ਯੁਗ ਹੁਣ ਬੀਤ ਗਿਆ!
ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਨਵੇਂ ਖੁਦਾ,
ਨਵੀਂ ਅਦਾ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸੁਦਾ!

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਤਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾ ਬੁੱਢਿਆ ਏਥੋਂ,
ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਹੁਣ ਕਰ ਗੁਮਰਾਹ !

-ਵਕਫਾ-

ਇਕ ਔਰਤ ਤੋਂ ਇਕ ਔਰਤ ਤਕ,
ਤੁਰਿਆ ਜੀਵਨ ਤੇਰਾ ਫਲਸਫਾ!

-ਵਕਫਾ-

ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਤੁਰਕੇ ਬੁੱਢਿਆ,
ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਿਚ ਆ ਖੜਿਆ!
ਕਾਮ 'ਚੋਂ ਜੰਮਿਆਂ, ਕਾਮ 'ਚ ਵਿਚਰੇਂ,
ਕਾਮ, ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੇਰਾ।
ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਉਂ ਵਰਜਣਾ ਚਾਹੇਂ ?
ਆਪ ਚੁਣੇ ਤੂੰ ਵਰਜਤ ਰਾਹ।

-ਵਕਫਾ-

ਮਿੱਤਰ-ਮੁੰਡੇ, ਮਿੱਤਰ-ਕੁੜੀਆਂ,
ਖੇਡ ਰਹੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖੇਲ੍ਹ।
ਮਿਲ, ਮਿਲ, ਵਿਛੜਨ ਸੱਭੇ ਏਥੇ,
ਛਿਣ-ਭੰਗਰੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਮੇਲ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਤੁਰ ਫਿਰ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਸਾਰੇ,
ਨਵੀਂ ਨਾਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਜ਼ਾਰੇ।
ਭਟਕਣ ਮੰਜ਼ਲ, ਭਟਕਣ ਰਸਤਾ,
ਭਟਕਣ, ਪਿੰਡ, ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਪਾਸਾਰੇ।
ਕਿਹੜਾ ਕਿਸ ਨਾਲ ਬੱਝਾ ਏਥੇ ?
ਘੁੰਮਦੀ ਧਰਤੀ, ਟੁੱਟਦੇ ਤਾਰੇ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਦੁਸ਼ਟ ਹੈਂ ਤੂੰ, ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਵੀ,
ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਾਖਸ਼ਿਸ਼ ਜੰਮਿਆਂ।

ਨਾ ਨਿੱਕਾ, ਨਾ ਵੱਡਾ ਦੇਖੇ,
ਕੀ ਖੱਟਿਆ ਤੂੰ ਦੱਸ ਨਿਕੰਮਿਆਂ ?

-ਪੁੱਤਰ ਪਿਤਾ ਵਲ ਘ੍ਰਿਣਾ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਦਾ ਹੈ-

ਪੁੱਤਰ

ਦਾਰੂ ਦਾ ਘੁੱਟ ਪੀਵੇਂ ਤੇ ਤੂੰ,
ਮਹਾਂਬਲੀ ਬਣ ਜਾਵੇਂ।
ਬਰਖਾ-ਰੁੱਤ ਦੇ ਡੱਡੂ ਵਾਂਗੂੰ,
ਆਪਣਾ ਰਾਗ ਅਲਾਵੇਂ।
ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਨਾ ਤੂੰ,
ਡਾਢਾ ਖੌਰੂ ਪਾਵੇਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਮੈਨੂੰ ਸੁੱਤਾ ਸਮਝ, ਜਾ ਅੰਦਰ,
“ਮਾਂ” ਮੇਰੀ ਨੂੰ ਢਾਵੇਂ।
ਕਾਮ-ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਤ ਕਰੇਂ ਤੇ
ਘੁਰੜ, ਘੁਰੜ, ਘੁਰੜਾਵੇਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਕੈਸਾ ਹੈਂ ਤੂੰ ਡੈਡੀ, ਤੇਰੇ
ਕੈਸੇ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ?
ਬਣ ਜਾਵੇਂ ਸ਼ੈਤਾਨ, ਦਾਰੂ ਦੇ
ਦੋ, ਤਿੰਨ ਘੁੱਟ ਹੀ ਪੀ ਕੇ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਮੰਮੀਂ ਆਖੇ : “ਉੱਠ ਹੁਣ ਮਾਮਾ,
ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਤੇਰਾ ਸਾਹਨ ?
ਫਟੇ ਭੁਕਾਨੇ ਵਾਂਗ ਢਿਲਕਿਆ,
ਤੂੰ ਹੋਇਓਂ ਬੇਜਾਨ।”

-“ਪੁੱਤਰ” ਦੀ “ਮਾਂ” ਜੁ ਇਹ ਸੰਵਾਦ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ, ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਰਵੇਸ਼
ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। -

ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ ਹਵਾ ਦੇ ਵਿਚ ਤੂੰ,
ਖਾਲੀ ਤੇਰੀ ਕਮਾਨ।
ਸਿਖਰ-ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਤਰਸੇਵੇਂ 'ਚੋਂ,
ਉਪਜੀ ਫਿਰ ਸੰਤਾਨ !

-ਵਕਫਾ-

ਆਪਣੀ ਹੀ ਸੁਰ ਕੱਢੀ ਤੂੰ ਤੇ
ਦੂਜੇ ਦੀ ਨਾ ਜਾਣੀ।
ਨਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤਨ ਦਾ ਹਾਣੀ,
ਨਾ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਹਾਣੀ !

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਪੁੱਤ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਵੇਂ।
ਨਾ ਤੂੰ ਸੋਚੇਂ, ਨਾ ਸ਼ਰਮਾਵੇਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਬੇਸ਼ਰਮ ਇਹ ਵਿਭਚਾਰੀ ਹੈ,
ਮੰਡੀ ਦੇ ਵਿਚ ਵਿਕੇ ਤੇ ਵੇਚੇ,
ਜਿਸਮ-ਫਰੋਸ਼ ਹੈ, ਬਿਓਪਾਰੀ ਹੈ।

-ਵਕਫਾ-

-“ਮਾਂ” (ਪਤੀ ਦੀ ਪਤਨੀ) ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ “ਪਤੀ” ਉੱਤੇ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕਰਦੀ
ਹੋਈ, ਮੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁੜਿੱਤਣ ਨਾਲ ਭਰਿਆ “ਪੁੱਤਰ”,
“ਪਿਤਾ” ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। -

ਪੁੱਤਰ

ਕੈਸਾ ਹੈਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ?
ਖਾਵੇਂ, ਪੀਵੇਂ ਟਾਇਲਟ ਜਾਵੇਂ,
ਤੂੰ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਹੀ ਗੋਬਰ-ਛਾਪ !!!

-ਅਲਗਾਵ ਜਿਹੇ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਮਾਪਿਆਂ ਸਾਨੂੰ,
 ਸੇਡਿਜ਼ਮ¹ ਤੇ ਮੈਸੋਕਿਜ਼ਮ² ਦਾ,
 ਨਿਸਦਿਨ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹਾਇਆ।
 ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਤੇ ਕਾਮ-ਭੋਗ ਦਾ,
 ਬਾਰ ਬਾਰ ਨਾਟਕ ਦਿਖਲਾਇਆ।

-ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਕਾਣੀ, ਮੀਣੀ, ਅੰਨੀ, ਬੋਲੀ,
 ਸਭ ਨੂੰ ਠੋਕੀ ਜਾਵੇਂ !
 ਦਰ ਦਰ ਭਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈਂ ਕਿਉਂ ਤੂੰ,
 ਇਕ ਨੂੰ ਨਾ ਅਪਣਾਵੇਂ ?

ਪੁੱਤਰ

ਇਕ ਨਾਲ ਬੱਝਕੇ ਤੂੰ ਕੀ ਖੱਟਿਆ ?
 ਛਿੱਤਰ-ਪੋਲਾ, ਨਿੱਤ-ਵਿਹਾਰ।
 ਮਾਂ ਨੇ ਪਸ਼ੂ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ, ਕੀਤਾ
 ਨਿੱਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੁਰ-ਵਿਵਹਾਰ !

ਪਿਤਾ

ਘਰ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਕੋਈ,
 ਮਾਰ ਨਾ ਐਵੇਂ ਉੱਟ ਪਟਾਂਗ !
 ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੀ, ਜੁ
 ਐਸੀ ਹੀ ਹੈਂ, ਇਕ, ਤੂੰ ਕਾਂਗ !

-ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਫਲਸਫੀ' ਤੇ 'ਜੱਗਿਆਸੂ' ਮੰਚ 'ਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।
 'ਪਿਤਾ', 'ਫਲਸਫੀ' ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।-

---

1. ਸੇਡਿਜ਼ਮ : SADISM - ਦਰਦ ਦੇਣ 'ਚੋਂ ਲੱਜਤ ਲੈਣਾ।

2. ਮੈਸੋਕਿਜ਼ਮ : MASOCHISM - ਦਰਦ ਲੈਣ 'ਚੋਂ ਲੱਜਤ ਲੈਣਾ।

ਆ ਫਲਸਫੀ, ਤੱਕ ਲੈ, ਸੁਣ ਲੈ,
ਪਿਤਾ, ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਇਹ ਤਕਰਾਰ।
ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਪਰਵਾਰ !

-ਵਕਫਾ-

ਮੁਕਤੀ ਪਾਉਣ ਲਈ,
ਦਰ, ਦਰ ਢੂੰਡੇ-
“ਪੁੱਤਰ” ਕਾਮ-ਦੁਆਰ !

-ਵਕਫਾ-

-ਆਪਣੇ ਹੀ ਰੌ ਵਿਚ, ਫਲਸਫੀ ‘ਪੁੱਤਰ’ ਤੇ ‘ਪਿਤਾ’ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ
ਹੋਇਆ, ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਅਸਮਾਨ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਮਨਬਚਨੀ ਵਿਚ ਪੈ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ।-

ਫਲਸਫੀ

ਕਾਮ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਕਾਮ ਹੈ ਹੁੰਦਾ,
ਲੂੰ ਲੂੰ ਵੱਸਿਆ ਅਨਹਦ ਨਾਦ

-ਵਕਫਾ-

ਕਾਮ 'ਚ ਕੋਈ 'ਵਾਦ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,
ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦ ਨਾ ਆਸ਼ਾਵਾਦ !
ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਭੁੱਲ ਭੁਲੱਈਆਂ,
ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਮਾਨਵ ਦੇ ਦਾਨਵ ਦੀ ਗੱਲ
ਕਿਧਰ ਵੱਲ ਤੁਸੀਂ ਪਏ ਹੋ ਚੱਲ ?

-ਵਕਫਾ-

ਗੁਰੂਦੇਵ ਕੈਸਾ ਵਿਖਿਆਨ ?
ਪਿਆਸਾ ਮਾਨਵ, ਰੇਗਿਸਤਾਨ !!!

ਫਲਸਫੀ

ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਮਾਨਵ ਹੈ ਪਿਆਸਾ।
ਉਲਟੀ ਤੌੜੀ, ਉਲਟਾ ਕਾਸਾ !
ਕਿੰਵ ਭਰੇ ਇਸ ਵਿਚ ਧਰਵਾਸਾ ?

-ਵਕਫਾ-

ਜੋਕਰ ਆਪ, ਮਸਕਰੀ, ਦਰਸ਼ਕ-
ਹੱਸੇ ਆਪ, ਹਸਾਵੇ ਸਭ ਨੂੰ।
ਇਕ-ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਇਸਦਾ,
ਆਪਣਾ ਆਪ ਵਿਖਾਵੇ ਸਭ ਨੂੰ!

-‘ਜਗਿਆਸੂ’, ‘ਪਤੀ’ ਤੇ ‘ਪੁੱਤਰ’, ‘ਫਲਸਫੀ’ ਵਲ ਬਿਟਰ, ਬਿਟਰ ਤੱਕਦੇ
ਹਨ। ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੇ ਹਨ। ‘ਫਲਸਫੀ’
ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੇ ਰੌਂ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।-

ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਮਾਨਵ ਹੈ ਕੱਲਾ,
ਪੰਡਤ, ਪੈਗੰਬਰ ਤੇ ਝੱਲਾ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਉਲਝੇ ਮਨ, ਉਲਝੀ ਤਸਵੀਰ,
ਮਿਰਜ਼ੇ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਈ ਹੀਰ।
ਉਲਝੇ ਲੋਕਯਾਨ ਦੇ ਕਿੱਸੇ,
‘ਚੰਦੜ੍ਹ’ ਚੜ੍ਹੇ, ਨਾ ਟੁੱਟੇ ਤੀਰ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਜਿਸਮ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣਿਆ ਪਿਆਰ,
ਡੁਬਕੀ ਲਾ, ਝਨਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ।

-ਵਕਫਾ-

ਇਕ ਕਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਕਿੱਸੇ,
ਭੋਗ ਵਿਲਾਸ ਸਭ ਇਸ ਦੇ ਹਿੱਸੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਛਿਣ ਤੋਂ ਛਿਣ ਤੇ ਦੇਹ ਤੋਂ ਦੇਹ ਤਕ,
ਚੜ੍ਹ, ਚੜ੍ਹ ਉੱਤਰੇ, ਭਰ, ਭਰ, ਫਿੱਸੇ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਕੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।-

'ਪੁੱਤਰ', 'ਪਿਤਾ' ਤੇ 'ਜੱਗਿਆਸੂ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਗੁਆਚੇ ਹੋਏ ਫਲਸਫੀ
ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੇ ਹਨ।

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-5

ਨੇਤਾ, ਦੱਲਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ

ਸੰਘਣੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ, ਲਗਜ਼ਰੀ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ¹ ਦੇ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ
'ਨੇਤਾ' ਅਤੇ 'ਦੱਲਾ' ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹਨ।

ਨੇਤਾ

ਮੇਰੇ ਬੋਲੀਂ ਬੱਦਲ ਗੱਜਦੇ,
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਫੀਮ ਦੇ ਡੋਰੇ,
ਬਰਖਾ, ਬਿਜਲੀ ਵਿਚ ਢਲਿਆ ਹਾਂ,
ਮੈਂ ਇਸ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹਾਂ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

ਦੱਲਾ

ਬੱਸਾਂ, ਟੈਂਪੂ, ਟੈਕਸੀਆਂ ਚੱਲਣ,
ਭਾਂਤ, ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਨੇ।
ਹੋਟਲਾਂ ਤੇ ਰੀਜ਼ੋਰਟ², ਜਾਇਦਾਦ,
ਧਨ ਦੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਨੇ।

ਨੇਤਾ

ਚੁੱਪ ਕਰ ਓਏ ! ਤੂੰ ਹੌਲੀ ਬੋਲ !

-ਵਕਫਾ-

---

1. ਲਗਜ਼ਰੀ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ : LUXURY FARM HOUSE

2. ਰੀਜ਼ੋਰਟ : RESORT

ਏਥੇ ਕੰਨ ਲੱਗੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨੂੰ,
ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕੇਸ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ,
ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਤਸਕਰ ਵੀ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਏ ਨੇ।
ਮੁਖਬਰ ਵੀ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਏ ਨੇ।
ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਚੋਰ-ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਵਿਚ,
ਛੋਟੇ, ਵੱਡੇ ਸਭ ਤਣ ਗਏ ਨੇ।

ਦੱਲਾ

ਪੁਲਸ ਤੁਹਾਡੀ, ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ. ਵੀ,
ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਡਰ ਮਾਰੇ ?
ਧੰਦੇ ਦੇ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਏ ਨੇ,
ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਮਿੱਤਰ ਸਾਰੇ !

-ਵਕਫਾ-

ਤੁਹਾਡੇ ਨਿੱਕੇ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ,
ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵੀ ਚੁੰਡ ਚੁੰਡ ਮਾਰੇ !

-ਵਕਫਾ-

ਸ਼ਾਂਤ ਝੀਲ, ਤੂਫਾਨ ਵੀ ਹੋ।
ਨਿੱਕੇ, ਘਰ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਵੀ ਹੋ !
ਪਰਬਤ ਹੋ, ਸਾਗਰ, ਦਰਿਆ ਹੋ,
ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵੀ ਹੋ !

-ਵਕਫਾ-

ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦਾ ਮਾਂਝਾ ਲਾ ਕੇ,
ਸਭ ਦੀਆਂ ਗੁੱਡੀਆਂ¹ ਕੱਟਦੇ ਹੋ

---

1. ਗੁੱਡੀਆ : ਪਤੰਗਾਂ

ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਬੋਤਲਾਂ ਦੇ ਕੇ,
ਵੋਟਰਾਂ ਤੋਂ ਜੱਸ ਖੱਟਦੇ ਹੋ।

-ਵਕਫਾ-

ਕੌਡਾਂ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਹਰ ਵਾਰੀ,
ਹੀਰੇ, ਮੋਤੀ ਖੱਟਦੇ ਹੋ।
ਨੀਤੀ ਵਿਚ ਹੋ ਬਾਣੀਏਂ ਪੂਰੇ,
ਪਰ ਪੁੱਤ ਫੇਰ ਵੀ ਜੱਟ ਦੇ ਹੋ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਕਫਾ-

ਨੇਤਾ

ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ ...

... ..

ਹੋਰ ਕਸੀਦੇ ਨਾ ਹੁਣ ਪੜ੍ਹ !

-ਵਕਫਾ-

ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਤੇਰਾ,
ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਜੁ ਪੁੜੀਆਂ ਵੰਡੇ ?
ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਭਰ ਮੇਲੇ ਵਿਚ,
ਸਭ ਦੀ ਸੁਰਤੀ ਚੰਡੇ !

ਦੱਲਾ

ਹੈਰੋਇਨ, ਭੁੱਕੀ, ਭੰਗ, ਅਫੀਮ,
ਦਾਰੂ, ਡਰੱਗ, ਛੇਵਾਂ ਦਰਿਆ।

-ਵਕਫਾ-

ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ 'ਚ ਸੂਬਾ ਸਾਡਾ,
ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੀ, ਸਵਰਗ ਬਣ ਗਿਆ !

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ।

-ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਦੱਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। “ਵਿਦਿਆਰਥੀ”
ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ “ਪੁੱਤਰ”, ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਨੇਤਾ’ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ :-

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

ਨੇਤਾ

ਕੈਸਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ ਤੇਰਾ ?

ਪੁੱਤਰ

ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਬਚਿਆ ਕਿਹੜਾ ?

-ਵਕਫਾ-

ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਝੂਆ !!!

ਨੇਤਾ

ਅੱਜ ਕੁੜੀ ਕੋਈ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆਈ ?

ਪੁੱਤਰ

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰ ਗਰਮ ਕਰ ਲਿਓ,

ਅੱਗੇ, ਪਿੱਛੇ, ਕੁੜੀ ਘਰ ਲਿਓ !

-ਵਕਫਾ-

ਤੋੜ ਦੀ ਮਾਰੀ, ਹਰ ਇਕ ਨਾਰੀ,

ਨਸਾ ਖਵਾ, ਕਰਿਓ ਅਸਵਾਰੀ !

-ਵਕਫਾ-

ਫੁੱਲ ਖਿੜਨ, ਉੱਡਣ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ,

ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਹੜੇ, ਹੋਣ ਬਹਾਰਾਂ।

ਦਿਨ ਫੁਪਦੇ ਨਾਲ, ਉੱਡਕੇ ਆਵਣ,

ਕਾਮ 'ਚ ਭਿੱਜ ਕੁੰਜਾਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨੇਤਾ, ਕੋਲ ਪਿਆ, ਇਕ ਬੈਗ ਖੋਲ੍ਹਕੇ, ਨੋਟਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਥੱਬੇ, ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ, ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨੋਟਾਂ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :-

ਨੇਤਾ

ਇਸ ਦਾਣੇ ਨੂੰ ...

... ..

ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰ,
ਸਭ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਸੂਰਜ ਚਾਹੜ !

ਦੱਲਾ

ਨੇਤਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਅਪਰੰਪਾਰ !
ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ, ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ
ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੀ,
ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਹੋ ਅਸਲੀ ਸਰਕਾਰ।
ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ, ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ !!!

-‘ਦੱਲਾ’ ਤੇ ‘ਪੁੱਤਰ’ ਦੋਵੇਂ ਜੈ ਜੈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨੇਤਾ ਹੱਸਦਾ, ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

-‘ਦੱਲਾ’ ਅਤੇ ‘ਪੁੱਤਰ’ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀਆਂ
ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-6

ਦੱਲਾ, ਗਸ਼ਤੀ ਤੇ ਨੇਤਾ

ਸੰਘਣੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਲਗਜ਼ਰੀ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ ਦੇ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ
'ਦੱਲਾ' ਅਤੇ 'ਗਸ਼ਤੀ' ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹਨ।

ਦੱਲਾ

ਉਹ ਰੇਖ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਗਸ਼ਤੀ

ਕਰ ਲਵੇ

ਦੱਲਾ

ਉਹ ਤੇਰੇ ਕਪੜੇ ਪਾੜਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਗਸ਼ਤੀ

ਪਾੜ ਲਵੇ

ਦੱਲਾ

ਉਹ ਚੁਪੇੜਾਂ, ਛਾਂਟੇ ਮਾਰਨੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਗਸ਼ਤੀ

ਮਾਰ ਲਵੇ

ਦੱਲਾ

ਕੀ ਤੂੰ ਇਹ ਸਭ ਜਰ ਸਕੇਂਗੀ ?

ਗਸ਼ਤੀ

ਮੈਂ ਪਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਹਾਂ,
ਇਹ ਮੇਰਾ ਕਿੱਤਾ ਹੈ,
ਟਰੇਂਡ ਹਾਂ

-ਵਕਫਾ-

ਤੇਰੇ ਨੇਤਾ ਵਰਗੇ ਕਈ ਜਾਨਵਰ,
ਭੋਗ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ।
ਇਕ ਸਵਾਲ ਹੈ ?

ਦੱਲਾ

ਪੁੱਛ

ਗਸ਼ਤੀ

ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਨਾਲ,
ਤੇਰੇ ਨੇਤਾ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿਚ,
ਕੋਈ ਇਨਕਲਾਬ ਆਵੇਗਾ ?
ਕੋਈ ਸੂਰਜ ਨਵਾਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ ?
ਕੀ ਯੁੱਗ ਪਲਟ ਜਾਵੇਗਾ ?

ਦੱਲਾ

ਇਹ ਨੇਤਾ ਦੀ ਨਿੱਜੀ,
ਗੁਪਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ।

ਗਸ਼ਤੀ

ਕੀ ਨੇਤਾ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ
ਨਿੱਜੀ, ਗੁਪਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

-ਵਕਫਾ-

-ਦੱਲਾ ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣਾ ਸੰਵਾਦ
ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। -

ਦੱਲਾ

ਆਪਣੀ ਫੈਂਟਸੀ0 ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ,
ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੇਖ ਉਸਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ।

-ਵਕਫਾ-

ਉਂਜ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿਚ,
ਉਹ ਨਿਰਾ ਤੂਫਾਨ ਹੈ।

-ਵਕਫਾ-

ਤਿੱਖੀਆਂ ਫੁਰੀਆਂ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ,
ਮਾਰਦਾ ਹੈ-
ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿੰਘਾਰ ਕਰਦਾ,
ਆਪਣਾ ਦਿਨ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ !

-ਵਕਫਾ-

ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਵਿਚ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੈ-
ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਤੇ
ਸ਼ੈਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹੈ !

ਗਸ਼ਤੀ

ਕੀ ਉਹ ਗਿਰਗਟ ਹੈ ?
ਰੰਗ ਰੂਪ ਬਦਲਦਾ,
ਮਖੌਟਾ ਹੈ ?

-ਵਕਫਾ-

ਕੀ ਸਿਆਸਤ ਵੀ ਉਸ ਲਈ,
ਕੰਜਰੀ ਦਾ ਕੋਠਾ ਹੈ ?
ਦੱਲਿਆਂ ਦੀ ਮੰਡੀ ਹੈ ?
ਮੰਦਰਾਂ, ਗੁਰੂ-ਘਰਾਂ,

ਗਿਰਜਿਆਂ, ਮਸਜਿਦਾਂ
ਵਿਚ ਪਨਪਦਾ ਧੋਖਾ ਹੈ ???

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ।- 'ਦੱਲਾ', 'ਗਸ਼ਤੀ' ਤੇ
ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਬੋਲਦਾ ਹੈ।-

ਦੱਲਾ

ਉਹਦੇ ਘਰ ਮੀਂਹ ਪੈਂਦਾ ਹੈ,
ਮੇਰੇ ਘਰ ਬਹਾਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ !

ਗਸ਼ਤੀ

ਇਹ ਬਾਰਿਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ
ਭ੍ਰਸ਼ਟਾਚਾਰ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ-
ਜੁ ਇਕ ਬਗੀਚੀ ਸਿੰਜਦੀ,
ਲੱਖਾਂ ਸੁਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

-ਵਕਫਾ-

ਜਨਤਾ ਦੇ ਸੌਮੇ ਸੁਕਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ !

-ਸਵਾਲੀਆ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣੀ 'ਗਸ਼ਤੀ', 'ਦੱਲੇ' ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ-

ਤੂੰ ਵੀ ਖੂਬ ਹੱਥ ਰੰਗੇ ਹੋਣਗੇ ???

ਦੱਲਾ

ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨਾਲ ਕੰਮ ਰੱਖ-
ਹੇਠਾਂ ਪੈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਚੱਲ।

ਗਸ਼ਤੀ

ਇਹ ਸਿਆਸਤ ਕੀ ਬਿਓਪਾਰ ਵਾਂਗ,
ਪੇਸ਼ਾ ਹੈ, ਧੰਦਾ ਹੈ ?

ਦੱਲਾ

ਗੱਲਾਂ ਘੱਟ, ਪੇਸ਼ਾ ਵੱਧ ਕਰ-

ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਭਰ,
ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਭਰ-

ਗਸ਼ਤੀ

ਚੱਲ ਫਿਰ ਤੇਰੇ ਨੇਤਾ ਨੂੰ,
ਆਪਣੇ ਪੰਦੇ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿਖਾਈਏ ...
ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਾਈਏ, ਕੁੱਟ ਖਾਈਏ

-ਵਕਫਾ-

ਤੈਨੂੰ ਵੀ ...
ਦੱਲਾ
ਮੈਨੂੰ ਕੀ ?

ਗਸ਼ਤੀ

ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਦਰਿੰਦਗੀ ਦਾ,
ਨੰਗਾ ਨਾਚ ਵਿਖਾਈਏ।

-ਵਕਫਾ-

ਕਾਮ ਤੇ ਸੰਭੋਗ ਦੀ,
ਸਿਖਰ
ਚੜ੍ਹਾਈਏ !!!

-ਵਕਫਾ-

ਤੇਰੇ ਨੇਤਾ ਨੂੰ,
ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ,
ਨੇਤਾ ਬਣਾਈਏ।
ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਕੰਜਰੀ ਦੀ
ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਦਾ,
ਇਕ ਹੋਰ ਆਲਮ ਵਿਖਾਈਏ !!

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਗੁੰਜਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਵਕਫਾ-

-ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦੀ ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਜਗ ਬੁਤ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਇੰਟਰਲਿਉਡ। ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਕਾਰਜ ਸੈਲੀਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੁਤਾਉ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਹੈ- 'ਨੇਤਾ' ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੱਲਾ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੇਤਾ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਧੁੱਤ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀਆਂ ਤਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕਾਲਾ ਹੰਟਰ, ਕੋੜਾ ਜਾਂ ਛੈਂਟਾ ਹੈ।

ਮੰਚ ਦੇ ਨੀਮ ਚਾਨਣੇ ਵਿਚ 'ਗਸ਼ਤੀ' ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਮਾਰਕੇ ਫਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਘੜੀਸਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕੁੜਤੀ ਪਾੜਦਾ, ਹੱਸਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ। ਗਸ਼ਤੀ ਦੇ ਅੱਧ-ਨੰਗੇ ਬਦਨ ਉੱਤੇ ਹੰਟਰ ਜਾਂ ਛੈਂਟਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਦਰਦ ਦੇਣ ਵਿਚੋਂ ਲੱਜ਼ਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਗਸ਼ਤੀ' ਤਰਲੇ ਕਰਨ, ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਨੇਤਾ' ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਲੀ ਤੋਂ ਪਕੜ ਕੇ ਬਿਸਤਰ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਗਸ਼ਤੀ ਰੇਪ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਨੇਤਾ' ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਤੇ ਗਸ਼ਤੀ ਨਾਲ ਜਬਰਨ ਸੰਭੋਗ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਚੀਕਾਂ, ਸਿਸਕੀਆਂ ਤੇ ਘੁਰਕੀਆਂ ਹਵਾ ਵਿਚ ਗੂੰਜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਨੀਮ ਚਾਨਣਾ, ਨੇਰੇ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-7

ਪਿਤਾ, ਪੁੱਤਰ, ਬਾਬਾ, ਫਲਸਫੀ ਤੇ ਜੱਗਿਆਸੁ

ਬਿਰਧ-ਘਰ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ 'ਪੁੱਤਰ' ਦਾ 'ਬਾਬਾ' ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿਕ ਸੁੱਕ ਪਿਆ ਹੈ। ਕੋਲ ਹੀ, ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਵਲ, ਕੂੜੇਦਾਨ ਪਿਆ ਹੈ। 'ਪੁੱਤਰ' ਤੇ 'ਪਿਤਾ' ਉਸ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰ ਲੈਣ ਆਏ ਹਨ। 'ਬਾਬਾ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਣਦਾ। ਸੰਵਾਦ ਏਥੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੁੱਤਰ

ਇਹ ਨਾ, ਆਪਣਾ ਆਪ ਪਛਾਣੇ,
ਨਾ ਧੁੱਪਾਂ, ਨਾ ਛਾਵਾਂ ਮਾਣੇ।
ਨਾ ਇਹ ਤੈਨੂੰ, ਮੈਨੂੰ ਜਾਣੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਫੈਲੀ ਹੋਈ,
ਇਕ ਸੁੰਨ ਖਲਾਅ ਹੈ।

-ਵਕਫਾ-

ਨਾ ਇਹ ਹੋਸ਼ ਤੇ ਨਾ ਸੁਦਾ ਹੈ।
ਇਸ ਦੇ ਬੁੱਢੜੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਉੱਤੇ,
ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਸਿਫਰਾ ਹੈ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ ਸਿਫਰਾ ਜੀਵੇ,
ਸਿਫਰਾ ਖਾਵੇ, ਸਿਫਰਾ ਪੀਵੇ।

ਪਿਤਾ

ਝੂਠ ਕਹੇਂ ਤੂੰ, ਝੂਠ ਹੀ ਜੀਵੇਂ।
ਮੇਰਾ 'ਪਿਤਾ' ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਭਾਵੇ।
ਪਾਣੀ, ਦੁੱਧ ਤੇ ਸੋਢਾ ਪੀਵੇ,
ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਖਾਵੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਤੇਰਾ ਇਸ ਨਾਲ ਵੈਰ ਹੈ ਕੀ ?
ਆਪਣਾ ਹੈ ਇਹ, ਗੈਰ ਹੈ ਕੀ ?

ਪੁੱਤਰ

ਡਾਕਟਰ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਕਿਸ ਕੰਮ ?
ਸੌਖੀ ਇਸਦੀ ਜਾਨ ਹੋਵੇ ...
... ਜੇ ਨਿਕਲੇ ਦਮ !!!

ਪਿਤਾ

ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਮੰਦਾ ਬੋਲੇਂ।
ਸ਼ਰਮ ਹਯਾ ਨ ਤੈਨੂੰ ਕੋਈ।
ਸੇਵਾ ਕਰ, ਕੁਝ ਪੁੰਨ ਕਮਾ,
ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਜੀਵਨ ਪਾ।

ਪੁੱਤਰ

ਅੱਖਾਂ ਹੁੰਦਿਆਂ, ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ ਇਹ !
ਜੀਭ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਬੋਲ ਨਾ ਸਕੇ !
ਨਾ ਇਹ ਬ੍ਰਹਮੰਡ, ਨਾ ਹੀ ਪਿੰਡ ਹੈ,
ਆਪਣੀ ਘੁੰਡੀ ਖੋਲ੍ਹ ਨਾ ਸਕੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਖਾਣ ਪੀਣ 'ਚੋਂ ਮਲ ਮੂਤਰ ਨੂੰ,
ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ।

ਨਾ ਝੱਲੇ ਅਸਮਾਨ ਏਸ ਨੂੰ,
ਨਾ ਹੀ ਝੱਲੇ ਅੱਜ ਜ਼ਮੀਨ।

-ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

-‘ਬਾਬੇ’ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ-

ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਪੱਤਾ ਚੰਗਾ,
ਸੜ ਸੁੱਕ ਕੇ ਆਪੇ ਝੜ ਜਾਵੇ।
ਜੇਕ ਵਾਂਗ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚਿਮਟਿਆ,
ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਨਾ ਆਵੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਗੇੜੇ ਵਿਚ ਬਦਲੀ,
ਇਸ ਮੂਹਰੇ ਕੋਈ ਖੜ੍ਹ ਨਾ ਪਾਏ!

-ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਲੋੜਾਂ,

-‘ਬਾਬੇ’ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ-

ਸਾਡੇ ਸਾਧਨ ਚੁਸੀ ਜਾਵੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਇਸ ਕਿਹੜਾ ਹੁਣ ਘੋੜੀ ਚੜ੍ਹਨਾ,
ਵੇਖ ਕਿਵੇਂ ਢਲਦੇ ਪਰਛਾਵੇਂ,
ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ’ਚ ਮਿਟਦੇ-

-ਵਕਫਾ-

ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਦਾ ਸਫਰ ਮੁਕਾ ਕੇ,
ਟੁੱਟਦੇ ਤਾਰੇ ਟਾਂਵੇਂ, ਟਾਂਵੇਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਾ ਇਸ ਨੂੰ,
ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਸਭ ਹੁਣ ਸਾਡੇ।

ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਬਲਵਾਨ ਓ ਬੁੱਢਿਆ !
ਮਾਰੇ ਇਹ ਥਪੇੜੇ ਡਾਢੇ !

ਪਿਤਾ

ਬੇਸ਼ਰਮਾਂ ! ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ, ਹਯਾ ?
ਤੂੰ ਵੀ ਬੁੱਢਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਦਿਨ,
ਫੇਰ ਆਵੇਗਾ ਤੈਨੂੰ ਚੇਤਾ !

ਪੁੱਤਰ

ਭਾਵੇਂ ਤੇ ਉਪਭਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ,
ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜਾਨਵਰ ਵੱਸੇ।
ਅਕਲ, ਦਲੀਲ ਤੋਂ ਅਸਲੋਂ ਕੋਰਾ,
ਦਰਸ਼ਨ, ਨੀਤੀ ਤੈਂ 'ਤੇ ਹੱਸੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਆਪਣਾ ਮੰਜਾ ਏਥੇ ਲੈ ਆ,
'ਬਾਬੇ' ਨੂੰ ਕੁਝ ਸੰਗਤ ਦੇ।
ਤੇਰੇ ਕਾਮ ਤੋਂ ਕੁਝ ਚਿਰ 'ਮਾਂ' ਵੀ,
ਦੂਰ ਰਹੇ ਤੇ ਮੁਕਤੀ ਪਾਵੇ।

-ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਕੈਸਾ ਇਨਸਾਨ ?

-ਵਕਫਾ-

ਅਧੂਰਾ ਰੱਬ, ਪੂਰਾ ਸ਼ੈਤਾਨ !!!

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਕਫਾ-

ਮਨ, ਦਿਲ, ਸੋਚ 'ਚ ਸੁੰਨ ਖਲਾਅ ਹੈ,
ਅੰਦਰ, ਬਾਹਰ ਸਭ ਟੁੱਟਿਆ ਹੈ।
ਟੁਕੜਾ ਖਾਵੇ, ਟੁਕੜਾ ਪੀਵੇ।

ਟੁਕੜੇ ਸੋਚੇ, ਟੁਕੜੇ ਜੀਵੇ।
ਟੁਕੜਾ ਸੋਚ ਤੇ ਟੁਕੜਾ ਚਿੰਤਨ

-ਵਕਫਾ-

ਨਜ਼ਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੇ,
ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪਰ ਰੁਕਿਆ ਹੈ !
ਨਾ ਕੋਈ ਸੇਧ, ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕੋਈ,
ਤੀਰ ਕਮਾਨੋਂ ਛੁੱਟਿਆ ਹੈ !!!

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਵਕਫਾ-

-ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਪੁੱਤਰ' ਤੇ 'ਪਿਤਾ', 'ਬਾਬਾ' ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠਕੇ
ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ 'ਫਲਸਫੀ' ਤੇ 'ਜੱਗਿਆਸੂ' ਕਿਰਦਾਰ ਪਰਵੇ
ਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਬਾਬੇ' ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲ
ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਬਾਬਾ' ਨਿਰਭਾਵ, ਨਿਰ-ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ,
ਖਾਮੋਸ਼ ਹੈ। 'ਫਲਸਫੀ' ਮਨਬਚਨੀ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। -

ਫਲਸਫੀ

ਟੁੱਟੇ ਚਿਹਰਿਆ ਦੀ ਇਹ ਵਿਥਿਆ,
ਸਾਲਮ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ !
ਇਕ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਕਈ ਮਖੌਟੇ,
ਕੋਈ ਵਿਖਾਵੇ, ਕੋਈ ਛੁਪਾਵੇ !
ਅੰਧਕਾਰ ਤੇ 'ਨੂਰੇ' ਝੁੱਲੇ,
ਚਿੰਤਨ ਤੂੜੀ ਵਾਂਗ ਖਿੰਡਾਵੇ।

-ਵਕਫਾ-

- 'ਜੱਗਿਆਸੂ', 'ਬਾਬਾ' ਕਿਰਦਾਰ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਦਾ ਹੈ-

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਫੱਟੀ ਅਤੇ ਸਲੇਟ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦਾ,
ਇਹ ਬੁੱਢੜਾ ਦਸੋ ਕੀ ਜਾਣੇ।

ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਅੰਦਰ,
ਨਸਲਾਂ ਬਦਲਣ ਅੱਜ ਮਸ਼ੀਨਾਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਫੋਨ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ,
ਫੋਨ ਪੁਰਾਣਾ ਮੂਨ ਨਾ ਭਾਵੇ!
ਕੂੜੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ,
ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਜਦ ਅੱਗੇ ਆਵੇ!

ਫਲਸਫੀ

ਫੋਨ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਹੈ ਇਨਸਾਨ !!!

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਕੀ ਹੈ ਇਸਦੇ ਅੰਦਰ ਦੱਸੋ :
ਤਿਥੀ-ਮੁਕਤ ਕੋਈ ਭਗਵਾਨ ?
ਜਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ਾਤਰ ਚਾਲਾਂ ਚੱਲਦਾ,
ਇਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ੈਤਾਨ ???

ਫਲਸਫੀ

ਉਮਰ ਆਖਿਰੀ, ਰੂਪ ਆਖਿਰੀ,
ਮੌਤ-ਪੂਰਵਲੇ ਇਹ ਦੀਦਾਰ।
ਜੇ ਜੰਮੇਂ, ਉਹ ਬਿਣਸਦਾ ਵੀ ਹੈ-

-ਵਕਫਾ-

ਬੀਤੇ ਰੁੱਖ ਦੀ, ਪਿਓ ਤੇ ਪੁੱਤ ਦੀ,
ਵਿਥਿਆ ਹੈ ਸਾਡਾ ਸੰਸਾਰ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਕਫਾ-

ਆਪੇ ਖੇਡ, ਖਿਡਾਰੀ ਆਪੇ,
ਸਭ ਜੱਗ ਖੇਡਣਹਾਰ !

-ਵਕਫਾ-

ਮੇਲੇ ਵਾਂਗੂੰ ਵਿਛੜੀਏ, ਮਿਲੀਏ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਤਿਓਹਾਰ।

-ਪ੍ਰਤੀਪੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਵਕਫਾ-

-‘ਬਾਬਾ’ ਕਿਰਦਾਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ‘ਜੱਗਿਆਸੂ’ ਬੋਲਦਾ ਹੈ-

ਜੱਗਿਆਸੂ

ਨਾ ਜੀਵੇ ਤੇ ਨਾ ਇਹ ਮਰਦਾ,
ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਸਿਫਰਾਂ ਦਾ ਗੇੜਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਇਹ ਕੋਈ ਪਹਿਚਾਣ ਨਾ ਕਰਦਾ,

-ਵਕਫਾ-

ਸਾਹ ਦੀ ਤੰਦ ਨਾਲ ਬੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ,
ਨਬਜ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਟੁੱਟ, ਟੁੱਟ ਪੈਂਦਾ!
ਸੋਚ, ਸੁਰਤ ਸਭ ਖਿੰਡ ਚੁੱਕੀ ਹੈ,
ਆਪੇ ਨੂੰ ਆਪਾ ਨਾ ਸਹਿੰਦਾ!

-ਵਕਫਾ-

-‘ਫਲਸਫੀ’ ਗਹਿਰੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਡੁੱਬਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।-

ਫਲਸਫੀ

ਨਰਕ ਹੈ ਇਹ, ਇਹ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਹੈ,
ਆਪੇ ਦਾ ਜਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਤਰਸ-ਮਾਰ¹ ਇਲਾਜ ਏਸ ਦਾ,
ਮੁਕਤੀ ਅਤੇ ਸਹਾਰਾ ਇਸ ਦਾ।

---

1. ਤਰਸ-ਮਾਰ : Mercy Killing, Doctor Assisted Suicide

ਸੁੱਕੀ ਨਦੀ 'ਚ ਸੋਕਾ ਵੱਸਦਾ,
ਉੱਜੜਿਆ ਹਰ ਕਿਨਰਾ ਇਸਦਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਜ਼ਹਿਰ ਵੀ ਹੈ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਦਾਰੂ।
ਗੋਲੀ ਮਾਰੋ, ਲਾਓ ਨਿਸ਼ਾਨਾ।
ਵਿਹਲੀ ਥਾਂ ਨਵਿਆਂ ਨੇ ਭਰਨੀ,
ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦਾ ਨਵਾਂ ਪੈਮਾਨਾ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਆਖਿਰੀ 8 ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।-

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-8

ਪਿਤਾ ਦੇ ਕੁੜੀ-1

‘ਪਿਤਾ’ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ।
‘ਪਿਤਾ’ ਬੁਹਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ।

‘ਕੁੜੀ-1’ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ, ‘ਪੁੱਤਰ’ ਦੇ ਸੌਣ-ਕਮਰੇ ਦਾ ਰੁਖ ਕਰਦੀ ਹੈ।
‘ਪਿਤਾ’ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਪੁੱਤਰ’ ਘਰ ਨਹੀਂ
ਹੈ। ‘ਕੁੜੀ-1’ ਨੂੰ ‘ਪਿਤਾ’ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬਿਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਲ ਵੇਖਦਾ
ਹੋਇਆ ਨੱਕ, ਬੁੱਲ੍ਹ ਵੱਟਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਿਤਾ

ਨੰਗੇ ਬਦਨ 'ਤੇ 'ਸੀ-ਥਰੂ'0 ਪਾਵੇਂ,
ਤਿੱਖੇ ਮੰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਮਟਕਾਵੇਂ
ਤੇ ਭੜਕੀਲਾ ਮੇਕ-ਅੱਪ ਲਾਵੇਂ,
ਮਰਦਾਂ ਅੰਦਰ ਕਾਮ ਜਗਾਵੇਂ।
ਰੇਖ ਕਰਨ ਦਾ ਜਾਗ ਲਗਾਵੇਂ।

ਕੁੜੀ-1

ਮੰਮੇਂ ਮਾਂ-ਮਮਤਾ ਦਾ ਸੋਮਾਂ,
'ਕਾਮ-ਕਰਨ'0 ਕਿਉਂ ਕਰੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ?

-ਵਕਫਾ-

ਹਿਰਸੀ ਬੁੱਢਿਆ ਸ਼ਰਮ ਤਾਂ ਕਰ,
ਚੱਪਣੀ ਵਿਚ ਨੱਕ ਡੋਬ ਕੇ ਮਰ !

-
1. ਸੀ-ਥਰੂ - See Through, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਤਨ ਨੰਗਾ ਦਿਸਦਾ ਏ।
  2. ਮੰਮਿਆਂ ਦਾ ਕਾਮਕਰਨ - Sexualisation of Womes's Breast's

ਤੇਰੇ 'ਪੁੱਤਰ' ਦੀ ਮੈਂ ਯਾਰ,
ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਸੁਖਾਲੀ ਕਰ।

ਪਿਤਾ

ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਗਿਆ ਗੁਆਚਾ,
'ਨੁਰ ਬਣੀ ਉਸਦੀ ਰੁਸਨਾਈ।
ਤੇਰੇ ਵਰਗੀਆਂ ਗਸ਼ਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ,
ਸਿਮਟੀ ਹੋਈ ਉਸਦੀ ਲੋਕਾਈ।

ਕੁੜੀ-1

ਸੌੜੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸੌੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ,
ਤੇਰਾ ਯੁੱਗ ਹੁਣ ਬੀਤ ਗਿਆ।
ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਨਵੀਂ ਹੀ ਸ਼ੈਲੀ,
ਗੋਡੇ, ਗੋਡੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ।

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ, ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫੇਰ ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਕੇਹੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ? ਕੇਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ?
ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਰੀ0 ਅਰਾਜਕਤਾ ਹੈ।
ਪਸ਼ੂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਸਲ ਤੇਰੀ ਦਾ
ਮਰਦ ਇਸਤਰੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ।

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ 'ਪੁੱਤਰ',
ਤੇਰੇ ਵਰਗੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਟੋਲ੍ਹੇ !
'ਆਦਮ-ਬੋ', 'ਆਦਮ-ਬੋ' ਕਰਦਾ,
ਖੌਰੂ ਪਾਵੇ, ਗਸ਼ਤੀ ਟੋਲ੍ਹੇ।
ਕਾਮ-ਵੇਗ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ,
ਗੁੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਪਟੋਲ੍ਹੇ ਰੋਲੇ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

ਕੁੜੀ-1

ਪਾਗਲ ਹੈਂ, ਬੇਸਮਝ ਵੀ ਹੈਂ ਤੂੰ,
ਛਿਣ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇਂ ?
ਬੇ-ਬੰਧਨ ਤੇ ਖੁੱਲੀਆਂ ਚੋਗਾਂ,
ਅੱਜ ਦਾ ਪੰਛੀ ਰੱਜ, ਰੱਜ ਮਾਣੇਂ।

-ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

-ਕਹਿਰ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ 'ਪਿਤਾ' ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੋਈ 'ਕੁੜੀ-1' ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ
ਚਲੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ :-

ਪਿਤਾ

ਵੇਖੋ ਲੋਕੋ ਕਿਹਾ ਸਿਆਪਾ ?
ਆਉਂਦੀਆਂ, ਜਾਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਤਾਂਈਂ,
ਵੇਖ ਸਕੇ ਕੋਈ ਕਿੰਵ ਮਾਪਾ ?

-ਵਕਫਾ-

ਚੋਰੀ-ਛੁੱਪੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ
ਸ਼ਰੇ-ਆਮ¹ ਹੁਣ ਲੁੱਚ-ਪੁਦਾ।
ਸ਼ਾਦੀ ਬਿਨ ਸੰਭੋਗ ਵੀ ਵਧਿਆ,
ਜਾਪੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਗੁਣਾਂ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

---

1. ਸ਼ਰੇ-ਆਮ : ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, Publicly

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-9

ਪਿਤਾ, ਮਿੱਤਰ-ਕੁੜੀ-2 ਤੇ ਪੁੱਤਰ

‘ਪਿਤਾ’ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ‘ਪਿਤਾ’ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ ਤੇ ‘ਕੁੜੀ-2’ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ, ਆਮੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ, ਸੋਫਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਿਤਾ

ਹਾੜ੍ਹ, ਸੌਣ ਤੂੰ ਆਵੇਂ ਜਾਵੇਂ,
ਵਾਂਗ ਛਲਾਵੇ, ਦਿਲ ਭਰਮਾਵੇਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਤੂੰ ਕੋਈ ਸਾਧ, ਫਕੀਰ ਨਹੀਂ, ਜੁ
ਭਿੱਖਿਆ ਮੰਗੇਂ, ਅਲਖ ਜਗਾਵੇਂ !

-ਵਕਫਾ-

ਮਨ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੂੰ ਨਾ ਸਿੱਖੀ,
ਤਨ 'ਚੋਂ ਤਨ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਚਾਹਵੇਂ !
ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ 'ਪੁੱਤਰ' ਮੇਰਾ,
ਭਰਮ-ਜਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਭਟਕਾਵੇਂ ???

-ਵਕਫਾ-

ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਰਾਪੇ ਲੱਗਦੇ,
ਤੇਰੀ ਪੁੱਪ, ਤੇਰੇ ਪਰਛਾਵੇਂ !

ਕੁੜੀ-2

ਵਰ, ਸਰਾਪ ਤੇ ਕੋਨ ਸੋਚ ਦੇ,
ਸੋਚ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ!
ਧਰਤੀ ਰੁਕੇ ਨਾ ਸੂਰਜ ਤੁਰਦਾ,
ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸੁਫਨਾ,
ਧੁੱਪ ਤੇ ਛਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਫੜਦਾ ਹੈ!

ਪਿਤਾ

ਭੁੱਲ ਭੁਲੱਈਆਂ ਸੋਚ ਤੇਰੀ,
ਉਲਝੇਂ ਖੁਦ, ਮੈਨੂੰ ਉਲਝਾਵੇਂ।

-ਵਕਫਾ-

ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਇਸ ਦੀ ਹੋ ਜਾ
ਜਾਂ ਛੱਡ ਇਸ ਨੂੰ ਸਦਾ, ਸਦਾ ਲਈ,
ਸੁਲਝੇ ਇਸਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਹੋਵਣ-
ਇਸਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਰਾਹ ਸੁਖਾਵੇਂ!

ਕੁੜੀ-2

ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵੰਡੀ ਹੋਈ,
ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਮੋਹ, ਕਾਮ ਮੇਰਾ।
ਟੁਕੜਾ, ਟੁਕੜਾ ਚੁਗਦੀ ਫਿਰਦੀ,
ਜਿਸ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਨਾਮ ਮੇਰਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਇਕ ਟੁਕੜਾ,
ਛਿਣ ਤੋਂ ਛਿਣ ਤਕ ਜਾਮ ਮੇਰਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਭਟਕਣ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਹੈ ਭਟਕਣ,
ਭਟਕਣ ਹੀ ਹੈ ਨਾਮ ਮੇਰਾ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫਾ-

ਪਿਤਾ

ਟੁਕੜੇ ਤੇ ਭਟਕਣ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ,
ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਾ ਤੋਰੇ!
ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਰ ਨਿਰੰਤਰ ਰੱਖੇ,
ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਜੋੜੇ!

ਕੁੜੀ-2

ਸ਼ਾਦੀ ਵੀ ਲਾਇਸੈਂਸ ਕਾਮ ਦਾ,
ਤਿਥੀ-ਮੁਕਤ¹ ਰਿਵਾਜ ਤੇਰਾ।
ਸ਼ਾਦੀ ਬਿਨ ਬੱਚੇ ਪਏ ਜੰਮਦੇ,
ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਸਮਾਜ ਤੇਰਾ।

-ਵਕਫਾ-

ਰਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਦੀ 'ਚ ਆਜ਼ਾਦੀ।
ਬੰਧਨ ਹੈ ਇਹ ਹੈ ਬਰਬਾਦੀ !!!

ਪਿਤਾ

ਸ਼ਾਦੀ ਬਿਨ ਵਫਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?
ਸੂਰਜ ਬਿਨ ਸੁਅ ਕਿੱਥੇ ਹੇ ?

ਕੁੜੀ-2

ਛਿਣ ਤੋਂ ਛਿਣ ਤਕ ਹੈ ਵਫਾ,
ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੀ ਨਵੀਂ ਅਦਾ !!!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ-

-ਵਕਫਾ-

ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਪੁੱਤਰ' ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। 'ਪਿਤਾ' ਵਲ ਵੇਖਦਾ
ਹੋਇਆ 'ਕੁੜੀ-2' ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

---

1. ਤਿਥੀ-ਮੁਕਤ : Outdated, ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕਾ!

ਪੁੱਤਰ

ਕਾਮ, ਕੁਟਾਪੇ ਦੇ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ,
'ਪਿਤਾ' ਮੇਰਾ ਹੈ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ।

-ਵਕਫਾ-

ਮਨ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ,
ਦਰਦ 'ਚੋਂ ਲੱਜਤ,
ਲੈਂਦਾ ਬੁੱਢਤਾ ਬਗਲਾਂ ਮਾਰ।

-ਵਕਫਾ-

ਮੁਕਤ ਹੋਏ ਨੂੰ 'ਮਾਂ' ਵੀ ਕੁੱਟੇ।

-ਵਕਫਾ-

- 'ਪਿਤਾ' ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ-

ਦਾਰੂ ਵਿਚ ਲਏ ਘੋਸਲ ਮਾਰ।

-ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ 'ਪਿਤਾ' ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਉਹ ਕੀ ਕਰੇ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ
ਵਲਾਂ ਕਹਿਰ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਬੇਬਸੀ ਵਿਚ ਮੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ
ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-

ਕੁੜੀ-2

ਤੂੰ ਹੈਂ ਮੇਰੀ ਮੁਹੱਬਤ ਹੁਣ ਦੀ,
ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਨਾਮ ਤੇਰਾ।
ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਕਹੇ ਕਹਾਣੀ,
ਤੇਰੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਕਾਮ ਮੇਰਾ।

-ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਕਫਾ-

'ਪੁੱਤਰ' ਤੇ 'ਕੁੜੀ-2' ਇਕੱਠੇ

ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ, ਮੇਰਾ ਜਾਪ।
ਤੇਰੇ 'ਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਮੈਨੂੰ,
ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਛਿਣ, ਆਪਣਾ ਆਪ !!!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਗਾਤਾਰ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। -

-ਮੰਚ ਦੇ ਨੀਮ ਚਾਨਣੇ ਅਤੇ ਨੀਮ ਅਨੁਰੇ ਵਿਚ, ਜਗ੍ਹੀ ਬੁਝ੍ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਰੰਗਾ ਰੰਗ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਹੇਠਾਂ, 'ਪੁੱਤਰ', 'ਕੁੜੀ-2' ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਾ, ਚੁੰਮਦਾ, ਛੁੰਹਦਾ, ਆਲਿੰਗਨ ਵਿਚ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਕਾਮ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ, ਕਾਮ-ਮੁਦ੍ਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

-ਜਗ੍ਹੀ ਬੁਝ੍ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਵਿਚ, ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠੇ ਬੋਲ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ, ਲਗਾਤਾਰ, ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਬਣਦੇ ਗੂੰਜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ :-

ਤੇਰਾ ਸਿਮਰਨ, ਤੇਰਾ ਜਾਪ।
ਤੇਰੇ 'ਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਮੈਨੂੰ,
ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਛਿਣ, ਆਪਣਾ ਆਪਾ !!

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਨਾਟ-ਦ੍ਰਿਸ਼-10 : ਕੌਡਾ

ਕਵੀ ਤੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਾਤਰ

ਕੋਡਾ¹

ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਅਨੁਰਾ ਹੈ। ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਉੱਤੇ, ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤੇ ਜਾਂ ਵੀਡੀਓ ਟੀ.ਵੀ. ਤਕਨੀਕ ਦੁਆਰਾ ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਿਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰੇ ਖੜੋਤੇ ਰੁੱਖ ਤੋਂ, ਟੁੱਟਕੇ, ਪੱਤਰ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਬਹਾ ਨਾਲ ਰੁੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਪੱਤਰ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਥਾਂ ਘੇਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲ ਵਿਚ, ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਰੁੜ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿਚ, ਦਰਿਆ ਦੇ ਬਹਾ ਵਿਚ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ, ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਇਕੱਲ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਾਂਝ ਹੈ। (ਨੋਟ : ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਤਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਜੀਵ (live) ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ)।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਕਵੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ-ਵਾਦੀ ਆਕਾਰ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾੜ੍ਹੀ, ਖਿੱਲਰੇ ਵਾਲ ਤੇ ਲੰਮਾ ਚੋਲਾ, ਉਸਦੀ ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ ਹਨ। ਦਰਿਆ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ, ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪੱਤਰਾਂ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਇਕੱਲੀ ਇਕੱਲੀ, ਇਕੱਲ ਦਾ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ।

ਕਵੀ

ਪੱਤਾ, ਪੱਤਾ ਬਿਰਖ
ਪਾਣੀਏ ਕਿਰੇ ਪਿਆ।
ਹਰ ਪੱਤਰ ਦਾ
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ ਦਰਿਆ!!!

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਯੁਨੀਆਂ ਗੁੰਜਦੀਆਂ ਹਨ।-

-ਵਕਫਾ-

---

1. ਕੋਡਾ : CODA, ਨਾਟਕ ਦਾ ਅੰਤਮ ਦ੍ਰਿਸ਼ Concluding Part of a Drama

ਤਲੀ, ਤਲੀ ਵਿਚ
ਆਪਣਾ ਮਾਰਗ ਸੁਲਗ ਰਿਹਾ।
ਨਜ਼ਰ, ਨਜ਼ਰ ਪਈ ਵਿਣਤੇ,
ਸੱਜਰੀ ਕੋਈ ਦਿਸਾ !

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਵੀ
ਵਜਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ, ਬੋਲਦਾ, ਅਭਿਨਯ ਕਰਦਾ ਹੈ।-

ਤਨ, ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ,
ਮੌਲੀ ਵਿਥਿਆ।
ਬੀਜ ਦੇ ਵਿਗਸਣ ਵਿਚ,
ਅਬੀਜਾ ਕ੍ਰਮ ਪਿਆ!

-ਵਕਫਾ-

ਕਾਵਿ ਦਿਲੇ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ,
ਜਿਹਨ ਦੀ ਨੂਰ-ਸੁਆ !

-ਵਕਫਾ-

ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ,
ਚਿੰਤਨ ਸਿਮਰ ਰਿਹਾ।

-ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਕਵੀ
ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ, ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਅਭਿਨਯ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਵਗਦੇ ਜਲ ਵਿਚ,
ਜਿਉਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਸੇਕ ਜਿਹਾ!
ਧਿਆਨ ਸੂਰਜ ਵਿਚ, ਇਉਂ
ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ!

ਪਿਛੋਕੜ 'ਚੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਮੰਚ
ਉੱਤੇ ਹੌਲੀ, ਹੌਲੀ ਚਾਨਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਪਾਤਰ, ਇਕ ਅਲਗਾਵ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ, ਨਜ਼ਰ
ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਮੁਦਰਾ, ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਵੇਸ-ਭੂਸ਼ਾ, ਅਤੇ ਅਲੱਗ
ਅਲੱਗ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਘੁਰਦੇ ਹੋਏ, ਫਰੀਜ ਹੋਏ, ਭੀੜ ਵਿਚ ਤੈਰ ਰਹੀ ਇਕੱਲ ਦਾ

ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਯੋਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਐਕਰੋਬੈਟਿਕਸ, ਕੋਈ ਨ੍ਰਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਮੇਕ-ਅੱਪ। ਕੋਈ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਖਾਮੋਸ਼ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਬੈਠਾ ਹੈ। (ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।)

ਸਪਾਟ ਲਾਈਟ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਤਰ, ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ, ਮੰਚ ਦੀ ਅੱਗਰਭੂਮੀ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿਆਸਤ, ਧਰਮ, ਤਸਕਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਗੁੰਝਲਾਂ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਇਕੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ, ਨਿੱਕੇ, ਪਰ ਅਲੱਗ, ਅਲੱਗ ਦਾਇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਦੇ ਚਿਤਰਪੱਟ ਉੱਤੇ, ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਜੁਗਤਾਂ ਤੇ ਸਿਨਮੈਟਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੁਆਰਾ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਦਰਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ, ਸੰਗੀਤਕ ਧੁਨਾਂ ਅਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਗਤੀ ਅਤੇ ਤੀਖਣਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮੰਚ ਉੱਤੇ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਕਵੀ' ਮੰਚ ਦੀ ਅੱਗਰਭੂਮੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ :

ਪੱਤਾ, ਪੱਤਾ ਬਿਰਖ
ਪਾਣੀਏਂ ਕਿਰੇ ਪਿਆ!
ਹਰ ਪੱਤਰ ਦਾ
ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਹੈ ਦਰਿਆ!

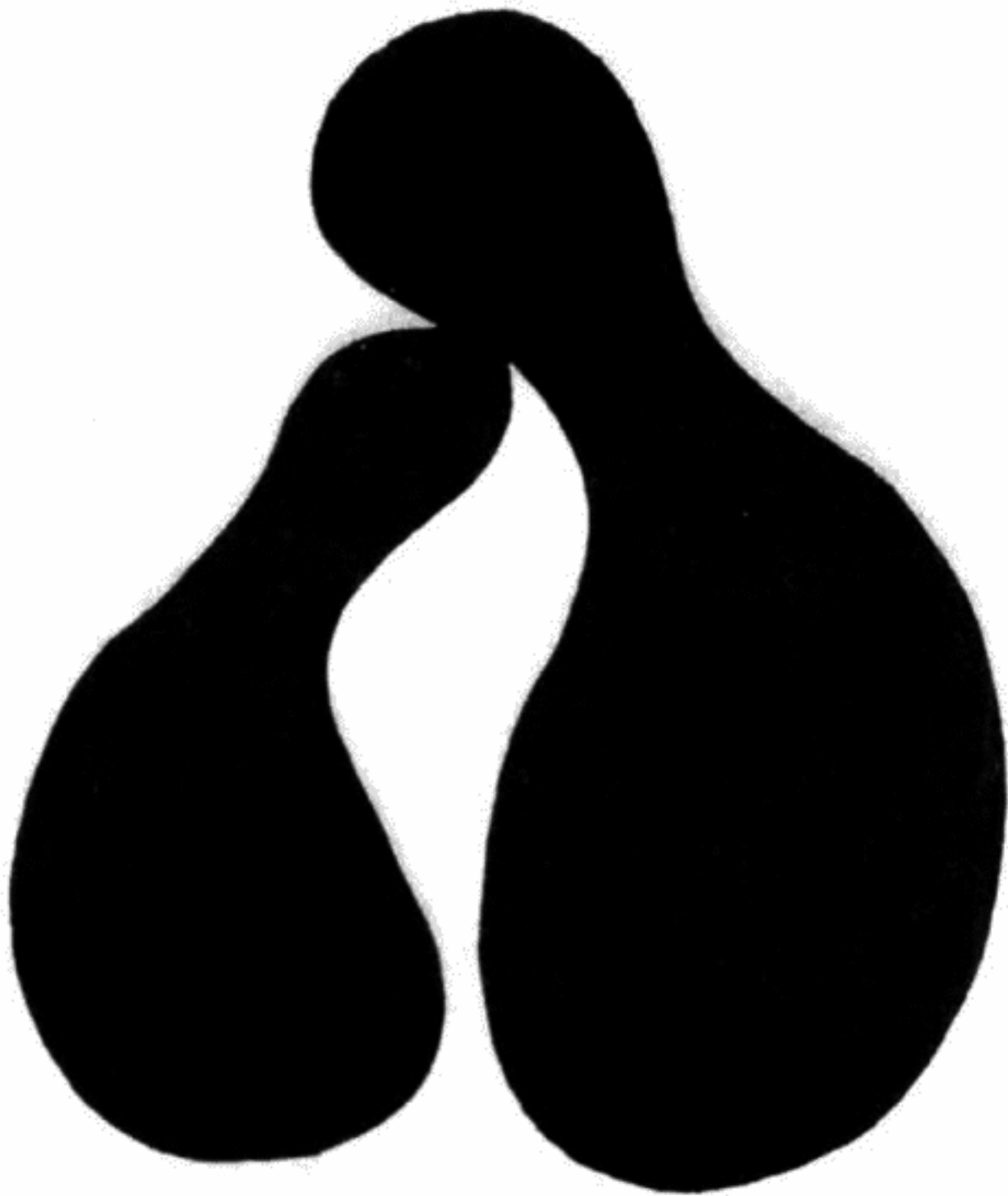
-ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਰਲਕੇ, ਕਵੀ ਨਾਲ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

-ਪਿਛੋਕੜ ਵਿੱਚੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ।
ਪ੍ਰਤੀਧੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕ ਕਾਰਜ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

-ਫੇਡ ਆਉਟ-

ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ

ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ : ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਹੁਣ ਤਕ, ਮੈਂ ਕੁਲ 12 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ 11 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, 1976 ਤੋਂ 2013 ਤਕ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ, ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ :

1. ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ (The Sikh Century - 1974)

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ ਸਰਬ-ਭਾਰਤੀ ਨਾਟ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੌਰਾਨ, 1976 ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ) ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, 1977 ਵਿਚ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਅਤੇ ਯਮੁਨਾ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ੋ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। 1986 ਵਿਚ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਹੀ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਮੁੰਬਈ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ। ਐਸ.ਡੀ. ਕਾਲਜ, ਅੰਬਾਲਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਦਰਜਾ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ ਨੇ ਹੀ, ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ, ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, 'ਮਰਦ' ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਿਆ।

1.1.1977 ਵਿਚ, 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ', ਪ੍ਰੋ. ਰਤਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, ਐਸ.ਡੀ. ਕਾਲਜ, ਅੰਬਾਲਾ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ, ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ 'ਯੂਥ ਫੈਸਟੀਵਲ' ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਇਨਾਮ ਜਿੱਤਿਆ। ਹਰਿਆਣਾ

ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ੋ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪ੍ਰੋ. ਹਿੰਮਤ ਸਿੰਘ ਸੋਢੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ, 'ਔਰਤ' ਦੀ ਯਾਦਗਾਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ।

2. ਚੌਕ ਨਾਟਕ (The Play at the Cross Roads-1984)

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਨੇ 28 ਤੇ 29 ਮਈ, 1986 ਨੂੰ ਮੁੰਬਈ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗੋਆ ਵਿਚ ਵੀ ਖੇਡਿਆ। 1987 ਵਿਚ, ਇਹ ਨਾਟਕ, ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ, ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ', ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ ਸਟੇਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

3. ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ (The Soul of the Punjab - 1984)

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ' ਵਲੋਂ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਤ ਨਾਟਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ, ਇਹ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ 26 ਸਤੰਬਰ, 1987 ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ੋ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। 1988 ਵਿਚ, ਇਹ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ। ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸ਼ੋ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ (ਪੰਜਾਬ) ਨੇ ਵੀਡੀਓ ਫਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ। ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਨੇ, 2 ਫਰਵਰੀ, 1995 ਨੂੰ, ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦਾ, 'ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ', ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ, ਇਕ ਹੋਰ ਸ਼ੋ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ।

4. ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ (The Zero Play - 1987)

ਇਕ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, 1987 ਤੇ 1988 ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ, ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ', ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

5. ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ (The Spider Play - 1989)

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਨੇ 12 ਨਵੰਬਰ, 1989 ਨੂੰ ਮਾਨਸਾ, 14 ਨਵੰਬਰ 1989 ਨੂੰ ਲੰਬੀ ਅਤੇ 15 ਨਵੰਬਰ, 1989 ਨੂੰ ਸਰਦੂਲ ਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ। ਲੰਬੀ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ 6000 ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, 1990 ਵਿਚ “ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ” ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਹੱਥ-ਲਿਖਤ ਸਕ੍ਰਿਪਟ (ਖਰੜੇ) ਤੋਂ, 1989 ਵਿਚ, ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। “ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ”, ਮੰਚਨ-ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮੰਚਨ-ਵੇਰਵੇ ਸਮੇਤ, “ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ” ਦੇ 1990 ਵਿਚ ਛਪੇ ਪਹਿਲੇ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਛਪਿਆ।

6. ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ (The Identity Play - 1990)

ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, ਇਕ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1993 ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

7. ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ (The Mind Mates - 2005)

ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੇ, ਹੁਣ ਤਕ, ਸੱਤ ਸੌ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। 3 ਦਸੰਬਰ, 2008 ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 30 ਜਨਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਬਠਿੰਡਾ, 31 ਜਨਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ (ਦਾਖਾ), 20 ਫਰਵਰੀ, 2009 ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਸੈਂਟਰ, ਦਿੱਲੀ, 4 ਮਾਰਚ, 2009 ਨੂੰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 9 ਅਕਤੂਬਰ, 2009 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ 22 ਅਕਤੂਬਰ, 2009 ਨੂੰ ਫਿਰ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

8. ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ (The Masks NAd the Accidents - 2008)

ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੰਚਨ, ‘ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ’ (ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ ‘ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ’ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 1 ਜੁਲਾਈ, 2009 ਨੂੰ, ‘ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

9. ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ (The Chakravyuh and the Pyramid - 2010)

ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੇਠ, ‘ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ’ (ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ ‘ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ’ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 5 ਜੁਲਾਈ, 2012 ਨੂੰ ‘ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

10. ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ (Noon at Midnight - 1983)

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 4 ਜੁਲਾਈ, 2013 ਨੂੰ, 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ।

11. ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ (The Frozen Realities - 1980)

ਇਸ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, 4 ਜੁਲਾਈ, 2013 ਨੂੰ 'ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ', ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ।

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਤੇ ਹਵਾਲੇ

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਨੇ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਨਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਰਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
ਤੁਹਾਨੂੰ 1500 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਸੀਦ ਭੇਜਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਰਸੀਦ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਸ ਖੱਤਰ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਰਸੀਦ ਭੇਜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਭੇਜ ਦੇਣਾ।
ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਛੇ ਤਸਵੀਰਾਂ 8 x 10 ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਮੇਰੇ ਯੋਗ ?

ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਪਟਿਆਲਾ-147002

ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਤੇ ਹਵਾਲੇ

DR. SURJIT SINGH SETHI
Professor and Head
Department of Dramatic Art

Ph. : 3364, 3365 Ext. 52
Punjabi University,
Patiala-147002

ਨੰਬਰ 36/ਡੀ.ਏ.
ਮਿਤੀ 3.7.86

ਪਿਆਰੇ ਰਵੀ ਜੀ,
ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਟਕ “ਚੌਕ ਨਾਟਕ” ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਸਟੇਜ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਾਫੀ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ। ਇਥੇ ਪਟਿਆਲੇ ਵਿਚ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਨਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਕਰਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।
ਤੁਹਾਨੂੰ 1500 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਸੀਦ ਭੇਜਣ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹਾਲਾਂ ਤਕ ਰਸੀਦ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ। ਇਸ ਖੱਤਰ ਨਾਲ ਆਪ ਨੂੰ ਰਸੀਦ ਭੇਜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਭੇਜ ਦੇਣਾ।
ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਛੇ ਤਸਵੀਰਾਂ 8 x 10 ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਭੇਜੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਮੇਰੇ ਯੋਗ ?

ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ
(ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ)

‘ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ’ ਅਤੇ ‘ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ’ ਦਾ ਮੰਚਨ

ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ ਦੇ ਦੋ ‘ਫੇਸ ਬੁੱਕ’ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦੀ ਇਕ ਈ-ਟਿਪਣੀ

1

ਪਿਆਰੇ ਰਵੀ ਜੀ !

ਸਲਾਮ !

ਅੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚ ਕਰਕੇ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਟੈਕਸਟ (Text) ਤਾਂ ਪਾਵਰਫੁਲ (Powerful) ਸੀ ਹੀ, ਅੱਜ ਦੇ ਗਲੋਬਲ ਬੰਦੇ ਦੀ agony ਅਤੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ— ਨਾਲ ਹੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਵੀ, ਸੱਚਮੁਚ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਸਲਾਮ !

ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਅਨ ਸਕੂਲ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ,
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

Posted on "Face Book", on July 14, 2013

2

Congratulations for your historical and valuable contribution, I am happy that Punjabi reader and audience is responding to complex texture of your plays, To write meaningful and artistic poetic drama is not everybody's cup of tea. It is rather equally difficult to present this type of ambiguous & complex text on the stage. Congratulations, once again.

Dr. Harbhajan Singh Bhatia

School of Punjabi Studies,

Guru Nanak Dev University, Amritsar, Punjab (India)

Posted on "Face Book", on July 8, 2013

‘ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ’ ਤੇ ‘ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ’ ਦੇ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ ਦੀ ਇਕ ਈ-ਟਿੱਪਣੀ

"... .. well directed, well acted and performed plays. Kewal Dhaliwal did a wonderful job."

ਸਵਰਨਜੀਤ ਸਵੀ

ਜੁਲਾਈ 10, 2013 ਦੀ ਈ-ਮੇਲ ਵਿੱਚੋਂ

1. Ravinder Ravi's "Beemar Sadi" and "Chowk Naatak" are rich in theme and have been presented by the Drama Department of the Punjabi University (Patiala), with theatrical excellence.

-Dr. Kamlesh Uppal

An excerpt from an article : 'Punjabi Theater', published in the inaugural issue (February-March, 1989) of the 'Punjabi Scene'

2. ਪਟਿਆਲਾ ਜ਼ੋਨ ਦਾ ਨਾਟਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਸੀ। ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਇਨਾਤੀ ਵਿਸਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼ੌਕੀਆ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਆਚ ਜਾਣ ਦੇ ਚਾਨਸਿਜ਼ ਵੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗਮੰਚੀ ਨਿਕਸੁਕ ਵਿੱਚੋਂ ਜੁ ਪੱਲੇ ਪਿਆ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ : ਹਿਟਲਰ ਤੋਂ ਹੋ ਚੀ ਮਿੰਨ੍ਹ, ਵਲਾਇਤ ਤੋਂ ਵੀਅਤਨਾਮ, ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ਚੌਰਾਹਾ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਿਊਣ ਦਾ ਭਰਮ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ? ਇਸ ਚੌਕ ਤੋਂ ਉਸ ਚੌਕ ਤਕ, ਜਿੰਦਗੀ, ਮੌਤ ... ਆਦਿ। ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਤਮਾਮ ਥੀਏਟਰਬਾਜ਼ੀ ਸੀ।

-ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ

'ਅਕਸ', ਅਪ੍ਰੈਲ 1987

3. 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ', 'ਚੌਕ ਨਾਟਕ' ਤੇ 'ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ' ਦੇ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੁਆਰਾ ਮੰਚਨ ਬਾਰੇ ਇਕ ਟਿੱਪਣੀ

“‘ਸਪਾਰਟੇਕਸ’, ‘ਸੰਡੇ ਵੀਕ’, ‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’, ‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’, ‘ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ’, ‘ਟਾਈਪਿਸਟਸ’, ‘ਕੰਜੂਸ’, ‘ਨੱਥੇ ਦੀ ਮਾਸੀ’, ‘ਇਸ ਚੌਕ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ

ਦਿਸਦਾ ਹੈ’, ‘ਕਾਲ ਚੱਕ੍’, ‘ਚੜ੍ਹਦਾ ਰੂਪ ਸਵਾਇਆ’, ‘ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਦੋਸਤੋ’ ਆਦਿ ਕੁਝ ਕੁ ਬਿਹਤਰੀਨ ਨਾਟਕ ਸਨ, ਜੋ ਪੁਰੀ ਨੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਖੇਡੇ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਦੇ ਖਿਡਵਾਏ ਨਾਟਕ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਜਿੱਤਦੇ ਰਹੇ। ”

-ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ

‘ਕਲਾ ਦੀ ਆਭਾ ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਆਥਣ’, ਵਿੱਚੋਂ,
‘ਅਕਸ’, ਜੂਨ-ਜੁਲਾਈ, 2006 (ਪੰਨੇ 50 ਤੋਂ 52)

4. “ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ‘ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ’, ‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’, ‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’, ‘ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ’, ‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਆਦਿ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ, ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਤੇ ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ ਨੇ ਖੇਡ ਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੂਲਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ”

-ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਪੁਸਤਕ : “ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ” (ਪੰਨੇ 9 ਤੋਂ 10)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਅਲਕਾ ਸਾਹਿਤ ਸਦਨ, ਚੌਕ ਮੰਨਾਂ ਸਿੰਘ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ - 2006

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਮੰਚਨ : ਟਿੱਪਣੀ ਤੇ ਵੇਰਵਾ

ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹਨ ਪਰ ਕੁਝ ਆਲੋਚਕ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਾਮੁਕ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਾਰਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਚੀਕਰਣ 'ਤੇ ਕਿੰਤੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤਕ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮੁਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੇਖਕ ਅਤਿਵਾਦੀ ਉਲਾਰੂ ਕਾਮ-ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਗੋਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪਾਠਕ/ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਰਵੀ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਫੀ ਸੁਚੇਤ ਹੈ। ਉਹ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਮੰਚ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਚਿਤਰਣ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਆਧੁਨਿਕਤਮ ਤਕਨੀਕੀ ਤੇ ਮੰਚਨ-ਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖੂਬੀ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਸਤ ਤਕਨੀਕੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਢੁਕਵੇਂ ਮੰਚ-ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸੰਕੇਤ/ਸੁਝਾਅ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ; ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਸਿਨਮੈਟਿਕ, ਵੀਡੀਓ, ਟੀ. ਵੀ. ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ, ਤਸਵੀਰਾਂ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਅਤੇ ਰੋਟੇਟਿੰਗ ਚਿਤਰਪੱਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੰਕੇਤਾਂ/ ਸੁਝਾਵਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸੁਝਾਅ ਪੂਰੀ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਅਧੀਨ ਉਸ ਦੇ ਕੁਝ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪੰਜਾਬ/ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ' ਦਾ ਮੰਚਨ 1976 ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਤੇ 1976 ਵਿਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ‘ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਹਿੰਦੀ ਸੈਮੀਨਾਰ’ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਖੇਡਿਆ ਜਾਣਾ, ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਅਤੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਰੰਗਕਰਮੀ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਮਲੇ ਰ ਕੋਟਲੇ (1977) ਤੇ ਯਮੁਨਾ ਨਗਰ (1977), ਬੰਬਈ (1986) ਵਿਚ ਵੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ, ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਵਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਐਸ. ਡੀ. ਕਾਲਜ ਅੰਬਾਲਾ ਵਲੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਵੀ ਰਿਹਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 1987 ਵਿਚ ‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਆਯੁਰਵੈਦਿਕ ਕਾਲਜ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਲੋਂ ਇਤਨੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। 1988 ਵਿਚ ਵੀ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’ (‘ਆਖਰ ਕਬ ਤਕ’) ਸਿਰਲੇਖ ਅਧੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਯੁਵਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਜੇਤੂ ਰਿਹਾ। ‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਰਵੀ ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ/ਪੰਜਾਬੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਤੇ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ-ਸਮਰੱਥਾ ਲਈ ‘ਚੁਣੌਤੀ’ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਦੀ ਵੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ ਕਿ ਰਵੀ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਪੂਰੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਆਧਾਰ ’ਤੇ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਕੇਵਲ ਪਾਠਗਤ ਲਿਖਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਫਲ ਮੰਚੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਾਟਕ-ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਮੰਚ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।

-ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ

“ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ-ਪੰਨਾ 112-113)
 ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਐਮ. ਫਿਲ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਖੋਜ-ਨਿਬੰਧ (1986-87) ਵਿੱਚੋਂ।

ਪੁਸਤਕ : ‘ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ’ ਵਿੱਚੋਂ,

ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਸੰਸਕਰਣ : 2003

‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਦਾ ਮੰਚਨ

‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ, 26 ਸਤੰਬਰ 1976 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਸਰਬ ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਸੱਤ-ਰੋਜ਼ਾ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਮੇਂ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦੀ ਸਟੂਡੈਂਟ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ, ਮਈ 1976 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ, 1978 ਵਿਚ, ਸਟੂਡੈਂਟ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ
ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ, ਮੰਚ-ਸੱਜਾ,
ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਡੀਜ਼ਾਇਨਰ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ
ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਲਾਈਟ ਓਪਰੇਟਰ : ਸੁਖਬੀਰ ਕੰਗ
ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ (ਪਿੰਕੀ)

ਪਾਤਰ

ਚਿੱਟਾ ਮਖੌਟਾ : ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਕਾਲਾ ਮਖੌਟਾ : ਅਸ਼ੋਕ ਹੰਸ
ਮਸਖਰਾ : ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਿਲਾਸ
ਮਰਦ : ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ
ਔਰਤ : ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ (ਪਿੰਕੀ)
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਕੰਟਰੋਲ ਤੇ
ਸੁਪਵਰਾਈਜ਼ਰ : ਸੁਖਬੀਰ ਕੰਗ

-ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

119

‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’ ਦਾ ਮੰਚਨ

*‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’ ਦਾ ਮੰਚਨ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾ ਹੈ। ‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਹਾਂ-ਨਾਟ (Epic Play) ਹੈ, ਜੋ ਰੂਪ, ਵਿਧਾ, ਮੰਚ-ਜੁਗਤਾਂ, ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਅਤੇ ਥੀਮ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਹੀ ਜਟਿਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਲਈ ਅਦਾਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਤਕਨੀਸ਼ਨ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਨ। ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਮੰਚ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇੰਜ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’ ਦੇ ਮੰਚਨ ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਜੇ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੱਲ ਗੈਰ-ਪੇਸ਼ਾਵਰ (Amature) ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੋਇਆ ਪਹਿਲਾ ਯਤਨ ਕਹਿ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਤਿ-ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ‘ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ’ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ‘ਚੌਕ ਨਾਟਕ’ ਦੇ ਮੰਚਨ ਨਾਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ, ਪ੍ਰੋਫ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਕ ਹਕੀਕਤ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਾਟਕ-ਕਲਾ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਮਈ, 1986 ਵਿਚ ਮੁੰਬਈ ਵਿਖੇ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਏਸ ਅਤਿ ਜਟਿਲ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪੱਖੋਂ ਕਠਨ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕਤਮ ਜੁਗਤੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸਮਰੱਥ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਵਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਵਾਂ- ਗਾਰਦ ਨਾਟਕ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਚੁਣੌਤੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	:	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ
ਲਾਈਟਿੰਗ	:	ਪੀ. ਐਨ. ਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਗੌਤਮ
ਪੋਸ਼ਾਕਾਂ ਤੇ ਡੀਜ਼ਾਇਨ	:	ਸੂਰਗਵਾਸੀ ਡਾ. ਮਨੋਹਰ ਸੇਠੀ
ਸੈਟ-ਡੀਜ਼ਾਇਨ	:	ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ
ਸੰਗੀਤ	:	ਧਰਮਵੀਰ ਨਾਗਰਾ ਤੇ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ
ਪਬਲੀਸਿਟੀ	:	ਮਿਸਿਜ਼ ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ
ਮੇਕ-ਅੱਪ	:	ਰਨਬੀਰ ਕਿੰਗਰਾ ਤੇ ਸੁਨੀਤਾ ਧੀਰ
ਕਾਸਟ	:	ਨਾਟਕ-ਕਲਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	:	28 ਮਈ, 1986
ਸਥਾਨ	:	ਬੰਗਾਲੀ ਸਕੂਲ, ਦਾਦਰ, ਬੰਬਈ
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	:	29 ਮਈ, 1986
ਸਥਾਨ	:	ਕੋਲੀਵਾੜਾ, ਬੰਬਈ

-ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ

‘ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ’ ਦਾ ਮੰਚਨ

‘ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ’ ਨੂੰ 1987 ਤੇ 1988 ਵਿਚ ਸੁਭਾਸ਼ ਪੁਰੀ ਨੇ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। ਡਾ. ਕਮਲੇਸ਼ ਉੱਪਲ ਦੀ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀ ਟਿਪਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’ ਦਾ ਮੰਚਨ ਤੇ ਫਿਲਮੀਕਰਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਆਯੋਜਿਤ ਨਾਟਕ-ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’ (ਗੀਤ-ਨਾਟਕ) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰੰਗਕਰਮੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 26 ਸਤੰਬਰ, 1987 ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਮੰਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਈ ਸੌ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ।

ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਇਸ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਕ ਵੀਡੀਓ ਫਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ ਗਈ।

- ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ
- ਕੈਮਰਾ : ਚਰਨਜੀਤ ਚੰਨੀ
- ਸੰਗੀਤ : ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਪਵਨਦੀਪ
- ਕਲਾਕਾਰ : ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਸੁਖਦੇਵ ਪ੍ਰੀਤ,
(ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ) ਰੇਣੂੰ ਸਿੰਘ, ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ,
ਹ. ਸ. ਰੰਧਾਵਾ, ਜਸਵੰਤ ਸ. ਜੱਸ।

‘ਮੱਕੜੀ’ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਲੋਕ ਕਲਾ ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ ਵੱਲੋਂ ‘ਮੱਕੜੀ’ ਨਾਟਕ ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ 12 ਨਵੰਬਰ, 1989 ਨੂੰ, ਲੋਕ ਕਲਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰੰਗ-ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ ਵਿਖੇ 50 ਕੁ ਚੋਣਵੇਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ 14 ਨਵੰਬਰ 1989 ਨੂੰ ਛੇ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਲੰਬੀ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਵਿਖੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ।

ਕਲਾਕਾਰ

ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ	:	ਸੁਨਹਿਰੀ
ਰਵੀ ਨੰਦਨ	:	ਚਿੱਟਾ
ਜਗਤਾਰ ਔਲਖ	:	ਮਜ਼ਦੂਰ
ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਿਓਗਣ	:	ਕਾਮਰੇਡ
ਮਨਜੀਤ ਚਾਹਿਲ	:	ਗਭਰੂ
ਬਲਵੰਤ ਰੁਪਾਲ	:	ਫਲਸਫੀ
ਲੱਖਾ ਲਹਿਰੀ	:	ਕਾਲਾ
ਜਸਬੀਰ ਜੱਸ	:	ਕਿਸਾਨ
ਸੁਪਨਦੀਪ ਚਾਹਿਲ	:	ਮੁਟਿਆਰ

(ਸਾਮੂਹਿਕ ਝਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਤੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ)

ਮੁਸਲਮਾਨ ਔਰਤ	:	ਮਨਜੀਤ ਔਲਖ
ਸਿੱਖ ਔਰਤ	:	ਸੁਪਨਦੀਪ ਚਾਹਿਲ
ਹਿੰਦੂ ਔਰਤ	:	ਬਿਮਲਜੀਤ ਕੌਰ
ਮੁਸਲਮਾਨ/ਬੁੱਢਾ	:	ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਮਾਨ

ਬੁੱਢੀ	:	ਸੁਜਾਨ ਕੌਰ
ਹਿੰਦੂ ਜਨੂੰਨੀ	:	ਜਸਬੀਰ ਜੱਸਾ
ਸਿੱਖ ਜਨੂੰਨੀ	:	ਬਲਜੀਤ ਚਾਹਿਲ
ਸਾਧਾਰਨ ਹਿੰਦੂ/ਮਜ਼ਦੂਰ	:	ਮਨਜੀਤ ਚਾਹਿਲ
ਹਿੰਦੂ ਬੱਚਾ	:	ਨਵਦੀਪ (ਨਵ)
ਮੁਸਲਮਾਨ ਬੱਚਾ	:	ਅਜਮੀਤ (ਲੀਜ਼ਾ)
ਸਿੱਖ ਬੱਚਾ	:	ਅਣੂ
ਈਸਾਈ ਬੱਚਾ	:	ਸੁਹਜਦੀਪ (ਜੋਤੀ)
ਈਸਾਈ	:	ਨਵੀਨ ਸ਼ਰਮਾਂ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਨੂੰਨੀ	:	ਸੁਖਜੀਤ ਗੋਗਾ
ਹਿੰਦੂ, ਸਿੱਖ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ	:	ਅਮਰਜੀਤ ਦਿੱਲੀ
ਗੀਤ ਗਾਇਕ	:	ਰਵੀ ਨੰਦਨ
ਸੰਗੀਤ	:	ਰਵੀ ਨੰਦਨ ਤੇ ਸੁਰਿੰਦਰ
ਮੇਕ ਅੱਪ	:	ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ
ਕਾਸਟਿਊਮਜ਼	:	ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ ਤੇ ਅਮਰਜੀਤ ਦਿੱਲੀ
ਸਟੇਜ-ਸੈਟਿੰਗ	:	ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ, ਜਸਬੀਰ ਜੱਸਾ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਿਓਗਣ
ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਮੈਨੇਜਰ	:	ਮਨਜੀਤ ਔਲਖ
ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ	:	ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਮਾਨਸਾ
ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ	:	ਲੋਕ ਕਲਾ ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	:	ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ

-ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ

ਨੋਟ : ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ' ਦਾ ਮੰਚਨ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਪਛਾਣ ਨਾਟਕ' ਨਵ-ਨਾਟ ਮੰਚ (ਰਜਿ.) ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਸੰਬੰਧੀ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ
ਕਲਾਕਾਰ-ਪਾਤਰ	: ਔਰਤ : ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਭਾਟੀਆ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)
ਕਾਮਦੇਵ	: ਗੁਰਬਿੰਦਰ ਭੱਟੀ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
ਮਸਖਰਾ	: ਰਾਜਿੰਦਰ ਰਾਹੁਲ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
ਕਵੀ	: ਅਸ਼ੋਕ ਭਾਰਤੀ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਦੂਜਾ)
ਦੂਜੀ ਔਰਤ	: ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ (ਐਮ. ਏ. ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ)
ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ	: 6 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1993
ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ	: ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਟਾਫ਼ ਕਾਲਜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਸੰਗੀਤ	: ਸ. ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ
ਆਵਾਜ਼	: ਰਾਜਿੰਦਰ ਰਾਹੁਲ, ਅਸ਼ੋਕ ਭਾਰਤੀ
ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ	: ਰਵਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ
ਸਹਾਇਕ	: ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ
ਵੀਡੀਓ ਰੀਕਾਰਡਿੰਗ	: ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਗਿੱਲ
ਮੁੱਖ ਵਕਤਾ	: ਅਮਰਜੀਤ ਗਰੇਵਾਲ
ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ	: ਡਾ. ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ, ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

-ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ : ‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’ ਦਾ ਮੰਚਨ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਗੀਤ-ਨਾਟਕ ‘ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ’ ਨਵ-ਨਾਟ ਮੰਚ (ਰਜਿ.) ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਕਲਾ ਪਰਿਸ਼ਦ (ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ) ਦੇ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ :

ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ

ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ: ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਲੈਕਚਰਰ, ਬੇਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ, ਬਟਾਲਾ)

ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ : ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ : 2 ਫਰਵਰੀ, 1995

ਕਲਾਕਾਰ : 1. ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਜਗਜੀਤ ਕੌਰ, ਲੈਕਚਰਰ, ਬੀ. ਬੀ. ਕੇ. ਡੀ. ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ— ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ)

2. ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ (ਟੀ. ਵੀ. ਆਰਟਿਸਟ) ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਰੋਲ।

3. ਨਰਿੰਦਰ ਜੱਟੂ (ਟੀ. ਵੀ. ਆਰਟਿਸਟ) ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ।

4. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਨਾਨ-ਟੀਚਿੰਗ ਵਰਕਰ)- ਮਸਖਰਾ ਪਾਤਰ

5. ਵਿਪਨ ਧਵਨ (ਸਟੇਜ ਕਲਾਕਾਰ)
6. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਜੌਲੀ
7. ਪਰਮਜੀਤ ਰਾਹੀ-ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ।
8. ਸੁਚਰਿਤਾ, ਕੰਵਲਜੀਤ ਤੇ ਸੁਖਪ੍ਰੀਤ (ਕ੍ਰਮਵਾਰ) ਬੀ.ਬੀ.ਕੇ.ਡੀ. ਏ. ਵੀ. ਕਾਲਜ ਤੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮਨ ਦੀਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਹਨ)
9. ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ-ਸਿੱਖ ਮੁੰਡਾ ਪਾਤਰ

ਗਾਇਨ (ਪਿਛੋਕੜ ਚੋਂ) : ਜੋਤੀ ਜੱਟੂ

ਗਾਇਨ (ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) : ਹਰਮੀਤ ਸਿੰਘ

ਮੁੱਖ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਤੇ ਗਾਇਕ : ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਢੋਲਕੀ ਵਾਦਨ : ਸੁਰਜੀਤ ਗਿੱਲ

ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਉਂਤ ਤੇ

ਸਹਾਇਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ : ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਸਚਦੇਵਾ (ਟੀ. ਵੀ. ਆਰਟਿਸਟ, ਟੀ. ਵੀ. ਸਕਰਿਪਟ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ)

-ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ

“ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ” ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 3 ਦਸੰਬਰ, 2008
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਸੈਕਟਰ-46-ਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
  2. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 30 ਜਨਵਰੀ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਬਠਿੰਡਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਹੋਮ, ਬਠਿੰਡਾ, ਭਾਰਤ
  3. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 31 ਜਨਵਰੀ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਕਲਾ ਭਵਨ, ਮੁੱਲਾਂਪੁਰ (ਦਾਖਾ) ਭਾਰਤ
  - *4. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 20 ਫਰਵਰੀ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਸੈਂਟਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
  - *5. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 4 ਮਾਰਚ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
  6. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 9 ਅਕਤੂਬਰ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਪੰਜਾਬ ਨਾਟ-ਸ਼ਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
  - *7. ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 22 ਅਕਤੂਬਰ, 2009
ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : ਅਦਾਕਾਰ ਮੰਚ (ਰਜਿ.), ਮੁਹਾਲੀ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ : ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ
- ਅਦਾਕਾਰ**
ਪਤਨੀ	: ਅਨਮੋਲ ਭਾਰਤ
ਮਰਦ	: ਹਰਮਨਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪਤੀ	: ਮਨੀਸ਼ ਕਪੂਰ
*ਕੋਰਸ	: ਗੁਰਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਚਾਹਲ, ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ, ਹਰਜਾਪ ਕੌਰ
ਸੰਗੀਤ	: ਜਤਿੰਦਰ ਸ਼ਾਹ
ਗਾਇਕ	: ਤਰਨਮ ਤੇ ਜਤਿੰਦਰ ਸ਼ਾਹ
ਵੇਸ਼ ਭੂਸ਼ਾ	: ਰਜਿੰਦਰ ਰੋਜ਼ੀ
ਰੂਪ ਸੱਜਾ	: ਲੱਖਾ ਲਹਿਰੀ
ਮੰਚ ਸੱਜਾ	: ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਰੋਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ	: ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਕੋਰੀਓਗਰਾਫੀ	: ਸ਼ਵੇਤਾ ਸੂਦ

ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਬੰਧ : ਵਿਨੋਦ ਕੁਮਾਰ
ਮੰਚ ਸਾਮਗਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ : ਹਰਪਿੰਦਰ ਰਾਜਪੂਤ
ਵਿਓਂਤਕਾਰੀ : ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਨੋਟ : ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ 'ਇੱਕ', 'ਦੋ' ਤੇ 'ਮਸਖਰਾ' ਕਿਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਰਸ/ਨ੍ਰਿਤ-ਨਾਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਵਲੋਂ -ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

- *4. ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ, ਵਲੋਂ ਸਪਾਂਸਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- *5. "ਨੈਸ਼ਨਲ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸਟੀਵਲ" ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਸਪਾਂਸਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।
- *7. ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ, "ਹਿੰਦ-ਪਾਕ ਸਦ-ਭਾਵਨਾ ਪੰਜ ਪਾਣੀ ਨਾਟਕ ਉਤਸਵ" (21 ਤੋਂ 26 ਅਕਤੂਬਰ, 2009) ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤੀ ਗਈ।

*“ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ” ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

“ਮਖੌਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ” ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ 1 ਜੁਲਾਈ, 2009 ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ 7 ਵਜੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ :

1. ਔਰਤ (ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ)	:	ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
2. ਔਰਤ-2	:	ਵੀਰਪਾਲ ਕੌਰ
3. ਮਸਖਰਾ (ਨਟ)	:	ਗੁਰਜੋਤ ਗੁੱਗੂ
4. ਮਸਖਰੀ (ਨਟੀ)	:	ਵੀਰਪਾਲ ਕੌਰ
5. ਦੱਲਾ	:	ਕੁਲਦੀਪ ਬੱਲ
6. ਤਸਕਰ	:	ਬਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
7. ਅਤੰਕ	:	ਗੁਰਤੇਜ ਸਿੰਘ
8. ਕਵੀ	:	ਅਮਿਤ ਅਨੇਜਾ

ਕੋਰਸ-1 : ਰਜੀਵ ਜਿੰਦਲ, ਰਾਹੀ ਬਤਰਾ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਜੱਜ, ਰਾਹੁਲ ਅਹੂਜਾ, ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮਾਹੀ ਸ਼ਰਮਾ, ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਵਿਕਾਸ ਜੋਸ਼ੀ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸੋਢੀ, ਰਾਜਬੀਰ ਮਕਨਾ

ਕੋਰਸ-2 : ਰਕੇਸ਼ ਲੂਥਰਾ, ਜਗਜੀਵਨ ਸਿੰਘ, ਰੋਬਿਨ ਚੀਮਾ, ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਸਭਰਵਾਲ, ਮਨਦੀਪ ਜੋਸ਼ੀ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਤੇਜ ਖਾਨ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸੰਗੀਤ : ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
 ਮੁੱਖ ਗਾਇਕ : ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
 ਢੋਲਕ : ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ
 ਪੇਂਟਿੰਗ : ਡਾਲੀ ਤੇ ਪਿਕਾਸੋ
 ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ : ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ
 *ਨਾਟ ਗਰੁੱਪ : ਮੰਚ-ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

-ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

- * ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ (ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ 'ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ' (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, Young Theater Worker's Theatre Workshop ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : “ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ” : ਮੰਚਨ ਅੰਕੜੇ

ਮੰਚਨ-ਮਿਤੀ: 5 ਜੁਲਾਈ, 2012

ਮੰਚਨ-ਸਥਾਨ : ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ, ਵਿਰਸਾ
ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮੰਚ-ਪਰਵੇਸ਼ (Actors on Stage)

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਗੀਤ

ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ,
ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਜੇ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸੀਨ ਪਹਿਲਾ

ਐਕਟਰ ਇਕ	- ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ
ਐਕਟਰ ਦੋ	- ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ	- ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਸੀਨ ਦੂਜਾ

ਇਕ	- ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਦੋ	- ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਜਗਜੋਤ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਚਿਨ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ, ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ

ਸੀਨ ਤੀਜਾ

ਇਕ - ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ
ਦੋ - ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਪੁਨੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ

ਸੀਨ ਚੌਥਾ

ਮੁੰਡਾ - ਪਰਨਦੀਪ ਕੈਂਥ
ਕੁੜੀ - ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਸਚਿਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ

ਸੀਨ ਪੰਜਵਾਂ

ਸੂਤਰਧਾਰ-1 - ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਸੂਤਰਧਾਰ-2 - ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਭੰਗੂ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਨਵਜੋਤ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ

ਸੀਨ ਛੇਵਾਂ

ਇਕ - ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ
ਦੋ - ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ, ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਸੀਨ ਸੱਤਵਾਂ

ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ, ਪੁਨੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਜਗਜੋਤ, ਪਰਨਦੀਪ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ, ਨਵਜੋਤ, ਸਿਮਰਨਦੀਪ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸੁਖਜੀਤ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਰਿਆਮ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ, ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ

ਸੀਨ ਅੱਠਵਾਂ

- ਫਲਸਫੀ - ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ
ਮੁੰਡਾ - ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਕੁੜੀ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ
ਨਸ਼ਤੀ ਤੇ ਹੋਰ - ਸਿਮਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਦਿਨੇਸ਼, ਨਵਜੋਤ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ,
ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ

ਸੀਨ ਨੌਵਾਂ

- ਮਰਦ - ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ
ਔਰਤ - ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਐਕਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ - ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੋਤ
ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਬਲਵਿੰਦਰ
ਵਰਿਆਮ

ਸੀਨ ਦਸਵਾਂ

- ਕਲਾਕਾਰ-1 - ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੋਨੂੰ
ਕਲਾਕਾਰ-2 - ਪੁਨੀਤ ਧਾਲੀਵਾਲ
ਰੌਕ-ਨ-ਰੋਲ ਕੋਰਸ - ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ,
ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਨਵਜੋਤ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਜਸਵਿੰਦਰ
ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਅਮਨਦੀਪ

ਸੀਨ ਗਿਆਰ੍ਹਵਾਂ

- ਕੋਡਾ - ਜਸਵਿੰਦਰ ਜੱਸੀ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ,
ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ, ਪਵਨਦੀਪ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਆਖਰੀ ਗੀਤ ਵੇਲੇ

ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਲਾਕਾਰ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਨੇ।

ਸਟੇਜ ਪਿੱਛੇ

- ਸੰਗੀਤ - ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਮੇਕਅਪ - ਸਰਬਜੀਤ ਲਾਡਾ
ਢੋਲਕ - ਸੋਨੀ
ਪ੍ਰਾਪਰਟੀ ਇੰਚਾਰਜ - ਸੰਜੋਗ ਸਿੰਘ

ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ

ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ ਇੰਚਾਰਜ - ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ
ਵੇਸ਼ਭੂਸ਼ਾ, ਲਾਈਟ,
ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਅਤੇ
ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ - ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ : “ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ”,
5 ਜੁਲਾਈ, 2012 ਨੂੰ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ‘ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ’
ਵਲੋਂ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ (ਦਿੱਲੀ) ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ, ਮੰਚਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

“ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ” ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : ‘ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾ : ‘ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ’ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 4 ਜੁਲਾਈ, 2013

ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ‘ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

Cast : ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਰੋਲ

ਆਵਾਜ਼-1	:	ਆਕਾਸ਼ ਅਰੋੜਾ
ਆਵਾਜ਼-2	:	ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਦੀਪਕ	:	ਨਰਿੰਦਰ ਸੇਠੀ
ਰੋਸ਼ਨੀ	:	ਜੋਤਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ
ਕੋਰਸ	:	ਤਰੁਨ ਸ਼ਰਮਾ ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਪਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਲਸਨਪ੍ਰੀਤ ਪੰਕਜ ਸ਼ਰਮਾ ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਨਵਦੀਪ ਅਰੋੜਾ ਅਭਿਸ਼ੇਕ ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਸੰਗੀਤ	:	ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

“ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਮੰਚਨ ਸੰਸਥਾ : ‘ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੰਸਥਾ : ‘ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ’ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

ਮੰਚਨ ਮਿਤੀ : 4 ਜੁਲਾਈ, 2013

ਮੰਚਨ ਸਥਾਨ : ‘ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ (ਭਾਰਤ)

Cast : ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਰੋਲ

ਰੇਡੀਓ ਆਵਾਜ਼	:	ਮਨਜਿੰਦਰ ਅਨਜਾਨ
ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ	:	ਜੇ.ਟੀ. ਜਤਿੰਦਰ
ਆਵਾਜ਼ ਪਾਤਰ	:	ਅਭਿਸ਼ੇਕ
ਆਵਾਜ਼ ਪਾਤਰ	:	ਸੁਖਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਭਗਵਾਨ	:	ਗੁਰਬਾਜ ਸਿੰਘ
ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇਵ	:	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ
ਅਸਤਰ	:	ਨੀਰਜ ਸ਼ਰਮਾ
ਆਤੰਕਵਾਦੀ	:	ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ
ਸਿੱਧਾ	:	ਸੁਰਜਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਪੁੱਠਾ	:	ਨਵਦੀਪ ਸਿੰਘ
ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀ	:	ਤਨੂਪ੍ਰੀਤ
ਔਰਤ	:	ਜੱਸੀ ਜਸਵਿੰਦਰ
ਸੂਤਰਧਾਰ	:	ਕੁਲਦੀਪ
ਨਟ	:	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ
ਨਟੀ	:	ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ

ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-1	:	ਜੇ.ਟੀ. ਜਤਿੰਦਰ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-2	:	ਤਰੁਨ ਸ਼ਰਮਾ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-3	:	ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-4	:	ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ
ਜਨ ਸਾਧਾਰਣ-5	:	ਨਵਦੀਪ
ਕੋਰਸ	:	ਸੁਖਚੈਨ ਸਿੰਘ, ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਕਜ ਸ਼ਰਮਾ, ਵਿਲਸਨਪ੍ਰੀਤ, ਲਵਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ, ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਸੰਗੀਤ	:	ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ
ਡੀਜ਼ਾਇਨ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ	:	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ

6000 ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ 'ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ (ਕੈਨੇਡਾ) ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਅਜਮੇਰ ਔਲਖ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕੀਤੇ 'ਮੱਕੜੀ ਨਾਟਕ' ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰੋ. ਔਲਖ ਦੇ ਘਰ ਬਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਰੰਗਮੰਚ ਵਿਚ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਫਰੀਦਕੋਟ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਕਸਬੇ ਲੰਬੀ ਦੇ ਇਕ ਉੱਚੇ ਤੇ ਲੰਬੇ-ਚੌੜੇ ਥੜੇ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ (6000) ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਈ।

ਪੱਛਮ ਦੀ ਵਿਕਸਿਤ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋ. ਔਲਖ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਦੇ ਤੱਤ ਵਰਤ ਕੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬੌਧਕ ਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਇਹ ਨਾਟਕ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਸਧਾਰਨ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਕਰਦਾ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਭਾਵੇਂ ਜਾਹਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਸੰਤਾਪ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬੁਣਤ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ, ਵਿਆਪਕ ਉਥੱਲ ਪੁੱਥਲ, ਬੇਚੈਨੀ ਤੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਵੱਲ ਕਲਾਤਮਿਕ ਰਮਜ਼ਾਂ ਸੁੱਟਦਾ, ਭੰਬਲ-ਭੂਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪਈ ਸਮੁੱਚੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਦਾ ਇਕ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪਕ (ਮੈਟਾਫਰ) ਬਣ ਕੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਅਤਿ ਬੌਧਕ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਔਲਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਇਸ ਹੱਦ ਤਕ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਸਤੂ ਆਮ ਪੇਂਡੂ ਦੇ ਦਿਲ-ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਹਲੂਣ ਸੁੱਟਦਾ ਹੈ।

'ਸੁਨਹਿਰੀ', 'ਚਿੱਟੇ' ਤੇ 'ਕਾਲੇ' ਨੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸੁਨਹਿਰੀ, ਚਿੱਟੇ ਤੇ ਕਾਲੇ ਮੱਕੜੀ ਦੇ ਜਾਲੇ ਵਾਲੇ ਚੋਲੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। 'ਕਾਮਰੇਡ' ਦੇ ਚੋਲੇ ਉੱਤੇ ਤਰੇੜਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ/ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਨਾਂ, ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਫੁੱਟ ਤੇ ਬਿਖਰਾਵ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦੇ ਹਨ।

ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਏ ਹਨ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਰੁਪਾਲ ਨੇ ‘ਸੁਨਹਿਰੀ’, ਰਵੀ ਨੰਦਨ ਨੇ ‘ਚਿੱਟੇ’, ਲੱਖੇ ਲਹਿਰੀ ਨੇ ‘ਕਾਲੇ’, ਬਲਵੰਤ ਰੁਪਾਲ ਨੇ ‘ਫਲਸਫੀ’, ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ‘ਕਾਮਰੇਡ’ ਦੇ ਰੋਲ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ’ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਪੂਰੀ ਰਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਗਾਤਾਰ ਔਲਖ (ਮਜ਼ਦੂਰ), ਜਸਬੀਰ ਜੱਸਾ (ਕਿਸਾਨ), ਅਮਰਜੀਤ ਦਿੱਲੀ (ਮਜ਼ਦੂਰ), ਮਨਜੀਤ ਚਾਹਲ, ਸੁਪਨਦੀਪ ਚਾਹਲ, ਬਿਮਲਜੀਤ, ਸਰਦੂਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਾਲ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਜੋਤੀ, ਅਣੂ, ਲੀਜ਼ਾ ਤੇ ਨਵੂ ਨੇ ਵੀ ਫਸਾਦੀ ਝਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਕਮਾਲਤਾ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਭਾਰੀ ਭਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਰਵੀ ਨੰਦਨ ਦੇ ਗੀਤ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਗੂੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਇਕ ਸਫਲ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਔਲਖ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ‘ਲੋਕ ਕਲਾ ਮੰਚ, ਮਾਨਸਾ’ ਦੇ ਹੰਢੇ ਹੋਏ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

—ਅਵਤਾਰ

‘ਅਜੀਤ’ (ਜਲੰਧਰ)-29 ਨਵੰਬਰ, 1989

ਇਕੱਲੇਪਣ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਨਾਟਕ “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ” ਪੇਸ਼

(ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 3 ਦਸੰਬਰ : ਅਦਾਕਾਰ ਮੰਚ ਮੁਹਾਲੀ ਵੱਲੋਂ ਉਘੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਅਤੇ ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ” ਦਾ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮੀਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਸੈਕਟਰ-46 ਦੇ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਚ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅਮਿੱਟ ਛਾਪ ਛੱਡੀ। ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਟੁੱਟਦੇ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਾਵਿ ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਡਾ. ਕੇ. ਐੱਸ. ਸਲੂਜਾ ਮੁੱਖ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਤੇਜ਼ ਰਫਤਾਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦਾ ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗਵਾਚਦੀਆਂ ਅਤੇ ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉੱਤੇ ਤਿੱਖੇ ਕਾਵਿਕ ਸੰਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਕਰਾਰੀ ਚੋਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਅਮੀਰ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਰਦ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦਾ ਅਸਫਲ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਰ ਜਵਾਨ ਅਤੇ ਇਕਲਾਪੇ ਦੀ ਮਾਰੀ ਇਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਕੈਦ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਾਣੀ ਗਵਾਚ ਗਏ ਹੋਣ,

ਮੁਹੱਬਤ ਮਰ ਗਈ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਦੀ ਜੰਗ ਲੱਗ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਨਾਟਕ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਤਿੱਖੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਤੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਮਨੀਸ਼ ਕਪੂਰ ਨੇ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕੁਮਾਰੀ ਅਨਮੋਲ ਭਾਰਤ ਨੇ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਵੀਰ ਸਿੰਘ, ਕਰਨ ਚਹਿਲ, ਕੁਮਾਰੀ ਹਰਜਾਪ ਕੌਰ ਨੇ ਵੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ।

“ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ”,

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ ਦਸੰਬਰ 4, 2008

Punjabi Play “Mann De Haani” Staged

(Our Correspondent) Chandigarh, December 3 : The Adakar Manch, Mohali, staged a Punjabi play “Mann De Haani” (soul mate) in the auditorium of Government College, Sector-46, here today. The play with altogether new theatrical perception was a treat to watch for its dialogues in verse and actors competence to render these with the emotional feel bringing out the intent of the script. The pioneering musical play written in verse form with dialogues in poetry was sculpted by Ravinder Ravi and directed by Dr. Sahib Singh with an excellent comprehension of the complexities of human relationships.

Engrossed in the transport business and other money generating pursuits the protagonist ignores his loving wife, who failing to compromise and having no option finds a sympathetic partner in her life. The lighting effects by Jaspal Singh and musical score by Jatinder Shah augmented the production level.

Versatile actress Anmol Bharat and Harman Pal led the cast with Manish Kapoor, Gurbir, Manjit Kaur, Karan and Harjot Kaur. Former editor Punjabi Tribune Gulzar Singh Sandhu welcomed the chief guest Principal Dr. K. S. Saluja.

“Hindustan Times”, Chandigarh, India,

Dec. 4, 2008

कविता के साथ संवाद ने रंग भर दिया

चंडीगढ़ : किस तरह मन की खुशी के लिए इन्सान तड़पता है वह खुशी पाने के लिए अपने सामाजिक रिश्तों और प्यार को भूलकर किस तरह गलत राह चल पड़ता है। कुछ इसी तरह की कहानी “मन दे हाणी” नामक पंजाबी नाटक की है। नाटक का मंचन सैक्टर-46 के सरकारी कालेज में हुआ। अदाकार मंच मोहाली की ओर से प्रस्तुत किए गए नाटक की थीम ऐक्सट्रा मेरीटिल अफेयर्स थी। इसे कविता संवाद के साथ प्रस्तुत किया गया।

नाटक की कहानी पति पत्नी और प्रेमी के इर्द-गिर्द घूमती है, कोरस में सभी डायलाग पंजाबी कविता के जरिए बोले गए हैं। नाटक की कहानी रविन्द्र रवि ने लिखी और बैक ग्राउंड म्यूजिक जतिन्द्र ने दिया है। “मन दे हाणी” नाटक में तीनों पात्र अपनी आत्मा और मन की शांति के लिए हर वह काम करते हैं जो समाज की नजरों में गलत है। प्ले को देखने के लिए काफी संख्या में दर्शक उपस्थित हुए। प्ले को शहर के मशहूर थियेटर कलाकार डा. साहिब सिंह ने निर्देशित किया। प्ले में सभी कलाकारों ने बेहतरीन अदाकारी को प्रदर्शन किया। (ब्यूरो)

“**ਅਮਰ ਉਜਾਲਾ**”, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
ਦਸੰਬਰ 4, 2008

अकेलेपन व व्यस्तताओं की दास्तां “मन दे हाणी”

चंडीगढ़ 3 दिसंबर (हिमा) : पति अक्सर काम की व्यस्तताओं में खोया रहे तो पत्नी को भावनात्मक अकेलेपन का अहसास होने लगता है। वह मन की बातें अपने जीवन साथी से सांझा करना चाहती है। किन्तु पति के पास वक्त ना होने के कारण वह किसी दूसरी की तरफ आकर्षित हो जाती है। अंदरूनी कश्मकश के अंत में जिस्म के रिश्ते से जीत जाता है मन का रिश्ता।

सैक्टर-46 के राजकीय कालेज के सभागार में आज सायं डा. साहिब सिंह द्वारा निर्देशित पंजाबी नाटक “मन दे हाणी” मंचित किया गया। नाटक में पत्नी, जो कि अपने जीवन साथी के साथ बादलों के पंखों पर उड़ना चाहती है, जो हवा के संग-संग जीवन के गीत गुनगुनाना चाहती है, जो पति की छूअन में भी किसी कविता की पंक्तियों का स्पर्श चाहती है। किन्तु पति अपनी पत्नी और परिवार को सुविधाएं देना चाहता है। सो उसका ध्यान हर समय अपनी ट्रांसपोर्ट कंपनी के बढ़ाने में ही

लगा रहा है। दोनों की अपनी मजबूरियां हैं, अपनी कश्मकश है और अपने ही तर्क हैं। किन्तु कोई एक-दूसरे के अनुरूप ढलना नहीं चाहता।

एक दिन पत्नी को अपने मन का हाणी मिल जाता है, जो उसकी भावनाओं को समझता है तथा दोनों में मन का रिश्ता कायम हो जाता है। एक रिश्ता, जो तन के रिश्ते से ऊपर है। एक दिन पति पत्नी को उसके प्रेमी के साथ देख लेता है तथा यह कह कर लौट जाता है कि शायद वह गलत जगह पर आ गया है। मंच की पृष्ठभूमि में नीला आसमान और उस पर जाल पड जाता है तो मन का परिदा किस तरह से फड़फड़ाता है आजाद होने को। नाटक के संवाद काव्यात्मक शैली में लिखे होने के कारण उसे एक अलग पहचान प्रदान करते हैं। यही नहीं, इसमें गीत व कोरियोग्राफी को भी शामिल किया गया था। पत्नी की भूमिका अनमोल भारत ने निभाई। आक्रोश एवं मोहब्बत के पलों को उन्होंने मंच पर बाखूबी दर्शया। इसके इलावा पति की भूमिका मनीष कपूर ने तथा प्रेमी की हरमनपाल सिंह ने निभाई। नाटक की कहानी रविन्द्र रवि ने लिखी तथा संगीत जतिन्द्र शाह ने दिया।

“पंजाब बेसरी”, चंडीगढ़, भारत,
दसंबर 4, 2008

पैसे ने किया रिश्ते को दरकिनार

नीतू लतांत, चंडीगढ़: आज के भौतिकवादी युग में हर इन्सान पैसे की चाह में भाग रहा है, ताकि वह सुविधाएं जुटा सके। पैसे के चक्कर में ही इन्सान अपने हर रिश्ते को दरकिनार कर देता है। उसके लिए किसी की भावनाओं का भी कोई महत्व नहीं रह जाता है। इसी थीम पर आधारित था पंजाबी नाटक “मन दे हाणी”। अदाकार मंच मोहाली की ओर से इस नाटक का मंचन बुधवार को सैक्टर-46 स्थित गवर्नमेंट कालेज में किया गया। नाटक में हर संवाद काव्य शैली में बोला गया, जो दर्शकों के लिए एक अलग अनुभव था। नाटक में एक स्त्री के अंतर्मन के संघर्ष को दर्शया गया है। रविन्द्र रवि के लिखे और डा. साहिब सिंह ने निर्देशन में मंचित इस नाटक में एक दंपती की कहानी है। इसमें पैसे के चक्कर में पति अपनी पत्नी को समय नहीं दे पाता है। पति की नजर में स्त्री केवल पुरुष के मनोरंजन का सामान है और उसका कर्तव्य अपने पति और बच्चों का ख्याल रखना है। पति के रूखेपन की वजह से पत्नी का प्रेम संबंध किसी अन्य पुरुष के साथ बन जाता है।

पत्नी कई बार अपने पति को पैसे कमाने के अलावा उसके अन्य कर्तव्यों की

ओर भी ध्यान दिलाना चाहती है, लेकिन वह असफल रहती है। ऐसे में वह अंत में अपने पति को दूसरी व्यक्ति के साथ प्रेम संबंध के बारे में भी बता देती है। नाटक में कसे संवाद और पात्रों द्वारा अपनी भूमिका के साथ किए न्याय की वजह से यह दर्शकों पर अमिट छाप छोड़ने में कामयाब रहा। नाटक में मुख्य भूमिका अनमोल भारत, मनीष कपूर, हरमनपाल सिंह, गुरबीर, अरुण चहल और मनजीत कौर ने निभाई है।

“चंडीगढ़-भासकर”, चंडीगढ़, भारत
दसंबर 4, 2008

Theatre Lovers get a Masked Treat

Neeraj Bagga (Tribune News Service, Amritsar, July 3) Ravinder Ravi's poetic play “Makhote Te Hadse” was staged on the first day of the theatre festival being held at Virsa Vihar here yesterday unlike plays unfolding sequenced narrative displaying development of characters, especially, protagonists, the play was an artistic attempt to explore and comment on defining the changing role of women over the time. Artists wearing masks of various shapes and sizes, covered with apparels of different hues, articulated the fate of women in the past and present. Receptive audience gathered in the hall lapped up the concept conveyed with the help of movement of hands and dance.

The play does not talk about oppression on women confined to a particular geographical region, class or country in this way. It has universalised its appeal by addressing the problems of entire womanhood. It conveyed that religious despotic rulers, politicians and societies have contributed to the woes of women in the way on the past.

The play culminated with the advance of the advice that an attempt should be made to re analyse the past by being above petty religious and political beliefs.

Kewal Dhaliwal directed the play while Harinder Sohal was the musician. The cast included Jaswinder Kaur, Kuldeep Bal, Amit Aneja, Gurtej Singh, Virpal Kaur, Gurjot Singh and Barinder.

“The Tribune”, July 4, 2009

“मुखौटे ते हादसे” ने बयां की नारी व्यथा

वरिष्ठ संवाददाता, अमृतसर : बुधवार को विरसा विहार में खेला गया नाटक “मुखौटे ते हादसे” ने नारी की व्यथा बयां कर दी। यह नाटक एन.आर.आई लेखक रविंदर रवि निवासी कनाडा द्वारा लिखा गया था। नाटक एक कोठे पर वेश्वा (नाचने वाली) की व्यथा पर फोकस था। किस तरह नारी कोठे से बचकर समाज के बीच रहने का प्रयत्न करती है, लेकिन लोग उसे जीने नहीं देते। नाटक के अंत में नारी जब बगावत में उतर आती है तो समाज को उसके सिद्धांत के आगे सिर झुकाना ही पड़ता है। इसके पहले विरसा विहार में शिरोमणी नाटकार केवल धालीवाल के नाटकों को पांच दिवसीय मेला शुरू हुआ। यह नाटक मंच रंगमंच नाट्य संस्था की ओर से एक महीना के वर्कशाप के दौरान तैयार किए गए हैं। बुधवार को उद्घाटन रस्म डी.सी. काहन सिंह पन्नू ने अदा की। समारोह की अध्यक्षता पाकिस्तान से आए रमेश लाल मोतवानी कैबिनेट सचिव गवर्नमेंट आफ पाकिस्तान ने की।

इसमें कुल पांच नाटक खेले जाने हैं। मेले का पहला नाटक रविन्द्र रवि द्वारा लिखित “मुखौटे ते हादसे” पेश किया गया, जो कि एक कलात्मक पेशकारी बन गई। इस काव्य नाटक में महिला की अथाह शक्ति को प्रतीकात्मक रूप में अग्र भूमि में रख कर समूची इंसानियत तथा मानव जाति को आतंक, जुर्म, तस्करी व ऐसी और शक्तियों के विरुद्ध महायुद्ध में शामिल होने के लिए आह्वान किया गया है।

इस नाटक का संगीत हरिंदर सोहल ने तैयार किया व नाटक में मुख्य भूमिका जसविंदर कौर, कुलदीप बल्ल, अमित अनेजा, गुरतेज सिंह, वीरपाल कौर, गुरुजीत सिंह व बरिन्दर ने निभाई।

केवल धालीवाल के निर्देशन में पेश हुए इस कलात्मक नाटक के दर्शकों को सीट पर बिठाए रखा। इस अवसर पर जतिन्द्र बराड़, टी.एस. राजा, भुपिन्द्र संधु, जसवंत जस्स, डा. मनमोहन, जगदीश सचदेवा, प्रितपाल, पाली, रमेश यादव, सुखविन्द्र विरक, सर्वजीत लाडा, कुलजीत डोनी, परमिन्द्रजीत, डा. साहिब सिंह, डा. आतमजीत सिंह आदि मौजूद थे।

“दैनिक जागरण”,

2 जुलाਈ, 2009

चेहरे छुपे हैं मुखौटों के पीछे

“मुखौटे ते हादसे” विरसा विहार में नाटक के जरिए कलाकारों ने दिखाया आइना

सिटी रिपोर्टर, अमृतसर : ‘हर चेहरे पर चढ़ा मुखौटा खो गई है पहचान सखे, आज अंधेरे की चौखट पर खड़ा विवश दिनमान सखे’ सचमुच चेहरों के ऊपर मुखौटें हैं। किस मुखौटे के पीछे कौन सा चेहरा छुपा है, कयास लगाना मुश्किल है। अंधेरा इतना भयावह है कि सूरज भी उसके सामने आने से खौफ खाता है, वह बेबस है, लाचार है। अब तो इन मुखौटों से सावधानी ही बचाव है।

इसी थीम पर आधारित नाटक “मुखौटे ते हादसे” का मंचन बुधवार की शाम विरसा विहार में हुआ। शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल के नाटकों के पंच-दिवसीय मेले के पहले दिन मंचित इस नाटक का आधार आज के समाज के हालात हैं। आतंकवाद, भ्रष्टाचार, नशाखोरी, नारी उत्पीड़न, कन्या भ्रूण हत्या, गरीबी, भुखमरी आदि मुद्दों को इसमें स्थान दिया गया है। रविन्द्र रवि की पोयटरी पर आधारित इस नाटक का डायरेक्शन केवल धालीवाल ने किया है, जबकि संगीत हरिन्द्र सिंह सोहल का है। नाटक में नारी को मां, धरती, विरसा आदि के रूप में संबोधित किया गया है। इसके जरिए कलाकारों ने कुंठा, दहशत, धार्मिक उन्माद, विश्वासघात, सियासी तिकड़म सभी पर फोकस किया गया है। नाटक में जसविन्द्र कौर, कुलदीप बल्ल, अमित अनेजा, गुरतेज सिंह, वीरपाल कौर, बरिन्द्र आदि ने सराहनीय भूमिका उदा की। इस मौके पर डी.सी. काहन सिंह पन्नू के अलावा पाक सरकार के कैबिनेट सचिव रमेश लाल, जतिन्द्र बराड़, डा. परमिन्द्रजीत, टी.एस. राजा, भुपिन्द्र संधू, जसवंत जस, डा. मनमोहन, जगदीश सचदेवा, प्रितपाल पाली, रमेश यादव, सुखविन्द्र विर्क, सर्वजीत लाडा, कुलजीत डोनी, डा. साहिब सिंह और डा. आतमजीत आदि उपस्थित हुए।

“दैनिक भास्कर”,

2 जुलाई, 2009

विरसा विहार में 5 दिवसीय नाटक मेला शुरू

अमृतसर, 1 जुलाई (रणजीत) : मंच रंगमंच नाट संस्था द्वारा एक महीने के वर्कशाप के दौरान तैयार किए गए नाटकों का 5 दिवसीय मेला आज विरसा विहार में शुरू हुआ। इसका उद्घाटन डी.सी. काहन सिंह पन्नू ने किया जबकि इसकी अद्य

यक्षता गवर्नमेंट आफ पाकिस्तान के कैबेनिट सचिव रमेश लाल (सिंघ) ने की। मेले का पहला नाटक रविन्द्र रवि द्वारा लिखे “मुखौटे ते हादसे” पेश किया। इस काव्य नाटक में नारी की अथाह शक्ति को प्रतीकात्मक रूप में सम्पूर्ण इंसानियत व मानव जाति को आतंक, जुर्म, तस्करी और ऐसी ही अनेक न-वाचक शक्तियों के विरुद्ध महायुद्ध में शामिल होने के लिए ललकारा गया है।

नाटक का संगीत हरिन्द्र सोहल ने तैयार किया और नाटक में मुख्य भूमिकाएं जसविन्द्र कौर, कुलदीप बल्ल, अमित अनेजा, गुरतेज सिंह, वीरपाल कौर, गुरजोत सिंह और बरिन्द्र ने निभाईं। केवल धालीवाल ने इस नाटक का निर्देशन किया।

इस मौके पर जतिन्द्र बराड़, टी.एस. राजा, भुपिन्द्र संधू, जसवंत जस्स, डा. मनमोहन, जगदीश सचदेवा, प्रितपाल पाली, रमेश यादव, सुखविन्द्र विर्क, सर्वजीत लाडा, कुलजीत डोनी, परमिन्द्रजीत, डा. साहिब सिंह, डा. आतमजीत सिंह आदि उपस्थित थे।

“अंमिउसर”,

2 जुलाਈ, 2009

‘ਚੱਕਰਵਿਊ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ’ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ 30 ਰੋਜ਼ਾ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਮਾਪਤ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਿਆ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਦਾ ਜਾਦੂ

ਅੰਮਿਉਸਰ, 6 ਜੁਲਾਈ (ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ, ਸੁਖਵਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਹੋੜੂ)- ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਸਦੇ ਸ਼ਾਇਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ’ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ‘ਚੱਕਰਵਿਊ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ’ ਦੀ ਭਾਵ ਪੂਰਤ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨਾਲ ਸਥਾਨਿਕ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਖੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵਲੋਂ ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ ਅੰਮਿਉਸਰ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਲਗਾਈ ਗਈ 12ਵੀਂ 30 ਰੋਜ਼ਾ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੇ ਸੰਯੋਜਕ ਸ੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਰਨ ਕਾਮ, ਲੋਭ, ਪਦਾਰਥਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਚੱਕਰਵਿਊ ਵਿਚ ਫਸੀ ਹੋਈ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਗਾਥਾ ਦਾ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਅਜੋਕੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਨਾਸਕਾਰੀ ਵਰਤਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀਆਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕੀ ਜੁਗਤਾ ਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਜਾਦੂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਬੋਲਿਆ। ਵੇਸ਼ ਭੂਸ਼ਾ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਸਰਾਹੁਣਯੋਗ ਰਹੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਐਨ.ਐਸ. ਡੀ. ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰੋ. ਰੋਬਿਨ ਦਾਸ ਤੇ ਅਮਨਦੀਪ ਹਸਪਤਾਲ

ਦੇ ਮੁਖੀ ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਦਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਰੋਬਿਨ ਦਾਸ ਨੂੰ ਜਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਤੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ ਵਲੋਂ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਤੋਂ ਆਏ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਜੱਸੀ, ਗੁਰਜੀਤ ਚੰਨੀ, ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂੰ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਪਾਇਲ ਕਾਲੜਾ, ਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਪਵਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਕੈਂਥ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਅਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਿੱਕੀ, ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸਚਿਨ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ, ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ਜਗਜੋਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਅਤੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ।

‘ਅਜੀਤ’, ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ,
7 ਜੁਲਾਈ, 2012

ਜਵਲੰਤ ਮੁਦ੍ਰਦੀਂ ਪਰ ਕਵਿਤਾਓਂ ਸੇ ਕਟਾਖ਼

ਵਰਿਠ ਸੰਵਾਦਦਾਤਾ, ਅਮ੍ਰੁਤਸਰ : ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਮੇਂ ਪਿਠਲੇ ਏਕ ਮਹੀਨੇ ਸੇ ਚਲ ਰਹੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਯ ਰੰਗਮੰਚ ਆਰਟਿਸਟ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਕਾ ਵੀਰਵਾਰ ਕੋ ਸਮਾਪਨ ਹੋ ਗਯਾ। ਸਮਾਪਨ ਕੇ ਪਹਲੇ ਇਸ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਮੇਂ ਹਿਸਸਾ ਲੇਨੇ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕੇ ਕਲਾਕਾਰੀਂ ਨੇ ਏਕ ਮੰਚ ਪਰ ਨਾਟਕ ਚਕਰਵ੍ਰੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ ਕਾ ਮੰਚਨ ਕਿਆ। ਯਹ ਨਾਟਕ ਕੇਵਲ ਕਵਿਤਾਓਂ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਥਾ। ਨਾਟਕ ਚਕਰਵ੍ਰੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ ਕੇ ਸਾਥ ਹੀ ਕਲਾਕਾਰੀਂ ਨੇ ਏਕ-ਦੂਸਰੇ ਸੇ ਵਿਦਾ ਲਿਆ।

ਨਾਟਕ ਮੇਂ ਕਲਾਕਾਰੀਂ ਨੇ ਸਭੀ ਜਵਲੰਤ ਮੁਦ੍ਰਦੀਂ ਪਰ ਕਵਿਤਾਓਂ ਕੇ ਜਰਿਏ ਕਟਾਖ਼ ਕਿਆ। ਨਸ਼ੇ ਕੇ ਬਫੁੱਤੇ ਦਲਦਲ ਕੋ ਲੇਕਰ ਕਹਾ ਕਿ :

‘ਗੈਂਗ ਯੁਢੁ ਵਿਚੁ ਬਦਲ ਗਏ ਨੇ
ਨਸ਼ੇਯਾ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦੇ ਵ੍ਯਾਪਾਰ
ਧਨ ਦਾ ਮਾਯਾਜਾਲ ਜਿਵੇਂ
ਏਕ ਅਨਾਰ ਸੀ ਬੀਮਾਰ’

ਆਜ ਕੇ ਦੌਰ ਮੇਂ ਪ੍ਯਾਰ ਕੀ ਬਦਲਤੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪਰ ਕਟਾਖ਼ ਕੁਠ ਯੂੰ ਕਿਆ :

‘ਕਿਠੇ ਤੁਰ ਗਏ ਹੀਰ ਰਾਂਝੇ

कित्थे तुर गए ने मिर्जा साहिबा
कित्थे हुस्न इश्क दे किस्से
सच्चा सुच्चा दिल दा प्यार'

आज के दौर में लचर गीतों पर कलाकारों ने कुछ यूं कविता के जरिए टिप्पणी की :

'इस गीत विच्च कोई अर्थ नहीं है
ऊल जुलूल है रौला रप्पा
जिस मुद्रा विच्च दिल न छलके
निरा फिजूल है अड्डी-टप्पा'

आखिर में जल संरक्षण को लेकर कलाकारों ने कहा कि :

'तेरा शब्द मैं तेरा अर्थ
मिटे न आप न हो बेअर्थ
तुरदी रहे यह सदा कहानी
पानी विच्च तुरदा जिऊं पानी
नूर बीज विच नूरी पानी'

इस वर्कशाप में हिस्सा लेने वाले मेरठ के गुरजीत सिंह, नवांपिंड के जतिंदर पाल सिंह, संगरूर के सिमरन धालीवाल, अमनदीप कुमार, गुरप्रीत भंगू, बंगा के सुनील कुमार, अबोहर के नवजोत सिंह सिद्धु, बठिंडा के पवनदीप सिंह, हैरी संधू, फाजिल्का के अशोक, फरीदकोट के बलविंदर वरियाम, पटिआला के सुखजीत सिंह व प्ररणदीप सिंह, लुधियाना के अभिषेक, राजिंदर सैनी, बटाला की जसविंदर कौर जस्सी और मलेरकोटला के गुरजीत सिंह चन्नी, लाहौर के मोहम्मद कैसर अली के अतिरिक्त दिल्ली की पुनीत धालीवाल, पायल, राजिंदर सैनी, जसविंदर कौर जस्सी, पुनीत धालीवाल, गुरदेव सिंह, सचिन प्रसाद ने कहा कि हम सभी को इस वर्कशाप में हिस्सा लेकर बहुत कुछ सीखने को मिला। विरसा विहार सोसायटी के प्रधान व शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल ने कहा कि ऐसी वर्कशाप आयोजिक करके कला को बढ़ावा देना ही हमारा प्रयास है, इसमें नेशनल स्कूल आफ ड्रामा (एनएसडी) का हमें भारी सहयोग मिला।

'जागरण', अंमिउसर, डारड
6 जुलाਈ, 2012

ਚਕਰਵ्यूਹ ਮੇਂ ਉਲਝਾ ਤਾਨਾਬਾਨਾ

ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਮੇਂ ਆਯੋਜਿਤ 12ਵੀਂ ਵਾਰਿਕ ਥਿਏਟਰ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਮੇਂ ਨਾਟਕ ਮੰਚਿਤ

ਭਾਸਕਰ ਨਯੂਜ, ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਮੇਂ ਵੀਰਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਚਕਰਵ्यूਹ ਅਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ ਨਾਟਕ ਕੋ ਮੰਚਨ ਕੀਆ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਹ ਡੁਗਲ ਆਡਿਟੋਰਿਅਮ ਮੇਂ ਖੇਲੇ ਗਏ ਇਸ ਨਾਟਕ ਕਾ ਕਲਾ ਪ੍ਰੇਮੀਓਂ ਨੇ ਆਨੰਦ ਉਠਾਯਾ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ, ਰੰਗ-ਮੰਚ ਅਤੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਸੋਸਾਇਟੀ ਕੀ ਟਰਫ ਸੇ ਆਯੋਜਿਤ 12ਵੀਂ ਵਾਰਿਕ ਮਾਸਿਕ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਮੇਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਲਾ ਕੇ ਗੁਰ ਸੀਖੇ। ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵਿ ਲਿਖਿਤ ਅਤੇ ਸ਼ਿਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਫ਼ਾਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਨਾਟਕ ਮੇਂ ਪਿਰਾਮਿਡ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਸਟੇਜ ਕ੍ਰਾਫਟ ਕਾ ਅਨੋਖਾ ਅਤੇ ਨਯਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੇਖਨੇ ਕੋ ਮਿਲਾ।

ਦਸ ਦਿਸ਼ਾਓਂ ਅਤੇ ਏਕ ਆਰੰਭਿਕ ਥੀਮ ਗੀਤ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਮੰਚਿਤ ਇਸ ਨਾਟਕ ਕੋ 10 ਮਿਨੀ ਯਾ ਲਘੂ ਨਾਟਕ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਮੇਂ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਕੀ ਟਰਫ ਸੇ ਦਿਯਾ ਗਯਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਮੇਂ ਗੁਰਜੀਤ ਚੰਨੀ, ਦਿਨੇਸ਼ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰ ਸੋਨੂ, ਮੁਹੰਮਦ ਕੈਸਰ, ਪਾਯਲ ਕਾਲਰਾ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਜਸ਼ੀ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਹੈਰੀ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ ਸਿੰਹ, ਸਿਮਰਨਜੀਤ ਸਿੰਹ, ਪਰਨਦੀਪ ਸਿੰਹ ਕੈਂਥ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਹ, ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਹ, ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਹ, ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਹ, ਗੁਰਜੀਤ ਸਿੰਹ, ਬਲਵਿੰਦਰ ਵਿਕਕੀ, ਅਮਨਦੀਪ ਕੁਮਾਰ, ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ, ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਹ, ਪਵਨਦੀਪ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਸਚਿਨ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਸੰਯੋਗ ਸਿੰਹ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਹ ਆਦਿ ਨੇ ਅਪਨੀ ਕਲਾ ਦਿਖਾਈ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਪਰ ਅਮਨਦੀਪ ਅਸਪਤਾਲ ਕੀ ਡਾਯਰੇਕਟਰ ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ, ਆਰਥੋ ਸਰਜਨ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਹ ਤਥਾ ਜਤਿੰਦਰ ਬਰਾਡ ਮੌਜੂਦ ਥੇ।

‘ਭਾਸਕਰ’, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਭਾਰਤ)

6 ਜੁਲਾਈ, 2012

ਨਾਟਕ ‘ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ’ ਤੇ ‘ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ’ ਦਾ ਮੰਚਨ

ਮਨਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 4 ਜੁਲਾਈ

ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਚਲ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਅੱਜ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਦੋ ਨਾਟਕ ‘ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ’ ਅਤੇ ‘ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ’ ਦਾ ਮੰਚਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਨਾਟਕ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੀ ਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੇਠ ਜਲਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਰਨਾ ਕੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਲੋਕੀਂ ਤੁਰ ਤਾਂ ਰਹੇ ਨੇ ਪਰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮਨੁੱਖ ਜੁ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਕੱਲਤਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ 'ਚ ਗ੍ਰਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਮੇਤ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਬੀਮਾਰ ਹੈ। ਧਰਮ, ਕਰਮ, ਨੈਤਿਕਤਾ, ਸਭ ਕੁਝ ਇਕ ਚੌਰਾਹੇ ਵਿਚ ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੰਦਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਕ ਦਾ ਸਫਰ ਚੌਰਾਹੇ ਦਾ ਸਫਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸੱਚ ਥੰਮ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਪੇ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਫਲ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਟਕਕਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਜੀਣ ਯੋਗ ਬਣਾ ਲਈਏ, ਚੰਨ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਰਿੰਦਰ ਸੇਠੀ, ਜੋਤਪ੍ਰੀਤ, ਆਕਾਸ਼ ਅਰੋੜਾ, ਸੰਤੋਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਹਨ।

ਦੂਜੇ ਨਾਟਕ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਵਿਚ ਅੱਜ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਮ ਦਰਸ਼ਕ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਉਪਰ ਸੀ। ਇਹ ਆਸ ਪ੍ਰਗਟਾਈ ਗਈ ਕਿ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰਾ ਹੋਵੇ, ਹੋਵੇ ਨਵਾਂ ਸਵੇਰਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਜੇ.ਟੀ. ਜਤਿੰਦਰ, ਤਨੂਪ੍ਰੀਤ, ਸਟਾਲਿਨਜੀਤ, ਸੂਰਜਪਾਲ, ਨੀਰਜ ਸ਼ਰਮਾ, ਪੰਕਜ ਸ਼ਰਮਾ, ਨਵਦੀਪ ਅਰੋੜਾ, ਦਿਲਪ੍ਰੀਤ, ਕੁਲਦੀਪ, ਅਭਿਸ਼ੇਕ, ਤਰੁਣ ਸ਼ਰਮਾ, ਪਰਵਿੰਦਰ ਤੇ ਗੁਰਬਾਜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਡਾ. ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ, ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਮਹਿਲਾਂਵਾਲਾ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਜਸਪਾਲ ਸੇਠੀ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ, ਪਵੇਲ ਸੰਧੂ, ਦਲਜੀਤ ਅਰੋੜਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਰੰਗਮੰਚ ਉਸਤਵ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਤੇ 5 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਨਾਟਕ 'ਵਕਤ ਹੈ ਬਰੇਕ ਦਾ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਸ਼ਾਮੀਂ ਸਾਢੇ 6 ਵਜੇ ਹੋਵੇਗਾ।

‘ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ’, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

...और छेड़ दी संविधान पर बहस

भास्कर न्यूज । अमृतसर

मंच रंगमंच थिएटर ग्रुप की तरफ से शुरू की गई सातवें 'पंजाबी रंगमंच उत्सव' की श्रृंखला के तहत वीरवार को विरसा विहार के मंच से दो नाटकों का मंचन किया गया। 2 जुलाई से शुरू इस उत्सव में पेश नाटक 'रुके हुए यथार्थ' और 'आधी रात दोपहर' रविंदर रवि द्वारा लिखित हैं। इनका निर्देशन ग्रुप के डायरेक्टर तथा उत्सव आयोजक केवल धालीवाल ने किया है।

इंसाफ की गुंजाइश कम : नाटक रुके हुए यथार्थ वर्तमान की युवा पीढ़ी को लेकर तैयार किया गया है। विकास और तरक्की की दौड़ में सभी शामिल हैं। लोग भाग रहे हैं। उनकी दिशा तो है, मगर लक्ष्य अथवा मंजिल का पता नहीं, बस मची हुई है भागमभाग। नाटक संविधान पर भी बहस छेड़ता है, क्योंकि इसमें आम आदमी के लिए इंसाफ की गुंजाइश कम है। बहस का निचोड़ निकलता है कि संविधान बनाने वाले नुकीली कील पर बैठ कर इसकी रचना करें। इस नाटक में नरिंदर सेठी, जोत प्रीत, आकाश अरोड़ा ने दमदार अभिनय किया है।

परफ्यूम नहीं पसीना चाहिए : दूसरे नाटक 'आधी रात दोपहर' की थीम संघर्ष के इर्द-गिर्द बुनी गई है। इसमें लेखक ने उन सोए हुए लोगों को जगाने की कोशिश की है जो बंजर में भी दरिया बहा देते हैं। नाटक सवाल करता है कि पसीने से सोना उगाने का मादा रखने वाले कहां चले गए। हमारी युवा पीढ़ी पसीने की बजाए परफ्यूम बहाने में लगी हुई है। इन दोनों ही नाटकों में संगीत दिया हरिंदर सोहल ने और निर्देशित किया केवल धालीवाल ने।

‘दैनिक भास्कर’,

5 जुलाई, 2013

**कलाकारों ने अपनी कला से किया दर्शकों को मंत्रमुग्ध
नाटक 'रुके हुए यथार्थ' और 'आधी रात दोपहर' का मंचन**

अमृतसर, 4 जुलाई (रामबनी) : मंच रंगमंच व विरसा विहार अमृतसर की ओर से 13वीं थियेटर वर्कशाप के दौरान नाटक 'रुके हुए यथार्थ' व 'आधी रात दोपहर' का मंचन किया गया। दोनों नाटकों के कलाकारों गुरतेज मान, अमनप्रीत बल, विशु शर्मा, तरुण शर्मा, गुरकीरत संधू, स्टालिनजीत व अभिषेक के अपनी कला से दर्शकों को मंत्रमुग्ध कर दिया। लेखक रविंदर रवि के नाटकों का निर्देशन शिरोमणी

नाटककार केवल धालीवाल ने किया। इस मौके पर जगदीश सचदेवा, गुरजिंदर सिंह माहल, भूपिंदर सिंह, गुरदेव सिंह, डा. परमिंदर सिंह, डा. सतिंदर औलख, डा. अरविंदर कौर, सतिंदरपाल सिंह विशेष रूप से मौजूद थे।

‘दैनिक सवेरा’, जालंधर, पंजाब, भारत

5 जुलाई, 2013

करतार सिंह दुग्गल ऑडिटोरियम में नाटक पेश

अमृतसर, 4 जुलाई (भील) : मंच-रंगमंच की ओर से विरसा विहार के सहयोग से चल रहे 7वें पंजाबी रंगमंच उत्सव आज के तीसरे पड़ाव पर, शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल के निर्देशन तले 2 नाटक विरसा विहार के करतार सिंह दुग्गल ऑडिटोरियम में पेश किए गए। कैंनेडियन पंजाबी नाटककार रविंदर रवि का लिखा नाटक ‘रुके हुए यथार्थ’ आज के युग के इंसान की कहानी है, जो अपनी ही रोशनी के तले जलता जा रहा है, वह जानता है कि उसने करना क्या है, लेकिन कैसे करना है, यह उसकी समझ से बाहर है, लोग चल तो रहे हैं, लेकिन पहुंचते कहीं भी नहीं। इस नाटक में नरिंदर सेठी, ज्योतिप्रीत, आकाश अरोड़ा, संतोष कुमार ने खूबसूरत भूमिकाएं निभाईं। दूसरा नाटक ‘अधी रात दोपहर’ भी रविंदर रवि का लिखा कावि-नाटक पेश किया गया।

इन दोनों नाटकों का संगीत हरिंदर सोहल ने दिया, जिसमें आज के मनुष्य को बढिया जिंदगी के लिए संघर्ष करने की प्रेरणा दी गई। इस नाटक में जे.टी. जतिंदर, तनुप्रीत, स्टालिनजीत, सूरजपाल, नीरज शर्मा, नवदीप अरोड़ा, दिलप्रीत, कुलदीप, अभिषेक, तरुण शर्मा, जसविंद्र जस्सी, परविंद्र, पंकज शर्मा और गुरबाज सिंह ने प्रमुख भूमिका निभाईं।

इस मौके पर विरसा विहार के महासचिव जगदीश सचदेवा, विजय शर्मा, गुरदेव सिंह महिलावाला, पवनदीप, तलविंद्र सिंह, भुपिंद्र सिंह संधू, जसवंत सिंह जस और गुरजिंद्र सिंह माहल आदि उपस्थित थे।

5 जुलाई को नाटक ‘वक्त है ब्रेक का’ मंचन शाम 6.30 बजे विरसा विहार के करतार सिंह दुग्गल ऑडिटोरियम में होगा। इस नाटक के डायरेक्टर शिरोमणी नाटककार केवल धालीवाल हैं।

‘पंजाब केसरी’,

5 जुलाई, 2013

Punjabi theatre fest presents innovative storytelling technique

Tribune News Service
Amritsar, July 4

The two plays staged at the seventh Punjabi Theatre Festival being held at Virsa Vihar, celebrated poetry. The plays 'Ruke Hoyal Yatharth' and 'Adhi Raat Dupehar', based on Punjabi poet Ravinder Ravi's poetry and directed by Kewal Dhaliwal, were a compilation of Ravi's poetry in social context. The plays were appreciated for bringing out the emotions in the verse.

Both the plays used physical and musical theatre as well as stage as a prop for their presentation. The four-day festival, which is dedicated to the Punjabi theatre, will bring together different theatre groups and techniques weaved with story-lines that will entertain and educate the audience in Amritsar. The festival organised by Manch Rang-manch at Virsa Vihar, is an attempt by noted theatre personality Kewal Dhaliwal, to present innovative techniques of storytelling on stage. As many as five stage productions will be presented in four days in the theatre fest by young theatre artistes from the region. "The plays have different styles of production from physical theatre to musicals and are based on classic adaptations," said Kewal.

'Amritsar Times', Amritsar,
July, 2013

7ਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ 2013 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਤੇ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ

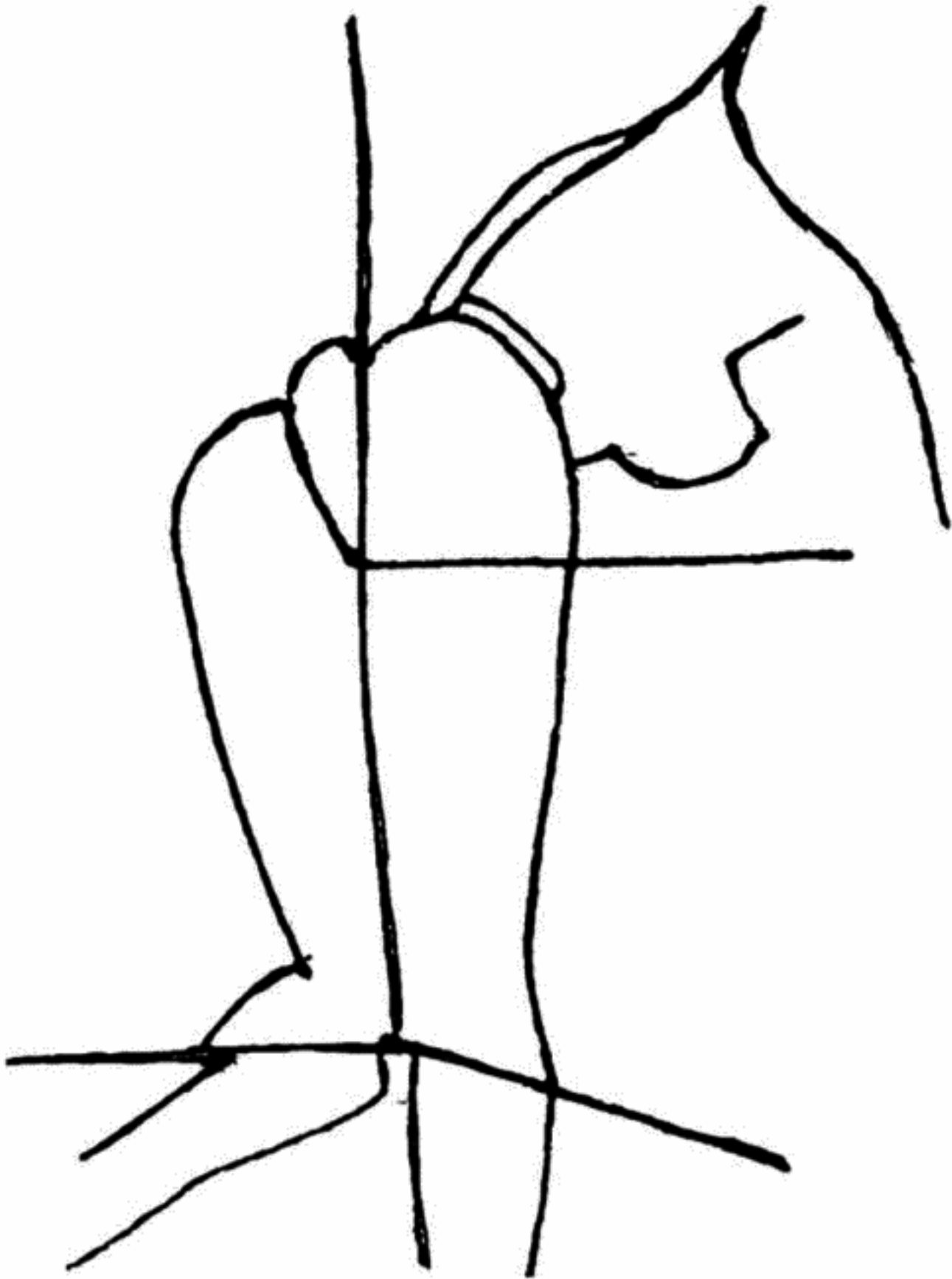
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 4 ਜੁਲਾਈ (ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਸ)—ਨਾਟਕ ਸੰਸਥਾ ਮੰਚ ਰੰਗਮੰਚ ਵਲੋਂ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਸੱਤਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ 'ਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ

ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ 13ਵੀਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਰੰਗਮੰਚ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਦੌਰਾਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ 'ਕਰਟਨ ਰੇਜ਼ਰ' ਵਜੋਂ 'ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ' ਖੇਡਿਆ ਗਿਆ। ਦੂਸਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ 'ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ' ਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸੰਗੀਤ ਹਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ ਵਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਨਾਟਕਕਾਰ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਡਾ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ, ਪਾਵੇਲ ਸੰਧੂ, ਨਿਸ਼ਾਨ ਚੀਮਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਿਜੇ ਸ਼ਰਮਾ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ।

ਅੱਜ ਦਾ ਨਾਟਕ : 'ਵਕਤ ਹੈ ਬਰੇਕ ਦਾ' ਇਸ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤਸਵ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ 5 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਮੀਡੀਆ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ 'ਵਕਤ ਹੈ ਬਰੇਕ ਦਾ' ਦਾ ਮੰਚਨ ਸ਼ਾਮ 6.30 ਵਜੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਸ੍ਰੀ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਹਨ।

'ਅਜੀਤ', ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ
5 ਜੁਲਾਈ, 2013

ਅੰਤਿਕਾ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. ਦਿਲ ਦਰਿਆ ਸਮੁੰਦਰੋਂ ਡੂੰਘੇ—ਧਨਪਤ ਰਾਏ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1961
2. ਬੁੱਕਲ ਦੇ ਵਿਚ ਚੋਰ—ਹਿੰਦ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1963
3. ਬਿੰਦੂ—ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਸਹਿਦੇਵ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1965
4. ਮੌਨ ਹਾਦਸੇ—ਰਾਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ—1967
5. ਦਿਲ-ਟ੍ਰਾਂਸਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਬਾਅਦ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1969
6. ਸ਼ਹਿਰ ਜੰਗਲੀ ਹੈ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1970
7. ਮੇਰੇ ਮੌਸਮ ਦੀ ਵਾਰੀ—ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1972
8. ਜਲ ਭਰਮ-ਜਲ—ਕੇ. ਲਾਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1976
9. ਚਿੱਟੇ ਕਾਲੇ ਪੱਥੇ—ਕੇ. ਲਾਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ—1978
10. ਸੀਮਾਂ ਆਕਾਸ਼—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1980
11. ਸ਼ੀਸ਼ੇ 'ਤੇ ਦਸਤਕ—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1983
12. ਆਪਣੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1986
13. ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1989
14. ਗੀਚਾਂ—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1993
15. ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1999
16. ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2003
17. ਛਾਵਾਂ ਤੇ ਪਰਛਾਵੇਂ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
18. ਬਾਜ਼ ਦੀ ਨਜ਼ਰ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2010
19. ਨਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨਸਲ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2013
20. ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014
21. ਨਿਹੋਂਦ ਦਾ ਗੀਤ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ (Collected works)

1. ਅਕੱਥ ਕਥਾ (1955 ਤੋਂ 1966, ਭਾਰਤ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1988
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
2. ਵਣ ਵਾਣੀ (1967 ਤੋਂ 1974, ਕੀਨੀਆ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1988
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005

3. ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ (1974 ਤੋਂ 1986 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1990
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
4. ਸ਼ਬਦ ਸਾਗਰ (1986 ਤੋਂ 2003 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2004
5. ਪਿੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ (2003 ਤੋਂ 2014 ਕੈਨੇਡਾ)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ

Restless Soul—Indo-Canadian Publishers,
Surrey, B.C. Canada-1978
Second Edition—National Book Shop, Delhi-2008

ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ

1. ਸੂਰਜ ਕਾ ਤਕੀਆ—ਪ੍ਰਤੀਕ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ—1998
ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2009

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ

1. ਗੰਢਾਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—1999
2. ਸ਼ਬਦੋਂ ਪਾਰ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—1999
3. ਹੀਰਿਆਂ ਦਾ ਚੋਗ—ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ—1974-1989—(ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—2002
4. ਪੱਤਰ ਤੇ ਦਰਿਆ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)
—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਬਿਲਾਲ ਗੰਜ, ਲਾਹੌਰ—2005

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

1. “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ”—ਮੁਹਿੰਦਰ ਪਾਲ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1974
2. “ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ”—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1981
3. “ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ”—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1983
4. “ਚੌਕ ਨਾਟਕ”—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1984
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
5. “ਰੂਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ”—ਦੀਪਕ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ—1984
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
6. “ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ”—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1987
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
7. “ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1990
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
8. “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2005
9. “ਮਝੋਟੇ ਤੇ ਹਾਦਸੇ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2009
10. “ਚੱਕ੍ਰਵਯੂਹ ਤੇ ਪਿਰਾਮਿਡ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2010
11. “ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ”—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਥੀਮਕੀ ਤਿੱਕੜੀ (Thematic Trilogy)

1. “ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ” (ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ, ਦਰ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ)
—ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ—1985
(ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014

ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1. “ਮੰਚ ਨਾਟਕ” (1974-90)—ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1993
2. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-1” : ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ (1974-1983)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007

3. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-2” : ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ (1984-1987)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
4. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-3” : ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ (1990-2005)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
5. “ਮੇਰੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ-4” : ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ (2008-2010)
—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2013

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ :

1. “ਮੰਚ ਨਾਟਕ” (1974-1990)—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਾਫਤ, ਲਾਹੌਰ, 2001

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ

1. “ਮਨ ਦੇ ਹਾਣੀ”—ਅਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸ਼ਕਾਫਤ, ਲਾਹੌਰ, 2005

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ	ਪੰਨੇ
1. ਚਰਾਵੀ	ਦੌਲਤ ਰਾਮ ਸਹਿਦੇਵ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ ਤਿੰਨ ਰੁਪਏ—1963 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	115
2. ਜੁਰਮ ਦੇ ਪਾਤਰ	ਨਿਊ ਬੁਕ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ—1968 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	155
3. ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜੰਗਲ	ਰਾਜ ਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ ਪੰਜ ਰੁਪਏ—1969 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	120
4. ਕੋਨ ਪ੍ਰਤੀਕੋਨ	ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ 5.75 ਰੁਪਏ—1971 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	83
5. ਮੈਲੀ ਪੁਸਤਕ	ਮੁਹਿੰਦਰਪਾਲ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ, ਜਲੰਧਰ ਅੱਠ ਰੁਪਏ—1973 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	96
6. ਜਿੱਥੇ ਦੀਵਾਰਾਂ ਨਹੀਂ	ਕੇ. ਲਾਲ. ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਜਲੰਧਰ ਵੀਹ ਰੁਪਏ—1978 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	139
7. ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ	ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ-6 ਪੈਂਤੀ ਰੁਪਏ—1985 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	128
8. ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਟਾਪੂ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 ਸੱਠ ਰੁਪਏ—1969 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ—ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2010	120
9. ਗੋਰੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 225 ਰੁਪਏ—2010	160
ਸਮੁੱਚੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ		
1. ਅਘਰਵਾਸੀ (1955-1983)	ਨਵਯੁਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ-6 ਅੱਸੀ ਰੁਪਏ—1984	436
2. ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ (1955-2005)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 495 ਰੁਪਏ—2006	648
ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ		163

ਚੋਣਵੇਂ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ

1. ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ (1955-1989)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ-6 140 ਰੁਪਏ—1989	322
2. ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ (1955-2000)	ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ 325 ਰੁਪਏ—2001	376
3. ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (ਇਸਤਰੀ-ਮਰਦ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ)	ਕੁਕਨੁਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ 75 ਤੇ 40 ਰੁਪਏ—2002	111
4. ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ-2 (ਬ੍ਰਹਮੰਡਕ ਚੇਤਨਾ)	ਕੁਕਨੁਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਜਲੰਧਰ-2008	

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ (ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਵਿਚ)

1. ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿੰਜਰੇ	ਇਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ 450 ਰੁਪਏ—2000	432

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ

1. *ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ—35 ਰੁਪਏ—1989	112
2. **ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ—ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਸੰਪਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ—140 ਰੁਪਏ—2001	168
3. ***ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2—ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਸੰਪਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ—350 ਰੁਪਏ—2012	204

* “ਅਨੁਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ” ਅਤੇ “ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ” ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

** “ਅਨੁਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ” ਅਤੇ “ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ” ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਅਤੇ “ਹਮ ਛਿਣ” ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਲਿਖਿਆ ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦਾ ਗਹਿਨ-ਅਧਿਅਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

*** “ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2” ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਗਹਿਨ ਅਧਿਅਨ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ :

1. ਅਨੁਰਾ ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਅੱਗ -ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਡਾ. ਵਨੀਤਾ
2. ਇਕ ਹੋਰ ਹੈਮਿੰਗਵੇ - ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
3. ਹਮ ਛਿਣ -ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
4. ਸ਼ਾਦੀ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਸੜਕ -ਡਾ. ਅਕਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬਾਹਲ
5. ਕੰਪਿਊਟਰ ਕਲਚਰ -ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ (ਕੈਨੇਡਾ)

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਫੁਟਕਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ

1. ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਧਨਪਤ ਰਾਏ ਐਂਡ ਸਨਜ਼, ਜਲੰਧਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	1979 2006

ਵਾਰਤਕ : ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਰੈ-ਜੀਵਨੀ

1. ਮੇਰੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਰੈ-ਜੀਵਨੀ	ਪੰਜਾਬ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	1994
2. ਐਟਸੈਟਰਾ-2 (ਰਚਨ-ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਲੇਖ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
3. ਐਟਸੈਟਰਾ-3 (ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
4. ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ, ਮੇਰਾ ਸਾਹਿਤ (ਸਾਹਿਤਿਕ ਸ੍ਰੈ-ਜੀਵਨੀ)	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ	2010
5. ਐਟਸੈਟਰਾ-4 (ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਤੇ ਫੁਟਕਲ ਲਿਖਤਾਂ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਤੇ ਸੰਕਲਨ

1. ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਦਰਪਨ (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਹਜ਼ੂਰੀਆ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਜਲੰਧਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	1964 2007
2. ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲੋਕ (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	1990 2008
3. ਐਟਸੈਟਰਾ-1 (ਖੋਜ-ਪੱਤਰ ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ)	ਤਰਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ	2008
4. ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

ਸੰਪਾਦਨ (ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ)

1. ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ	ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	1981
2. ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ (ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ)	ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	1994 2007
3. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ	ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ	2001
4. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2	ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ	2012

5. ਪਰਵਾਸੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ (ਅਭਿਨੰਦਨ ਗ੍ਰੰਥ)
ਨਵਯੁੱਗ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਦਿੱਲੀ 1992
6. Wind Song (Poetry) ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼,
ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ 1978
7. Wind Song-2 (Poetry) ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼,
ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ 1984

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਚੋਣਵੀਂ ਕਵਿਤਾ-ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ

1. The Rebel Sound Dave Book Centre,
Nairobi, Kenya 1968
2. The Voices of Dissent Seema Parkashan, Jalandhar
India 1972
3. Indian Poetry Today Indian Council for Cultural
(Volume One) Relations, New Delhi 1974
4. Green Snow Vesta Publications,
Cornwall, Ontario, Canada 1976
5. Hundred Indian Poets Oxford + IBH Publishing
Company, India. 1977

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 7 ਵੀਡੀਓ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, 7 ਵੀਡੀਓ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ, ਵੇਖਣ/ਸੁਣਨ ਲਈ,
ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵੈਬਸਾਈਟ ਉੱਤੇ ਜਾ ਕੇ, **Autobiography** ਭਾਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ :
www.ravinder-ravi.com

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕਾਂ

1. ਯੂਕਲਿਪਟਸ ਤੇ ਹੈਮਿੰਗਵੇ : (ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ)
 ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੌਰ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1989
2. ਮੇਰਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲੋਕ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—1990
 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—2008
3. ਕਵਿਤਾ ਸਨਮੁਖ : 25 ਕੁ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1994
 ਦੂਜਾ ਐਡੀਸ਼ਨ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2008
4. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ
 ਲੇਖਕ : ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ—1999
5. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ : ਤਿੰਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਅਨ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2001
6. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ ਰਿਸ਼ਤੇ
 ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਮੱਲ੍ਹੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ—2002
7. ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2003
8. ਕਥਾਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2004
9. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ
 ਲੇਖਕ : ਦਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2006

10. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਨਾਟ-ਚਿੰਤਨ
 ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਸਤਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2007
11. ਕਵੀ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2008
12. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਪੇਖ
 ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ—2009
13. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ
 ਲੇਖਕ : ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2011
14. ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012
15. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰਨਾਮਾ ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ : ਪਾਠ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ
 ਲੇਖਕ : ਮਨਮੀਤ ਕੌਰ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012
16. ਕਥਾ ਸਨਮੁਖ-2 ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਤ-ਅਧਿਐਨ
 ਸੰਪਾਦਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2012
17. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ “ਥੀਮ ਵਿਗਿਆਨਕ” ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
 ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014
18. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ-ਸੰਸਾਰ : ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ
 ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2014
19. ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਕਾਵਿ : ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਓ-ਪਰਵਾਸੀ ਸੰਦਰਭ
 ਲੇਖਕ : ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
 ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ—2015

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਮੱਲੀ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਹਰਚੰਦ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਮਾਨਵੀ
ਚਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2002 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਗੁਰਜੰਟ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸ. ਪ. ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ
ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2005 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਥੀਮ-
ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2008-2009 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ:ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ, 2013 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੱਸਲ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ-
ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ

2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮੁਕੇਸ਼ ਲਤਾ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨਹਿਰੂ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਚਿੰਤਨ
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ
4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੰਬੋਜ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
 ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ,
 ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਉੱਤੇ ਐਮ. ਫਿਲ. ਪੱਧਰ ਦਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਪੂਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਅਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਰਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਚੇਤਨਾ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1985-86 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

2. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1987-88 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

3. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ “ਪਿਆਸਾ ਬੱਦਲ” ਦਾ ਕਾਵਿ-ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1991-92 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

4. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਦਲਜਿੰਦਰ ਕੌਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਧੀਰ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਲਾ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2003-2004 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

5. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮੁਨੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ
ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਰਸ਼ੀ
ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ “ਸੂਰਜ ਨਾਟਕ” ਦਾ
ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਅਨ
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ
—ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2006 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

6. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਕੌਰ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ
 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ ” ਤੇ “ਸਿਫਰ ਨਾਟਕ”
 ਦਾ ਅਧਿਐਨ
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
 —ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2007-2008 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
7. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਮਨਮੀਤ ਕੌਰ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਫਰਨਾਮਾ,
 “ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ : ਪਾਠ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅਧਿਐਨ”
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ
 —ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2009-10 ਸੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।
8. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਣਾਉ
 (ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ-ਕਾਵਿ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ, ਪੰਜਾਬ
 —ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 2015 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਐਮ. ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਭਾਗ ਦੂਜਾ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਰਚੇ ਲਈ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

1. ਖੋਜਾਰਥੀ : ਪਰਮਦੀਪ ਭੁੱਲਰ
 ਨਿਗਰਾਨ : ਪ੍ਰੋ. ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ
 ਵਿਸ਼ਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ :
 “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ”—ਇਕ ਅਧਿਐਨ
 ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਭਾਰਤ
 —ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ 1974-75 ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਪੁਰਸਕਾਰ	ਵਲੋਂ (ਇਦਾਰਾ)	ਸਾਲ
1. ਸਾਲ 1965 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ “ਬਿੰਦੂ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1965
2. ਸਾਲ 1965 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਪੁਸਤਕ “ਬਿੰਦੂ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1965
3. ਪਿਛਲੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸਰਬੋਤਮ ਨਾਟ-ਪੁਸਤਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਫੋਰਮ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1975
4. ਸਾਲ 1974 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਪੁਸਤਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਬਾਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1976
5. ਸਾਲ 1979 ਦੀ ਸਰਬੋਤਮ ਗੱਦ-ਪੁਸਤਕ “ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼” ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ ਬੋਰਡ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1979
6. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ (ਬਦੇਸ਼ੀ)	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1980
7. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1980
8. ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਪੁਰਸਕਾਰ ‘ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ’ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਵਾਸਤੇ	ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1983
9. ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜ ਦਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	1989
10. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧਾਲੀਵਾਲ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	1992
11. ਸਾਈਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਏਸ਼ੀਅਨ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਡੈਨਮਾਰਕ	1993
12. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ	1994
ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ		173

13. ਬਾਵਾ ਬਲਵੰਤ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇਂਦਰ (ਰਜਿ.), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1994
14. ਪੋਇਟ ਆਫ ਦ ਯੀਅਰ ਅਵਾਰਡ Poet of the Year Award	Alumni of The World University, Cornwall, Canada	1996
15. Man of the Peace Award	ਅਦੀਬ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ, (ਸਾਹਿਤ ਕਲਚਰਲ ਅਕਾਦਮੀ), ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	1997
16. ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਹਿਸਦੀ (Millenium) ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2000
17. ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2001
18. ਸਮੁੱਚੀ ਸਾਹਿਤ-ਸੇਵਾ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਕਲਚਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2005
19. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ Life-Time Achievement Award	ਇਦਾਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੇ ਸਕਾਫ਼ਤ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
20. ਤਮਗਾ-ਏ-ਹੁਸਨ-ਏ-ਕਾਰਕਰਦਗੀ Pride of Performance Award	World Institute of Punjabi Literature and Heritage, Lahore, Pakistan	2006
21. ਸੋਨ ਤਮਗਾ (Gold Medal) ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਵਾਸਤੇ	ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
22. ਸੌ ਸਾਲਾ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਦਿਵਸ ਯਾਦਗਾਰੀ “ਵਿਲੱਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ”	ਖਾਲਸਾ ਦੀਵਾਨ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2006
23. ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ	ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਲਿਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ	2007
24. ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ	ਸਿਪਸਾ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2007
25. ਸਰਬ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪਰਵਾਸੀ ਮੀਡੀਆ ਗਰੁੱਪ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2008

26. Honorary Life Time Membership Award	ਨਿਸਗਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ, ਨਿਊ ਆਏਐਂਸ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2010
27. ਨਾਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀ	ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਭਾਰਤ	2011
28. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ	2011
29. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	(UBC) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ, ਵੈਨਕੂਵਰ, ਕੈਨੇਡਾ	2011
30. ਇਕਬਾਲ ਅਰਪਨ ਯਾਦਗਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਅਰਪਨ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਕੈਲਗਰੀ, ਅਲਬਰਟਾ, ਕੈਨੇਡਾ	2012
31. ਜੀਵਨ-ਕਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪੁਰਸਕਾਰ	ਪੰਜਾਬੀ ਆਰਸੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕਲੱਬ, (ਕੈਨੇਡਾ)	2013
32. ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਵਾਰਡ ਆਫ਼ ਡਿਸਟਿੰਕਸ਼ਨ	ਸਿਪਸਾ-ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਟਰਾਂਟੋ, ਕੈਨੇਡਾ	2015

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

ਸੰਸਥਾ	ਸਾਲ
1. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਨੈਰੋਬੀ, ਕੀਨੀਆਂ	1974
2. ਮਾਸਕ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ', ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1976
3. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਜਗਤਪੁਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1981
4. ਮਾਸਕ 'ਅਕਸ' ਮੰਚ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ	1993 ਤੇ 2001
5. ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ	1993
6. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	1993
7. ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਲਿਟਰੇਰੀ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਫੋਰਮ, ਲਿਸਟਰ, ਇੰਗਲੈਂਡ (U.K.)	1995
8. ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਗਲਾਸਗੋ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ (U.K.)	2000
9. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
10. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
11. ਸਿਰਜਣਾ ਸੰਗਮ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
12. ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
13. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਟਰੇਰੀ ਫੋਰਮ, ਪਟਿਆਲਾ ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
14. ਰਚਨਾ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਨਾਭਾ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2001
15. ਲਾਇਲਪੁਰ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ	2002
16. ਨਿਸਰਾ ਸਕੂਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ, ਨਿਊ ਆਏਐਂਸ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2003
17. ਨਿਸਰਾ ਟੀਚਰਜ਼ ਯੂਨੀਅਨ, ਨਿਊ ਆਏਐਂਸ, ਬੀ.ਸੀ. ਕੈਨੇਡਾ	2004
18. ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ	2004
19. ਪੰਜਾਬੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਸੰਸਥਾ, ਲਾਹੌਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
20. ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ	2006
21. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ	2006
22. ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਜਗਤਪੁਰ (ਰਜਿ.), ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰ, ਭਾਰਤ	2006

23. ਅਦਾਰਾ ਵੀਯਨਜ਼ ਆਫ ਪੰਜਾਬ, ਟੀ.ਵੀ., ਬਰੈਂਪਟਨ, ਕੈਨੇਡਾ 2007
24. ਰਚਨਾ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਪੰਜਾਬ (ਰਜਿ.), ਨਾਭਾ 2008
25. ਕੇਂਦਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਸਭਾ (ਰਜਿ.), ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ 2008
26. ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਭਾਰਤ 2008
27. UBC ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ, ਏਸ਼ੀਅਨ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ
ਵੈਨਕੂਵਰ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ 2010
28. ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬੀ ਸੰਗਤ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ 2013
29. ਸੁੱਖੀ ਬਾਠ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਸਰੀ, ਬੀ.ਸੀ., ਕੈਨੇਡਾ 2014

ਇਆਪਾ (I.A.P.A.A.) ਤੇ ਇਸ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪੁਰਸਕਾਰ

ਇਆਪਾ (ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ ਆਥਰਜ਼ ਐਂਡ ਆਰਟਿਸਟਸ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮੈਂ, ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ, ਸੂਰਗੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੋਅਰ (ਸੰਪਾਦਕ: ਇੰਡੋ-ਕਨੇਡੀਅਨ ਟਾਇਮਜ਼), ਗੁਰਚਰਨ ਰਾਮਪੁਰੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਗਿੱਲ ਅਤੇ ਭੂਪਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, 3 ਜੁਲਾਈ, 1978 ਨੂੰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ 1981 ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਸੰਪਾਦਨਾ ਹੇਠਾਂ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ' ਨਾਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 12 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 100 ਕੁ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਲੋਕ ਮੰਚ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਜੋਗਿੰਦਰ ਬਾਹਰਲਾ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵਲੋਂ 1979 ਵਿਚ ਸਨਮਾਨਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1980 ਵਿਚ 500 ਡਾਲਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਤੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ/ ਪੱਤਰਕਾਰ/ਕਲਾਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹੁਣ ਤਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਲੇਖਕਾਂ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ :

1.	ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ	ਭਾਰਤ	1980
2.	ਫਖਰ ਜਮਾਨ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1981
3.	ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ	ਭਾਰਤ	1982
4.	ਸੋਹਨ ਕਾਦਰੀ	ਡੈਨਮਾਰਕ	1982
5.	ਅਜੀਤ ਕੌਰ	ਭਾਰਤ	1983
6.	ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇਵਾਲ	ਇੰਗਲੈਂਡ	1983
7.	ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ	ਭਾਰਤ	1984
8.	ਡਾ. ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ	ਭਾਰਤ	1985
9.	ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ	ਭਾਰਤ	1986
10.	ਡਾ. ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1986
11.	ਅਫਜ਼ਲ ਅਹਿਸਨ ਰੰਧਾਵਾ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1986
12.	ਅਜਾਇਬ ਕਮਲ	ਕੀਨੀਆ	1986
13.	ਡਾ. ਗੁਰੂਮੇਲ	ਅਮਰੀਕਾ	1986
14.	ਦੇਵ	ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ	1986
15.	ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਗਿੱਲ	ਇੰਗਲੈਂਡ	1986
16.	ਡਾ. ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1987
17.	ਡਾ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ	ਭਾਰਤ	1988

18.	ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ	ਭਾਰਤ	1989
19.	ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਚਿਤਰਕਾਰ)	ਕੈਨੇਡਾ	1989
20.	ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1990
21.	ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ	ਭਾਰਤ	1990
22.	ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ	ਭਾਰਤ	1990
23.	ਡਾ. ਤੇਜਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ	ਭਾਰਤ	1991
24.	ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਅਕਸ)	ਭਾਰਤ	1992
25.	ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹੇਅਰ	ਕੈਨੇਡਾ	1992
26.	ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਸਿਰਜਣਾ)	ਭਾਰਤ	1993
27.	ਡਾ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗ	ਭਾਰਤ	1994
28.	ਡਾ. ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ	ਕੈਨੇਡਾ	1994
29.	ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੁਆਰ	ਭਾਰਤ	1995
30.	ਡਾ. ਮਨਜੀਤਪਾਲ ਕੌਰ	ਭਾਰਤ	1996
31.	ਡਾ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ	ਭਾਰਤ	1997
32.	ਪ੍ਰੋ. ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	1997
33.	ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ	ਭਾਰਤ	1998
34.	ਇਲਿਆਸ ਘੁੰਮਣ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1998
35.	ਅਮਰ ਜਯੋਤੀ	ਨੀਦਰਲੈਂਡਜ਼	1998
36.	ਡਾ. ਅਖਤਰ ਹੁਸੈਨ ਅਖਤਰ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	1999
37.	ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ	ਭਾਰਤ	2000
38.	ਅਜੀਤ ਰਾਹੀ	ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ	2000
39.	ਬਲਿਹਾਰ ਸਿੰਘ ਰੰਧਾਵਾ	ਇੰਗਲੈਂਡ	2000
40.	ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਹਲਵਾਰਵੀ	ਭਾਰਤ	2000
41.	ਅਵਤਾਰ ਜੌੜਾ	ਭਾਰਤ	2001
42.	ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	2002
43.	ਪ੍ਰੋ. ਰਾਸ਼ਦ ਹਸਨ ਰਾਣਾ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2005
44.	ਪ੍ਰੋ. ਆਸ਼ਿਕ ਰਹੀਲ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2006
45.	ਡਾ. ਵਨੀਤਾ	ਭਾਰਤ	2007
46.	ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ	ਭਾਰਤ	2008
47.	ਪ੍ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ	ਭਾਰਤ	2009
48.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ	ਭਾਰਤ	2010
49.	ਮਨਜੀਤ ਮੀਤ	ਕੈਨੇਡਾ	2010
50.	ਗੁਰਦਿਆਲ ਕੰਵਲ	ਕੈਨੇਡਾ	2010

51.	ਚਰਨ ਸਿੰਘ	ਕੈਨੇਡਾ	2011
52.	ਡਾ. ਨਿਗਹਤ ਖੁਰਸ਼ੀਦ	ਪਾਕਿਸਤਾਨ	2012
53.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਟ ਸਮਰਾਟ ਪੁਰਸਕਾਰ)	ਭਾਰਤ	2013

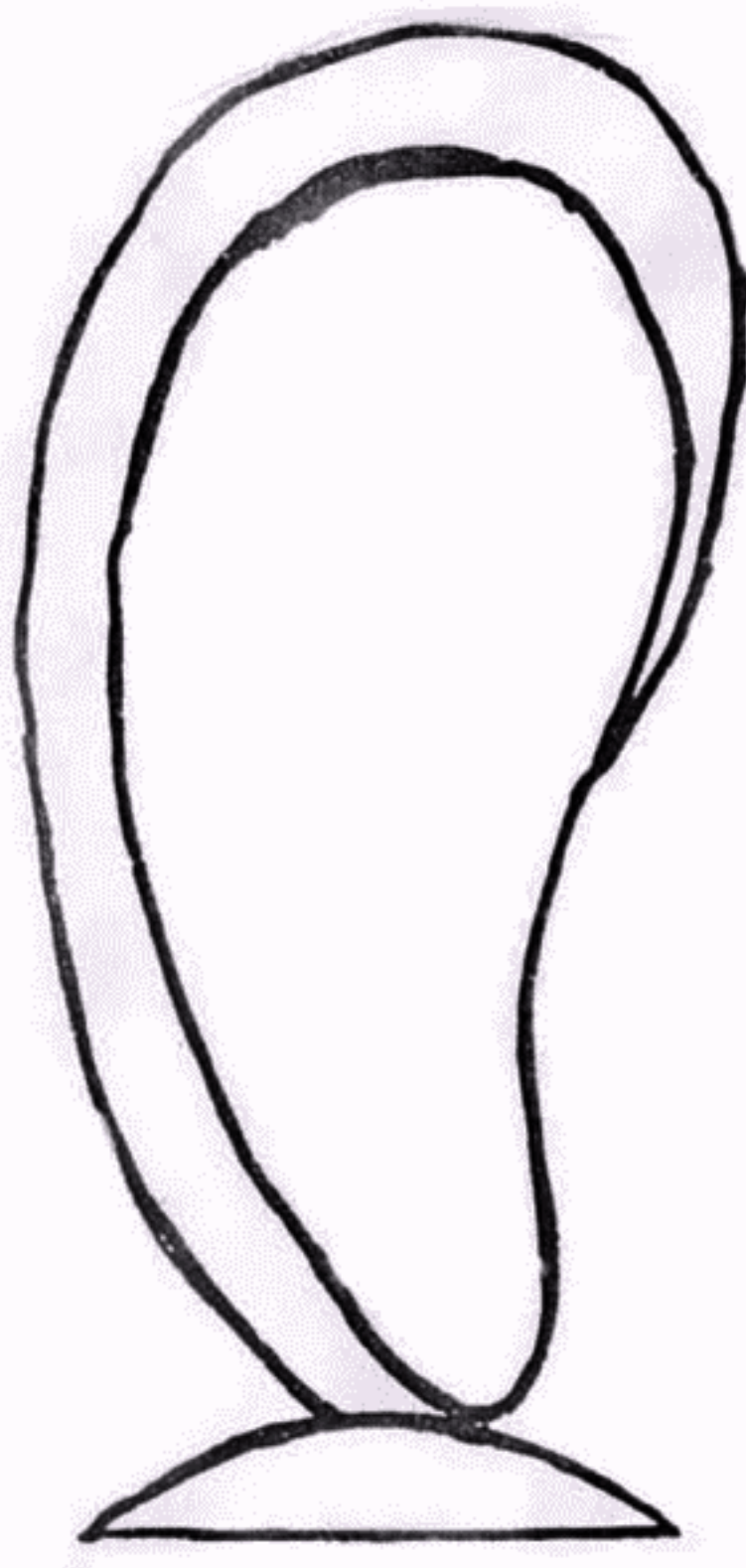
ਇਆਪਾ ਦੀ ਸ਼ਾਖ: 'ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਾਰ ਮੰਚ, ਕੈਨੇਡਾ' ਵਲੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ/ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਪੁਰਸਕਾਰ' ਨਾਲ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਚ ਸਨਮਾਨ-ਚਿੰਨ੍ਹ, ਪੱਤਰ ਤੇ 500 ਡਾਲਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

1.	ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ	ਭਾਰਤ	1983
2.	ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ	ਭਾਰਤ	1984
3.	ਡਾ. ਮ. ਸ. ਰੰਧਾਵਾ	ਭਾਰਤ	1985
4.	ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਸਫੀਰ	ਭਾਰਤ	1986-87
5.	ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਵਿਸ਼ਵ ਰੰਗਕਰਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ)	ਭਾਰਤ	2014

-ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ
ਮਾਰਚ 2, 2015

ਪੁਸਤਕ ਦਰਸ਼ਨ

ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਉਸਦੀਆਂ ਦਰਜਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਦੋ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਚੂੰਕਿ ਰਵੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਕਵੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿੱਕਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਹ ਦਿੱਕਤ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਹੈ।

“ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਚ ‘ਨੌਜਵਾਨ ਕਵੀ’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ‘ਭਗਵਾਨ ਸਿੰਘ’, ‘ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇਵ’, ‘ਸਿੱਧਾ’, ‘ਪੁੱਠਾ’, ‘ਬੱਚਾ’, ‘ਔਰਤ’ ਤੇ ‘ਆਤੰਕਵਾਦੀ’ ਪਾਤਰ ਘੜੇ ਗਏ ਹਨ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਵਿਧੀ ਅਪਣਾਂਦਿਆਂ ‘ਨਟ’, ‘ਨਟੀ’ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਪੇਸ਼ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੀ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਵਿਚ ‘ਭਗਵਾਨ’ ਵਰਗੇ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਹਨ, ‘ਸ਼ੈਤਾਨ’ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰਦੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਅਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਲੋਕ ਵੀ। ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਬਾਕਮਾਲ ਹੈ।

ਦੂਸਰਾ ਨਾਟਕ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਤੇ ਸਟਾਈਲ ਅਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਡੇ ਸਾਹਵੇਂ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਬਹੁਤ ਘਟ ਹਨ: ‘ਰੌਸ਼ਨੀ’, ‘ਦੀਪਕ’, ਆਵਾਜ਼ 1 ਤੇ 2’। ਦਰਅਸਲ ਪਹਿਲੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਬਤ ਇਹ ਇਕ-ਆਕਾਰੀ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਇਕਾਂਗੀ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਕੜਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕਾਂਗੀ ਨਹੀਂ ਕਹਾਂਗੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

‘ਰੌਸ਼ਨੀ’ ਬੋਲਦੀ ਹੈ :

“ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕੈਸੀਆਂ ਸਨ ?”

ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਇਵਜ਼ ‘ਦੀਪਕ’ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:

“ਜਦੋਂ ਤੋੜ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਤਨ, ਮਨ ਟੁੱਟਦਾ, ਭੱਜਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਉਸੇ ਟੁੱਟ, ਭੱਜ ‘ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ, ਰੋਜ਼ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ।”

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਟੁੱਟ, ਭੱਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੌਧਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ‘ਰੋਸ਼ਨੀ’, ‘ਦੀਪਕ’ ਤੇ ‘ਅਵਾਜ਼ਾਂ’ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ ਦੀ ਗੱਲ ਪਾਠਕ, ਦਰਸ਼ਕ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਹੀ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੁ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ : 190 ਮੁੱਲ : 300 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

—ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

“ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ”,

ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ – 25 ਮਈ, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ: ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਲਈ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਸਹਿਤ ਕਲਮ ਅਜਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਨੂੰ ਵੀ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਦੋਵੇਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿਘਰ ਰਹੀ ਦਸ਼ਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ।

“ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦੁਪਹਿਰ” ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਵਿਚ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਵਾਂਗ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਜੀਅ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਲਾਸ਼ ਬਣਕੇ ਜੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਿਰਝਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਠੇਡੇ, ਠੋਹਕਰਾਂ, ਭਟਕਣ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਹੈ। ਸੂਝ ਗੁਆਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਬੋਧ ਰਾਤ ਵਿਚ ਵਟ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਔਰਤ’, ‘ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀ’, ‘ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ’, ‘ਸਿੱਧਾ’, ‘ਪੁੱਠਾ’, ‘ਸੂਤਰਧਾਰ’, ‘ਨਟ’, ‘ਨਟੀ’ ਆਦਿ ਪਾਤਰਾਂ ਜ਼ਰੀਏ ਰੌਚਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਤਹਕਰਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸੋਚ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਅਜਿਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਕੇ, ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇ।

ਇਸ ਇਕਾਂਗੀ (“ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਯਥਾਰਥ”) ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ:

“ਚੰਨ ਦਾ ਮੂੰਹ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਬਣਾ ਲਈਏ।”

‘ਦੀਪਕ’, ‘ਰੌਸ਼ਨੀ’ ਅਤੇ ‘ਦੋ ਆਵਾਜ਼ਾਂ’ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ, ਚੁਸਤ-ਦਰੁਸਤ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਭਰਪੂਰ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ, ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਰੰਗਮੰਚ ‘ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਵੇਰਵੇ, ਅਖਬਾਰਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ, ਵੱਖ, ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਦੋ ਨਾਟਕ ਤੇ ਰੰਗਮੰਚ

ਲੇਖਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

ਪੰਨੇ : 190 ਮੁੱਲ : 300 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ

—ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ

(ਸੰਪਰਕ: 98142 09732)

“ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ”,

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ - 29 ਜੂਨ, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ: ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੇ ਸੁਹਜ-ਸੰਚਾਰ

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਤੇ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਿੰਨਾਂ ਮੁੱਲਵਾਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਮੌੜਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉੰਨੀ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਨਤਾ, ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯਤਾ, ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਤੇ ਸਥਾਪਤੀ ਵੀ ਹਾਸਿਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਦੇਣ 'ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦੇ ਚਾਰ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਉਸਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਐਮ. ਫਿਲ. ਪੱਧਰ ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪੀ.ਐਚ. ਡੀ. ਪੱਧਰ ਦੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਸਮੇਟਦੀ ਹੋਈ ਡਾ: ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ ਦੀ ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਲੀ ਮਾਨਵੀ ਸੰਵੇਦਨਾਂ ਨੂੰ, ਪਰਤ ਦਰ ਪਰਤ ਉਘੇੜ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਕ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਕਰਾਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੇ ਦਵੰਦਾਤਮਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੀ ਅਨੁਭੂਤੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਰਚਨਾ-ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਲੀ ਅੰਤਰ-ਸਬੰਧਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਆਉਂਦੀ ਗਈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰਧਰਾਈ ਪਰਿਪੇਖ ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਖੋਜ-ਸਿੱਟੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰੁਮਾਂਸਵਾਦੀ-ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂਪਣ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇੰਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ੀਲ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਾ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਤੇ

ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਵਬੋਧ ਦਾ ਹਾਣੀ ਬਣਾਇਆ।

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਸਰੂਪ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਮੁਹਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਚੁਨੌਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਤੀਜਾ ਭਾਗ ਉਸ ਦੀ ਕਥਾ-ਸੰਵੇਦਨਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਸੁਹਜ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਪਿਛੋਕੜ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਦੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜੋਕਾ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨੁੱਖੀ ਖਾਸੇ ਨਾਲੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਟੁੱਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਜਿਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰੀ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਨਿਜੀ ਨਫੇ-ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਡਾਟੇ ਹੀ ਫੀਡ ਹਨ । ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਚੌਥਾ ਭਾਗ ਇਕ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਜੋਂ ਬਣੀ ਉਸਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਰੰਗ ਹੋਰ ਗੂੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਗ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਰੰਗਮੰਚੀ ਜੁਗਤਾਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ, ਵਿਸ਼ਵ-ਪੱਧਰੀ ਕਾਵਿ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਵਿਚ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਨਮਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਅੰਤਲਾ ਤੇ ਪੰਜਵਾਂ ਭਾਗ ਵਾਰਤਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਤੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਸਮੇਤ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖੋਜ-ਕਰਤਾ ਨੇ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੀਆਂ 52 ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਦੇਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਮੇਟਣ ਸਬੰਧੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੁਨੌਤੀ ਪੂਰਨ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਨਿਸਚੈ ਹੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਰਚਿਤ ਸਾਹਿਤ ‘ਤੇ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਨਵੇਂ ਖੋਜਾਰਥੀਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਰਹੇਗੀ।

ਖੋਜ-ਕਰਤਾ- ਡਾ: ਕਿਰਨਦੀਪ ਕੌਰ

ਪੰਨੇ : 224 ਮੁੱਲ : 350 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ , ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

-ਨਿਰੰਜਣ ਬੋਹਾ

ਦੇਸ਼ ਸੇਵਕ (ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ)-ਜੂਨ 29, 2014

ਅਤੇ “ਪੰਜਾਬੀ ਅਖਬਾਰ” (www.punjabiakhabar.com)-

ਜੁਲਾਈ 18, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ

ਲੇਖਿਕਾ ਦਾ ਇਹ ਕਾਰਜ ਜੁ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਖੋਜਾਰਥੀ ਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਤੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਖੋਜ ਹੁੰਦੀ ਰਹੇ। ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ, ਜੇ ਅਜਿਹੇ ਖੋਜੀ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਤਾਅ-ਉਮਰ ਖੋਜ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨ ਤਕ ਸੀਮਤ ਨਾ ਰੱਖਣ, ਬਲਕਿ ਦਿਲੋ ਜਾਨ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣ।

ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ “ਆਦਿਕਾ” ਤੇ “ਸਵਾਗਤੀ ਸ਼ਬਦ” ਉਪ੍ਰੰਤ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ‘ਤੇ ਆਲੋਚਨਾ-ਸਰਵੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਤਿੰਨ ਥਾਂ ਵੰਡਿਆ ਹੈ।

“ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਵਿਧਾਨ” ਵਿਚ ਖੋਜਕਾਰਾ ਨੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਨਾਟ-ਤੱਤ, ਕਥਾਨਕ, ਤਕਨੀਕ, ਪਾਤਰ-ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ੈਲੀ, ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਮੱਤ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:

“ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੇ ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਕਾਵਿ-ਨਾਟ ਦੇ ਸਿਲਪ ਪੱਖੋਂ ਉਸਦੇ ਹੋਰ ਅੰਗਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਟਕੀ ਸੰਵਾਦ, ਭਾਸ਼ਾ, ਬਿੰਬ, ਪ੍ਰਤੀਕ, ਚਿੰਨ੍ਹ, ਅਲੰਕਾਰ, ਛੰਦ, ਵਾਕ-ਰਚਨਾ ਤੇ ਕਾਵਿਕ ਲੈਅ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।”

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦਰਜਨ ਕੁ ਨਾਟ-ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਿਕਾ ਥਾਂ-ਪੁਰ-ਥਾਂ ਉਸਦੇ ਕਾਵਿ-ਗੀਤ-ਨਾਟ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀ ਹਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ

ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਦਾ ਮਤ, ਫੈਸਲਾ ਸਾਡੇ ਸਨਮੁੱਖ ਕਰਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਨਿਚੋੜ ਇਹ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਬੇਦੀ ਨੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਨੂੰ ਕਰੀਬ ਤੋਂ ਵੇਖਿਆ, ਵਾਚਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਸਦੀ ਲਗਨ, ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸਿਰੜ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੱਡ-ਆਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ।

ਪੁਸਤਕ : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ
'ਬੀਮ-ਵਿਗਿਆਨਕ' ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਲੇਖਕ : ਡਾ. ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਬੇਦੀ

ਪੰਨੇ : 263 ਮੁੱਲ : 400 ਰੁਪਏ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ : ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, ਦਿੱਲੀ, ਭਾਰਤ

-ਸੁਖਮਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

“ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਗਰਣ”(ਜਲੰਧਰ, ਭਾਰਤ) -

25 ਮਈ, 2014

ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ

“ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ”, 2015 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਇਆ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦਾ ਤੇਰ੍ਹਵਾਂ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਨਿਰੰਤਰ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਵਹਿਣਾਂ ਵਿਚ, ਕੱਲੇ ਕੱਲੇ, ਪੱਤਰ ਤੈਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ ਹਨ। ਨਿੱਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਆਕਾਰ ਹਨ, ਦਾਇਰੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੱਤਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਿਵੇਕਲੇ, ਅਲੱਗ ਥਲੱਗ ਅਤੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ, ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਵਹਿਣ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਿਚ ਥੱਥੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਵੇਕਲੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵੀ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਗੀ, ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। “ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਰਿਆ” ਸਮੇਤ, ਹੁਣ ਤਕ, ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਨੇ 13 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 11 ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ, ਨਾਮਵਰ ਰੰਗਕਰਮੀਆਂ ਵਲੋਂ, ਭਾਰਤ ਵਿਚ, 1976 ਤੋਂ 2013 ਤਕ, ਖੇਡੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਤਸਵੀਰ-1

ਤਸਵੀਰ-2

- ਤਸਵੀਰ-1 : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ - 1976
 ਮਰਦ: ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ, ਔਰਤ: ਹਰਸ਼ਰਨ ਕੌਰ ਪਿੱਕੀ -
 ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ: ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ
- ਤਸਵੀਰ-2 : ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਨਾਟਕ “ਬੀਮਾਰ ਸਦੀ” ਦੇ ਮੰਚਨ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ - 1976
 ਮਸਖਰਾ: ਰਵਿੰਦਰ ਬਿਲਾਸ - ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ: ਡਾ. ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੇਠੀ

AAPO AAPNE DARYA

Ravinder Ravi